

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Manisa, 2017

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI**

**SURİYE HAŞHAŞİLERİ
(11.-13. YÜZYIL)**

İlkay AKTAŞ

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Hasan AKYOL**

MANİSA-2017

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 11/09/2017 tarih ve 30/3 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Yüksek Lisans Programı öğrencisi İlkay AKTAŞ “*Suriye Haşhaşileri (11-13.Yüzyıl)*” konulu tezi incelenmiş ve aday 15/09/2017 tarihinde saat 11.00’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ^{90 (doksan)} dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☒

OY BİRLİĞİ ☐

DÜZELTME yapılmasına * ☐

OY ÇOKLUĞU ☐

RED edilmesine ** ☐

ile karar verilmiştir.

BASKAN

Yrd. Doç. Dr. Hasan Alioğlu (Denetmen)

ÜYE

Prof. Dr. Mehmet Çelikk
M. Çelikk

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Şahin Yılmaz
S. Yılmaz

Evet

Havır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

☐

☒

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐

☒

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐

☒

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☐

☒

Tez, basımı gereksizdir.

☒

☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın tez konusu değiştirilir veya adayın isteği halinde tezsiz yüksek lisans programına geçişi sağlanır.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Suriye Haşhaşîleri (11-13 Yüzyıl)", adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2017

İlkay Aktaş

İmza

ÖZET

SURİYE HAŞHAŞİLERİ

(11-13 YY.)

Bu tez çalışması 12. ve 13. yüzyıllarda Haçlı Seferleri ile bugünkü Orta Doğu coğrafyasına gelen Hristiyanların bölgedeki İsmailî mezhebine mensup gruplar ile ilişkilerini konu edinmektedir. 12. yüzyıl başından itibaren bölgeye yerleşen Hristiyan topluluklar ve organizasyonlar özellikle Suriye ve çevresinde Sünni Müslümanlara ya da civardaki Sünni devletlere pek benzemeyen Batınî teşekkülünü tanımaya başladılar. Dini öğretilerine çok bağlı olan bu grup aynı zamanda alışlagelmiş savaş taktikleri dışında yöntemler ile düşmanlarına korku salmaktaydı. Halen kaynağı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu grup için "Haşhaşîler" adı genellikle batılilar tarafından kullanılmıştır. Hristiyanlar bölgede kaldıkları sürece bu ilginç organizasyon ile kimi zaman dostane kimi zaman da mücadele içerisinde ilişkilerini sürdürecektir.

Bu grup tarih boyunca çeşitli isimler ile anılmış olsa da bu tezde özellikle Batılıların onlara atfettiği isim olan "Haşhaşîler" kavramı daha çok kullanılacaktır.

Tezimizin giriş bölümünde Haşhaşî ve Haşhaşîlik nedir?; birinci bölümde Haşhaşîler ve Hristiyanların birbirlerine bakışı; Üçüncü bölümde 12. ve 13. Yüzyıllarda Haşhaşîler ve Hristiyanlar arasındaki ilişkiler işlenmiştir.

Dönemle ilgili arşiv, kitabe türünden kaynaklar olmadığı gibi, diğer ana kaynaklar da birinci ve ikinci tür kaynaklarla sınırlıdır. Onun için bu araştırmada mevcut ana kaynakların yanında, birinci ve ikinci tür kaynaklardan da faydalanılmıştır. Döneminin siyasî olaylarından bahseden kaynaklar kadar, şehir ve bölge tarihçileri, seyyahlar ve din adamları da bu çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Bütün bu eserler genelde Müslüman müelliflerce kaleme alınmış ve değerlendirmeler bu şahıslar tarafından yapılmıştır. Oysa Selçuklular iç ve dış siyaset gereği gayrimüslim insanlar ve devletlerle de münasebette bulunmuşlardır. Bunlardan Ermeni, Süryani ve Bizans kaynaklarından da faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hařařîler, Haçlı Seferleri, Tapınak Şövalyeleri, Hospitalier Şövalyeleri, Raşidüddin Sinan el-İsmailî, Suikast

ABSTRACT

Assassins of Syrian

(11-13 th Centuries)

This thesis studies the relationship between the Crusades in the 12th and 13th centuries and the groups of the Christians who are present in the geography of the Middle East and the Ismaili sects in the region. Christian communities and organizations that have settled in the region since the beginning of the 12th century have begun to recognize the formation of the Batini, which is not very similar to Sunni Muslims or the Sunni states in particular around Syria and its environs. This group, which was very tied to religious teachings, was also releasing fear to its enemies through methods other than conventional war tactics. There are still various opinions about the source. For this group the name "Assassins" was often used by westerners. As long as Christians remain in the region, this interesting organization will continue to be friendly, sometimes friendly and sometimes in conflict.

Although this group has been mentioned with various names throughout history, the concept of "Assassians", especially the name that Westerners attribute to them, will be used more in this thesis.

In the introduction to our thesis, what is Hashish and Hashishism ?, in the first chapter, the view of the Hashish and Christians in each other, in the third chapter, in the 12th and 13th centuries the relations between the Hashish and Christians, are processed.

The archives related to the period are not limited to inscriptions and other main sources are limited to first and second sources. For this reason, besides the main resources available in this research, the first and second kind sources were also utilized. Urban and regional historians, travelers and clerics as well as sources referring to the political events of the period are the main sources of this work. All

these works were generally taken by Muslim authors and evaluated by these individuals. However, the Seljuks were also found with non-Muslim people and states in accordance with internal and external politics. Armenian, Syriac and Byzantine sources were also benefited.

Keywords: Assassins, Crusades, Knights Templar, Knights Hospitaller, Rashid ad-din Sinan, Assassination

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hasan AKYOL'a, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

İlkay AKTAŞ
Manisa, 2017

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
TEŞEKKÜR.....	x
İÇİNDEKİLER	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
LİTERATÜR TARAMASI.....	1
GİRİŞ: HAŞHAŞÎ VE HAŞHAŞÎLİK NEDİR?	9
1.1 Haşhaşîlik ve Bağıntılı Kavramlara Giriş	9
1.2 Şeyh -Pir -İmam, Dai - Derviş, Takkiye, Müstecip, Hücce-Baş dai, Refik-Yoldaş, Batınîyye Kavramları:.....	12
1.3 Yeni Çağ'da Araştırmalar	13
1.4 Yakınçağ ve Son Dönemde Yapılan Akademik Çalışmalar	14

BİRİNCİ BÖLÜM

HAŞHAŞÎLİK VE SURİYE YAPILANMASI

1.1 Haşhaşîliğin Ortaya Çıkışı: İlk Yıllar	19
1.2 Hasan Sabbah Dönemi ve Yükseliş: Alamut Efsanesi	27
1.3 Haşhaşîlerin Siyasi Maksatları.....	33
1.4 Selahaddin'e Yapılan Suikastler	36
1.4 Suriye'de Yapılanma Dönemi	41
1.5 Gerileme ve Çöküş: Moğolların Gelişi ve Tarih Sahnesinden Siliniş ...	45

İKİNCİ BÖLÜM

HAŞHAŞÎLER VE HİRİSTİYANLARIN BİRBİRLERİNE BAKIŞI

2.1 Hristiyanların Gözünden Kısaca İslâm	47
2.2 Hristiyanların Gözünden Haşhaşîlik Kavramı	52
2.2.1 Ortaçağda İlk Efsaneler	52

2.3 Haşhaşîlerin Gözünden Hristiyanlar ve Hristiyanlık	57
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XII. ve XIII. YÜZYILLARDA HAŞHAŞİLER VE HİRİSTİYANLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

3.1 XII. Yüzyılın İlk Başarında İlişkiler	62
3.2 Raşüdidin Sinan el-İsmailî Dönemindeki İlişkiler.....	68
3.2.1 Sünniler ile İlişkiler: Nureddin Zengi ve Selahaddin Eyyübi.....	70
3.2.2 Raşüdidin Sinan-el İsmailî Döneminde Hristiyanlar ile İlişkiler.....	72
3.3 XIII. Yüzyılda İlişkiler.....	78
SONUÇ	83
BİBLİOGRAFYA	88
EKLER.....	93

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

A.g.e.	Adı Geçen Eser
b.	Bin, İbn.
Bkz	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Düz.	Düzenleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
ET	Erişim Tarihi
h.	Hicrî
İ.A.	İslâm Ansiklopedisi (M.E.B)
No.	Number
Nşr.	Neşir
s.	Sayfa
trans.	Translation
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve Benzerleri.
vd.	Ve Diğerleri
vol.	Volume
Yay.	Yayın

LİTERATÜR TARAMASI

"Hasan Sabbah", "Haşhaşîler", "İsmailîler" gibi terimler bugün hala literatürde popülerliğini korumaktadır. Bu konular üzerine yerli ve yabancı literatürde yüzlerce kitap, makale veya tez yazılmıştır. Hatta sadece bu konu değil aynı zamanda Hasan Sabbah'ın hayatı ve aktiviteleri üzerine yazılmış ya da Haşhaşîler hakkında kurgulanmış, uyarlama türünde birçok tarihi-kurgu roman da mevcuttur. Özellikle Batı kaynaklarında çok daha fazla meşhur olduğu ve bu konuda dilimize çevrilen birçok eser olduğu belirtilmelidir.

Şu da belirtilmelidir ki, bu kadar popüler olmuş karakterler, olgular ve olaylar hakkında bilimsel bir çalışma ortaya koymak kolay değildir. Öncelikle, Haşhaşîlerin tarih sahnesindeki varlıkları ve üstlendikleri rolün geniş bir dönemi kapsadığı düşünüldüğünde, bir yüksek lisans tezinin konusunun Haşhaşîleri kronolojik olarak derinlemesine incelemesi doğru olamaz, böyle bir konu, kaynakların çokluğu ve çeşitliliği göz önüne alınırsa, belki de binlerce sayfa sürecektir. Bu yüzden konuyu ve dönemi daraltmak tezde ulaşmak istenen amaca daha uygun olacaktır. Diğer önemli bir nokta ise konu ve içeriğin özgünlüğüdür. Yapılacak bu çalışmanın literatüre katkıda bulunabilmesi için hâlihazırdaki birçok konudan bir anlamda bağımsız olması gerekir.

Örnek olarak, Hasan Sabbah ve hayatı, İsmailîler ya da Alamut Kalesi gibi olguların hikâyelerinin işlendiği yüzlerce eser vardır. Yine bu konular üzerinde çalışma yapmak, daha önce yazılmış olan bu eserlerin bir tekrarı olacaktır. Öte yandan Haşhaşîlerin Haçlılar ile olan ilişkileri de elbette ki yeni bir konu değildir. Ancak ilişkilerin detaylı tarihçesini batı literatüründe gelişim ile birlikte incelemek konuya dinamizm getirecektir. Bu yüzden tezin konusu çeşitli kaynaklarda kısmen bahsedilmiş ama bir bütün olarak çalışılmamış bir alanı kapsayacaktır. Bu etkileşim Suriye coğrafyasında yaşandığı için ağırlıklı olarak araştırmalarımızda Suriye Haşhaşîlerini konu alacağız.

Fakat bu noktada konu seçiminden sonra ortaya çıkan birkaç husustan bahsedilmelidir. Birincisi, konu ve dönem özelleştikçe incelenmesi gereken literatür çoğalacaktır. Yukarıda belirtildiği üzere bu konu hakkında belki de binlerce eser yayımlanmıştır, ancak bunlardan bazıları ilgilenilen dönem ve konuyu aydınlatmada

yardımcı olacaktır. Bu da detaylı bir araştırmanın gereksinimini beraberinde getirecektir. İkinci olarak ise, yine bu konu ile bağıntılı olarak, literatür taramasının dikkatli bir biçimde yapılması gerekmektedir. Konu her ne kadar popülerliğini korusa ve kaynak çeşitliliği açısından yazara yardımcı olsa da, bir o kadar dağınık ve yanlış bilgiyi de beraberinde getirmektedir. Bu konuda yazılan bazı eserler döneme ait kaynaklara ya da uzun araştırmalara dayansa da, birçok kurgu ve üstünkörü hazırlanmış eserler de mevcuttur.

Buna örnek olarak, konu ile bağıntılı ve hala tartışmalara sebebiyet veren bir olay da örnek gösterilebilir. Haşhaşîlerin lideri Hasan Sabbah hakkında yazılan bazı eserlerde kendisinin yine yakın dönemin tanınmış şahsiyetlerinden olan Nizam-ül Mülk ve Ömer Hayyam ile olan dostluğundan bahsedilmektedir. Ancak bazı kaynaklar Hasan Sabbah ve özellikle Ömer Hayyam'ın yaşadığı dönemler arasında ciddi farklılıklar olduğunu savunmaktadır, bu yüzden böyle bir dostluğun söz konusu olamayacağı açıkça belirtilmektedir.

Buna benzer olarak, yine bu konuda yazılmış tarihi romanlar popüler kültürde önemli bir yere sahip olsa da, akademik bir çalışma içerisinde kaynak olarak kullanılmamalıdır. Yine bu konu hakkında fikir beyan etmekten öte bir grubu çok koyu bir şekilde desteklemek amacıyla yazılmış kaynaklar da bu çalışmanın özgünlüğünü kısıtlayabilir. Bu kaynakların ayırımını iyi yapmak literatür taramasının en önde gelen amaçlarından biridir. Son olarak seçilecek konunun özgün bir eser ortaya koyması da çok önemlidir. Yine yukarıda bahsedilmiş olsa da bu konuda farklı bir dal üzerinde çalışmanın beraberinde bazı zorluklar getireceği görülmektedir. Önemli eserlerin odaklandığı alanları tekrar etmenin literatüre pek de bir katkısı olamayacaktır.

Bu tezi yazarken kullanılacak kaynaklar genellikle ikincil kaynaklar olacaktır. Birçok birincil kaynak da bu tezin temelini oluşturacaktır. Ne yazık ki bu döneme ait birincil kaynakların sayısı çok fazla değildir. Bu titizliğe dikkat çekilmesindeki sebep şudur.

Özellikle Haşhaşîlerin akidelerinden, yönetime, devlete ve idareye sızma girişimleri konusunu araştırırken Nizamül Mülk'ün Siyasetname adlı eserinden faydalanılmıştır. 50 Bölümden oluşan *Siyaset-nâme*'nin 47. Bölümünde Batınîlerin ilk dönemleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Nizamülmülk, hem Sultan

Alparslan'a hem de Sultan Melikşah'a vezirlik yapmış önemli bir devlet adamıdır. Bir diğer önemli birincil kaynağımız Moğol hanlarıyla birlikte yolculuk eden, bölgeyi çok iyi tanımış ve olaylara tanıklık etmiş Fars tarihçi Cuveyni'nin *Târih-i Cihangüşa* adlı eseri olacaktır. Birinci kaynakların başında Alaaddin Ata Melik Cüveyni'nin *Tarih-i Cihan Güşa'sı* gelmektedir. Bu kaynak 1259 yılında yazıldığı bilinen bir eserdir. Kitap genelde Moğol tarihi üzerine yoğunlaşmış gibi görünse de o 1100'lü yıllardaki İslâm coğrafyasını çok detaylı bir biçimde ele almıştır. Yine bu eserden Hasan Sabbah, Nizarilik ve Haşhaşîlik hakkında geniş bilgiye ulaşmak da mümkündür. Anlatılan kısımlarda bazı eksiklikler ve objektivite yetersizliği söz konusu olsa da eser, büyük bir anlam ifade etmektedir. Ayrıca Türkçe ve İngilizce basımlarının da mevcut olması ile bu eser bu tezde kullanılacak en önemli kaynaklardan biri olmuştur. 650-658 (1252 – 1260) yıllarında üç cilt halinde kaleme alınan eserin Hülâgü'nün İran'a gelişinden sonraki faaliyetleri ve İsmailîler'den bahsedilmektedir. Alamut Kalesi'nin ele geçirilmesinin ardından Alamut'un son hâkimi Rükneddin Hûrşah'ın ve İsmâilîler'in âkıbetinin anlatıldığı eser 655 (1257) yılı olaylarıyla sona ermektedir. Cüveyni, eserinin 3. cildinde kaydettiği hadiselerin pek çoğuna bizzat şahit olmuştur. Üçüncü cilt ayrıca, Hasan Sabbah'ın otobiyografisini ve İsmailî itikadını içeren *Sergüzeşt-i Seyyidina* başta olmak üzere müellifi meçhul Tarih-i Cil ü Deylem, İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil*'i ile günümüze ulaşmayan bazı eserlerden ve Alamut'taki İsmailî belgelerinden faydalanılarak hazırlanmış olması bakımından dikkate değer bir telifdir. Hasan Sabbah'ın hayatını araştırırken bu kaynaktan yararlanılacaktır. İlk kaynak olduğundan o güne damgasını vuran tezimiz konusu olayların anlatıldığı 3.cildinde yer alan kısımlardan faydalanılacaktır. Bunun yanında İsmailîler, Fatimiler ve Nizarîlerin teşkilat ve yapıları hakkında önemli bilgiler veren ünlü yazar Reşiddin Fazlullah, *Câmiü't Tevarih* adlı 1310 yılında tamamlamış olduğu eserinden faydalanılacaktır. Özellikle oluşumları ve idareye sızma çalışmaları konularında bu kısımlardan faydalanılacaktır. Ayrıca Fas'lı seyyah İbn Battuta'nın seyahatnamesi de özellikle Suriye bölgesindeki haşhaşî yerleşim yerlerini, kaleleri, kale içinin düzenini ve ilişkilerini anlatması açısından önemli bir kaynak olarak kullanacağımız eserler arasında yer almaktadır. İkincil kaynaklara örnek olarak Marco Polo'nun seyahatlerinden bahseden eserinin mitler ve kurgular üzerine olduğundan bahsedilebilir. Polo bu eserinde cennet bahçelerinden ya da Haşhaşîler ile ilgili hayali öğretilerden bahseder. Ya da o dönemde yazılan en iyi eserlerin dahi Hristiyan

tarihçilerin gözlemlerine dayandığını düşünürsek bu kaynakların yetersiz kalabileceğini varsayabiliriz. Öte yandan ikincil kaynaklarda ise detaylı çalışmalara tanık olduğumuz gibi kurgusal eserlere de rastlamaktayız. Daha iyi ifade etmek gerekirse o günden günümüze ulaşan bazı önemli kaynaklar mevcuttur ancak hepsi konumuzla doğrudan alakalı olmayabilir.

Ayrıca, yine dönemin önemli başka bir tarihçisi olan Sur'lu William'ın *A Middle English Chronicle of the First Crusade* adlı eseri de bu tez çalışmasında kullanılacak birincil kaynaklar arasındadır. Haçlı Seferleri ile bölgeye yerleşenlerden olan William, aslında bir din adamı olup, bölge ve İslâmiyet üzerine araştırmalar yapmaktadır. Yaşadığı dönemde İslâmiyet'i ve İslâmiyet içerisindeki çeşitli mezhepleri en iyi anlayabilen araştırmacılardan olan William, Haşhaşîleri de önemli ölçüde inceleyebilmiştir. Bıraktığı eserde Haşhaşîler ve bölgedeki yapılanmaları hakkında önemli bilgiler veren William 'ın eseri hem birincil kaynak olması açısından hem de verdiği bilgiler açısından önemli bir kaynak olmuştur. Öte yandan bunlara benzer birçok birincil kaynağın adları birçok eserde yer alsa da bu döneme ulaşamadıkları belirtilmektedir. Bunlardan bir tanesi Hasan Sabbah'ın biyografisidir. Bu eser ve birçok Haşhaşî raporları gibi birçok eser, Moğolların Alamut'u fethi ve buradaki tüm kaynakları yok etmesi ile günümüze ulaşamamıştır. Bunun gibi belki birçok kaynak da günümüze kadar aynı akıbeti yaşamış olmalıdır.

Öte yandan bu tür kurgu eserlerde veya gözlemlerde kimi zaman dönem ve tarih ile ilgili bazı kısımları çekip çıkarmak da bir görevdir. Marco Polo dönem hakkındaki anılarını anlatırken elbette ki bazı abartılı anlatımlarda bulunmuştur. Daha ziyade bu dönem ile ilgili hazırlanan akademik çalışmalarda bahsedilen kişiler, olaylar ya da olguları Polo ile karşılaştırmak daha doğru bir teknik olacaktır. Bu yüzden Polo'nun kendi döneminde hazırladığı birincil kaynaklara ek olarak iyi bir ikincil kaynak taraması yapmamız bu tezin önemli bir aşamasıdır. Özellikle bazı ikincil kaynaklar birçok dilde yazılan kaynakları İngilizce olarak toplama ve analiz etmesiyle bu teze çok büyük katkı yapacaktır.

Yine de, özellikle yabancı literatürde bu konu hakkında yazılmış birçok eser vardır. Bu kaynakların çoğu ikincil kaynak olduğu için buralardan alınacak bilgilere dikkatle yaklaşmak gerekir. Öte yandan bu kaynakların çoğunun İngilizce olduğunu belirtmek gerekir. Bu kaynaklardan bazıları dönemsel yazılmış ikincil kaynaklara da yer vermişlerdir. Bunları bularak ve çevirerek eserlerinde kullanmışlardır. Şu anda

bu kaynaklarda kullanılan, döneme ait ikincil kaynaklara erişim pek mümkün olmasa da, bu kaynakları içeren kitaplar ve makaleler gereken bilgiyi sağlamada yardımcı olmuştur. Ayrıca, ikincil kaynaklarda Haşhaşîlerin Hristiyanlar ile ilişkileri geniş yer tutmaktadır.

Bu çalışmada Bernard Lewis ve Marshall Hodgson gibi bu konuda uzman olan tarihçilerin eserleri de faydalanılan kaynaklardandır. Anılan yazarlar, bu dönemi ve konuyu bir bütün olarak ele almışlar ve İsmailîler, Haşhaşîler, Bâtınîler gibi konularda ayrı ayrı eserler üretmişlerdir.

Bu çalışmaların en önemlilerinden biri Bernard Lewis'in *The Assassins* adlı kitabıdır. Bu kitapta Lewis, Haşhaşîler konusunu detaylı bir şekilde ele almış, Arapça, Latince ve farklı birçok eserleri de inceleyerek bu başyapıtı ortaya koymuştur. Bu kitap, bu alanda yazılmış en kapsamlı eserlerden biri olarak göze çarpmaktadır. Kitapta birçok kez atıfta bulunulan Haşhaşîler, Suriye Haşhaşîleri ve Hristiyanlar ya da Haçlılar arasındaki münasebetler, bu tezin yazılmasında önem arz edecek kaynaklardan biri olacaktır. Aynı zamanda bu kitabın, konu ile ilgili birçok çalışmaya da referans olduğu görülmektedir.

İkinci olarak, Marshall Hodgson'un doktora tezinden yola çıkarak genişlettiği bir eser olan *The Order of Assassins* bu tezin köşe taşlarından biri olmuştur. Bu detaylı çalışma özellikle Nizari İsmailî tarikatının İslâm dünyası ile çatışmasına odaklansa da, Hodgson eserinin bir bölümünü bu tarikat ile Haçlılar arasındaki münasebetlere ayırmıştır. Özellikle Suriye Haşhaşîlerinin en önemli lideri olan Raşüddin Sinan El-İsmailî'nin dönemindeki ilişkiler bu kitapta önemli bir yer tutmaktadır. Biz de bu kitapta yer alan tarikat ile Haçlılar arasındaki ilişkileri ve Sinan döneminin anlatıldığı bölümleri anlatırken bu çalışmadan faydalanacağız.

Bu önemli çalışmalara ek olarak Edward Burman'ın *The Assassins* ve Anthony Campbell'in *The Assassins of Alamut* adlı kitapları da yine yabancı literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmalar da Hodgson ve Lewis'in çalışmalarını yakından takip eden yazarlar tarafından ortaya çıkarılmış ve Haşhaşîlik ile ilgili önemli bilgileri sunan kaynaklardır. Her iki eser de dönemi kronolojik bir biçimde ele alarak terimsel açıklamaları olay döngüsü ile birleştirerek önemli bir iş ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar yine bu tezin konusu ile bağıntılı bilgiler içermekte ve bu tezde kullanılmaya aday önemli kaynaklar olarak literatür

taramasında yer edinmektedir. Özellikle yukarıda belirtildiği gibi farklı dillerdeki yabancı kaynakların İngilizce olarak toplanması bu kaynakları tezimiz için vazgeçilmez yapmaktadır.

Bu kaynaklardan ayrı olarak, dönem ile ilgili genel bilgiler veren birçok kitap da mevcuttur. Örnek olarak Norman Daniel'in *Islam and the West* adlı kitabı, dönem hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Haçlıların İslam'a ve bu güruha bakışlarını anlatırken bu eserden faydalanacağız. Yine aynı tarzda konuyu kapsayan William Montgomery Watt'ın *Muslim-Christian Encounters* adlı kitabı da literatürde başvurulması gereken kitaplardan birisi olabilir. Yine döneme damgasını vurmuş olan Haçlı Seferleri'nin anlatıldığı kaynaklar da Haşhaşi-Hristiyan ilişkilerini anlamaya yardımcı olacaktır. Bu tür kaynakların en önemlilerinden biri Steven Runciman'ın *Haçlı Seferleri Tarihi* adlı üç ciltlik eseridir. Bu kitaplarda Haşhaşîlerin Haçlılar ile ilişkileri hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür ve bu tez çalışmasında kullanılacaktır. Verilen isim ve tarihleri krolojik bir şekilde sıralayarak anlatması nedeniyle bu çalışmaya katkı sağlayacaktır. Bu eserin ikinci cildinde Haşhaşîlerin Haçlılar, Tapınak Şövalyeri ve Müslüman toplum liderleri ile ilişkileri bu tezde incelenecektir. Bu çalışmalar her ne kadar konu ile direk alakalı olmasa da kapsadıkları alan, dönem ve başlıklar itibari ile önem arz etmektedirler. Doğu ve Batı, Müslüman-Hristiyan karşılaştırmaları veya Haçlı Seferleri'nin tarihleri işlenirken, bölgenin ve başlıkların önemli bir aktörü olan Haşhaşîler konusuna eğilmemek pek mümkün değildir. Bu eserler de bu konuyu es geçmemiş ve belirtilen dönemler ve aktörler arasında bazı bağları ön plana çıkarmışlardır.

Bu yabancı kaynaklara ek olarak, Türkçe literatürde de birçok önemli kaynak bulunmaktadır. Bunların başında Neşet Çağatay'ın *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Mehmet Altan Köymen'in *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ekrem Sarıkçıoğlu'nun *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* gibi eserler İslâmiyet içerisindeki farklı mezhepleri de inceleyerek tezimize katkıda bulunmuşlardır. Mesela Mehmet Altan Köymen'in eseri döneme Selçuklu açısından bakarak siyasi bir alt yapı oluşturmaktayken diğer eserler Haşhaşîlik ve onun bağlı olduğu mezhep hakkında detaylı bilgi vererek konunun başka bir açıdan incelenmesine imkân vermektedir. Bu kitaplar tez çalışmasının konusuna katkıda bulunabilecek yardımcı kaynaklardan olmuşlardır. Yine bu eserler, tezimizde geçen bazı kaynakların yorumlanmasında da bize yardımcı olmuşlardır. Bu konu üzerinde çalışmalar yapan Ayşe Atıcı Arayancan'ın *Dağın Efendisi Hasan*

Sabbah ve Alamut adlı eserinde tarikatın sosyal ilişkilerinin anlatıldığı kısımlar tezimize katkıda bulunmuştur. Bu kitaba ek olarak yine Ayşe Atıcı Arayancan'ın hazırlamış olduğu *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Batınî Hareketi* adlı tezi bu konuda yazılmış önemli Türkçe kaynaklardandır. Kendi döneminde yaşanan Batınî hareketleri ve teşkilatlanmaları kısmı bu eser de kullanılmıştır.

Bu kaynaklara ek olarak daha birçok Türkçe eser sayılabilir. Fakat bu çalışmaların genelini Haşhaşîler ile İslâm dünyası arasındaki münasebetleri konu aldığı düşünülürse, bu kaynaklar arasından Haşhaşîler ve Suriye Haşhaşîleri ile Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin bulunup çıkarılması zaruri olacaktır.

Bu kitaplara ek olarak Haşhaşîler hakkında yazılmış bazı makaleler de bu tezin ilerlemesinde rol oynamıştır. Örnek olarak Laurence Lockhart'ın "Hasan-i Sabbah and the Assassins" adlı makalesi, bu grupun Hristiyan topluluklar ve Haçlılar ile olan münasebetlerine önemli derecede ışık tutmaktadır. Yine Charles E. Nowell "The Old Man of the Mountain" adlı makalesinde Hristiyanların gözünden Haşhaşîleri analiz etmiş, döneme damgasını vurmuş bazı olayları kendisine kaynak göstermiştir. Juliette Wood, Nowell ile aynı ada sahip makalesinde Haçlılar ile Haşhaşîler arasında yaşanan çatışmalara yer vermiş, özellikle Montferrat'lı Conrad olayının öncesi ve sonrası ile ilgili detayları eserinde toplamıştır. Son olarak, Shakib Saleh "The Use of Bâtını, Fida-i and Hashisi" adlı eserinde bölgedeki Franklar ile Haşhaşîler arasında yaşanan mücadelelerden bahsetmiştir.

Bu makalelere ek olarak Lewis'in, ve Hodgson'ın kitaplarından yola çıkarak hazırladıkları birçok makaleye de ulaşmak mümkündür. Bu makaleler arasından konu ile bağlantılı olanlar seçilecek ve bu tez çalışmasında kullanılacaktır.

Son olarak, daha önce de belirtildiği üzere bu tez çalışmasında popüler kültüre katkıda bulunmuş tarihi romanlar ya da kurgular yer almayacaktır. Bu tarzda örnek teşkil eden Wladimir Bartol'un *Fedailerin Kalesi Alamut* olarak çevrilen tarihi romanı kurgusal öğelerle harmanlanmış olup akademik bir çalışma niteliği taşımamaktadır. Yine Amin Malouf'un *Semerkand* adlı kitabı bu tarza başka bir örnektir. Bunlar tarihi-kurgu bakımından önemli eserler olduğundan örnek teşkil eden konular tezimizde kullanılacaktır.

Yukarıda belirtilen kaynaklara bakıldığında Haşhaşîlerin Ortaçağ'da İslâm dünyasına damgasını vurmuş ve genellikle Sünni siyasi liderlere uyguladıkları ya da

Çalıştıkları suikastlarla tarihte kendisine yer edinmiş bir topluluk olduğu sonucu çıkmaktadır. Birincil çıkarım bu olsa da, Haşhaşiler yeri geldiğinde bölgedeki Hristiyan topluluklarla ve gruplarla da yoğun ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Hatta kimi zaman ise bu iki grup arasında işbirliği dahi yapılmıştır. Bu tezde Haşhaşilerin faaliyet gösterdikleri coğrafyada yaşamış olan Hristiyan topluluklar ile münasebetleri konu olarak alınacaktır. Bu zamana kadar yapılan çoğu çalışmanın aksine, bu iki grup arasındaki ilişki önemli mihenk taşlarına sahiptir.

Bu tez çalışması boyunca yararlanılacak kaynakların temini çok zor olmamıştır. Türkiye'nin en önemli kütüphanelerine sahip olan ODTÜ ve Bilkent Üniversiteleri araştırmacılara kütüphanelerini kullanma izni sağlamaktadır. Bu kütüphanelerdeki kaynaklara ek olarak, yine bu üniversitelerin anlaşmaları dâhilinde birçok kitap ve makaleyi internet üzerinden kullanmak da mümkün olmuştur.

GİRİŞ: HAŞHAŞÎ VE HAŞHAŞİLİK NEDİR?

1.1 Haşhaşîlik ve Bağıntılı Kavramlara Giriş

Haşhaşîler ya da İngilizce karşılığı ile "Assassins" günümüzde hala canlı bir kelimedir. Türkçede tam anlamıyla karşılığı olmayan bu kelime aslında bugün daha ziyade İngilizce'de kullanılan hali, yani "suikastçı" anlamı ile Türkçeye girmiştir. Suikastçılık, bugün bir kişinin öldürülmesi anlamında kullanılmaktayken kimi zaman yan anlamlarda fanatizm, politik görüş ya da hizmet gibi kavramlar ile kullanılmaya devam etmektedir. Öte yandan her ne kadar bu kelime İngilizce literatürde bolca kullanılsa da kelimenin kaynağı Avrupa değil, Fars coğrafyasıdır. Şu önemlidir ki, bu kelimenin türemesine olanak veren kaynak şu andan çok daha farklı anlamlar içermektedir. Daha ziyade bu kelime Batılılar tarafından tarihi bir tarikatı tanımlamak için ortaya atılmış ancak zamanla bu tarikatın kullandığı ünlü bir terör tekniği ile özdeşleşmiştir. Fedailerin en beklenmedik anda, beklenmedik kılıkta kurbanlarını katletmeleri sahneleri nedeniyle sık sık Haşhaşîlerin uyuşturucu kullandıkları ileri sürülmüştür. Bu fikri Batı'da yaygınlaştıran Marco Polo'ya göre bu ölüme tereddütsüz gidişin başka bir açıklaması olamazdı. Amin Maalouf bu iddianın Hasan Sabbah ve adamlarını İslâm alemindeki düşmanlarının gözden düşürmek için kimi zaman Haşhaşîyun, "afyon içenler" diye anıldığını söylemektedir.¹

Haşhaşî teriminin Haçlılar vasıtasıyla Suriye'den Avrupa'ya taşınmış olabileceği ve Haçlı literatürü ile Yunan ve Yahudi metinlerine girdiği tahmin edilmektedir.² Bugün Batı dillerinde "assassin" şeklinde görülen bu kelime, Avrupa'ya ilk defa intikal ettiğinde birçok şair tarafından "*gayretli ve fedakâr*" anlamında kullanılmıştır.³ Öte yandan Haçlı seferleri ile bölgeye gelen Hristiyanlar bölgede uzun süre boyunca kalmış ve çeşitli vesilelerle Haşhaşîler ile ilgili tamamlayıcı bilgilere sahip olmuşlardır. Bu durum suikastları ile ünlü olan bu grubu

¹ Bernard Lewis, **Alamut Kalesi ve Hasan El-Sabbah**, 1967, s. 20; Amin Maalouf, **Semerkan**, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 132; Osman Turan, **Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Ankara; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1965, s. 319.

² Mustafa Öz, **Haşhaşîye**, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 1997, cilt 16, ss. 415-419.

³ Öz, s. 417.

onların nezdinde bugünkü suikastçı anlamına gelen "assassin" kelimesi ile daha bağdaşık bir hale getirdiği düşünülebilir. Marco Polo'nun seyahatlerindeki ifadeler de bu etimolojik bilgilere katkıda bulunmuştur.⁴

Ortaçağ'dan beri kullanılan bu kelime aslında İran bölgesinde ortaya çıkan, çoğunlukla politik sebepler yüzünden cinayet işleyen bir gruba verilmiştir.⁵ Bu grup kendi arasında ve o dönem coğrafyasında çok farklı isimler ile tanımlanmış olsa da 1100'lü yılların başında bölgeye gelen Hristiyanların onlara verdiği bu isim halen kullanılmaktadır. Haşhaşi kelimesinin ortaya çıkışı hakkında çeşitli efsaneler olsa da, genellikle bu kelimenin suikastçıların görevlerinden önce kullandığı tahmin edilen, haşhaş bitkisinden üretilen bir uyuşturucu maddeden geldiği söylenir.⁶ Daha önce belirtildiği gibi bu grup genellikle politik figürlere karşı cinayetler işleyen ancak aynı zamanda aktivitelerinde oldukça seçici olan bir örgüttür. Liderlerinin Hasan Sabbah olduğu bilinen bu tarikat, var olduğu dönemde Fars ve Orta Doğu coğrafyalarında kilit suikastlarda rol almış ve bu dönemde şekillenen siyasete direk olarak etkide bulunmuşlardır.

O dönem bölgeye gelen Hristiyanlar bu grubu çatıştıkları Müslümanların bir kolu olarak görmüşse de, bu durumun onların yeterince araştırma yapmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Doğal olarak böyle bir dönemde detaylı bir araştırma yapılmış olmasının beklenmesi zordur. Yine de bu örgütün ve mezhebin, Müslümanların çoğu tarafından reddedilmesi kendilerinin inançsız bir grup gibi algılanmasına neden olabilir. Ancak bu doğru değildir. Çünkü batılıların onlara taktığı Haşhaşi ismi kullanılmamaktadır. Müslümanlar arasında İslâm'ın kollarından olan Bâtıniler, İsmailîler ya da Nizariler olarak bilinmektedirler. Ancak bu grup, bu inanç kollarının zamanla ve liderleri ile fanatikleşmiş bir ürünüdür.

Öte yandan bu terimin İslâmi açıdan incelenmesinde ortaya çıkan kavram farklı bir yapıdadır. Mustafa Öz'ün İslâm ansiklopedisi "Haşîşîyye" konulu yazısına göre Haşhaşi (ya da Haşîşîyye) Ortaçağ'da Suriye'deki Nizari İsmailîleri aşağılamak için kullanılan bir sözcüktür.⁷ Aslında "kuru ot" anlamına gelen haşîş kelimesi,

⁴ Marco Polo, düz., çev. A. C. Moule and P. Pelliot, **Marco Polo: The Description of the World**, Vol. 1, London, 1938, s. 42-45.

⁵ Öz, s. 418.

⁶ R. N. Chopra & G. S. Chopra, **The Present Position of Hemp Drug Addiction in India**, Calcutta, Indian Medical Research Memoirs, 1933, s. 25; Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, İletişim yayınları, 2013, Çev. Yavuz Alogan, s.127.

⁷ Öz, s. 418. ; Hourani, s.127.

sonraları Müslümanlarca uyuşturucu özelliği bilinen Hint keneviri ve bundan elde edilen esrar için kullanılmıştır.⁸ Haşhaş kelimesi de bu maddeyi kullanan kişilere verilmiştir.

Bu isim Nizari İsmailîlere verilmeden önce kimi zaman İran'daki kimi zaman ise Suriye'deki Nizariler için kullanılmıştır. Bündari, İran'daki İsmailîler için Batınîyye ve Melahide, Suriye'dekiler için Haşîyye tabirini kullanmıştır.⁹ Urfalı Mateos ise İran Haşhaşîleri için Ravadi ismini kullanmıştır.¹⁰ İbn Haldun Suriye'deki Haşhaşîler'den bahsederken Fidaviyye terimini kullanır ve baş Daileri Raşidüddin Sinan'dır der¹¹ Ancak Haşhaşî isminin yaygınlaşması Suriye'deki fedailerin kullandığı haşîş bitkisi ile alakalı olup, ismin ön plana çıkması bu bölgedendir. Ancak Haşhaşî tanımı kimi zaman esrar içen insanları kastetmemiştir. Yaygın kabul, fırka liderlerinin, görevlendirdikleri fedailere vaat ettikleri cennet hayallerini gösterip ölümü cesaretle karşılamaları ve yapacakları işlerin sonunda ulaşacakları nimetleri önceden tatmaları için esrar içirdikleri şeklindedir.¹² Nitekim Batınîler Irak, Bahreyn, Şam, Mısır, Hindistan, Horasan, İran, Türkistan ve diğer İslâm beldelerinde değişik adlarla anılmışlardı. Ca'fer es-Sadık'tan sonra imametın oğlu İsmail'e geçtiğini savundukları için İsmailîyye, âlem ve imamet anlayışlarında yedili bir sistemi benimsediklerinden Seb'îyye, hakikatin ancak gizli bir imamın talimiyle öğrenilebileceğini öne sürdüklerinden Ta'limiyye, dinin haram kıldığı hususları helal saydıklarından İbahiyye, mal ve kadında ortaklığı caiz gören Mazdek ve Babek'e uyduklarından Mazdekiyye ve Babekiyye, İslâm akaidine aykırı uluhiyet telakkilerini benimsediklerinden Zenadika, âlemin yaratılışını ve ahret hayatını inkar ettiklerinden Melahide, Hamdan Karmat(Kırmıt) Nasır-ı Hüsrev, İbn Nusayr, Anuş Tegin ed-Derezi ve Hasan Sabbah gibi liderlere bağlı olduklarından karamita, Hasariyye, Nusayriyye, Dürziyye ve Sabbahiyye; Bâbek zamanında kırmızı elbise giydiklerinden Muhammire, Rey şehrinin Hürrem bölgesinde bulunduklarından dolayı da Hürremiyye diye adlandırılmışlardır.¹³

⁸ Hourani, s. 127.

⁹ Bündari, **Zübbetü'ül-Nusra ve Nuhbet'ül-Usra** (Çev. Kıvameddin Burslan) TTK Yay. 2. Baskı Ankara 1999, s. 169.

¹⁰ Hrant D. Andreasyan, (Çev.), **Urfalı Mateos Vekayi-Namesi 952-1136, Papaz Grigor'un Zeyli 1136-1162**, Türk Tarih Kurumu, s. 269.

¹¹ İbn Haldûn, Mukaddime, C. I-II, (trc. Halil Kendir), Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul 2004, s. 312.

¹² Haldun, s. 312.

¹³ Avni İlhan, **Batınîyye**, Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Cilt, 1992, s. 190-191.

Genel anlamda yaygın olarak kullanılan diğer iki terim ise Batınîler ve İsmailîlerdir. Batınîleri'in bu kadar çok isimle anılmalarının nedeni çeşitli ülkelerde ve muhtelif coğrafyalarda insanları farklı inançlara davet etmeleri farklı isimlerle anılmalarında büyük rol oynamıştır. Bâtınilik anlam olarak, İslâm'da Kur'an ayetlerinin görünür anlamlarının dışında, daha derinde gerçek anlamları bulunduğu inancı, ayetleri buna göre yorumlayan bir topluluklar için kullanılmaktadır. Şiilikte de yalnızca imamların bu anlamları bileceğine inanılır. Arapça kelime olan “gizli olmak; bir şeyin iç yüzünü bilmek” anlamındaki batn veya butün kökünden türeyen batn kelimesine nisbet ekinin eklenmesiyle oluşmuş bir terimdir. Buna göre bâtinîyye “gizli olanı ve bir şeyin iç yüzünü bilenler” anlamına gelir

1.2 Şeyh - Pir - İmam, Dai - Derviş, Takkiye, Müstecip, Hücce-Baş dai, Refik-Yoldaş, Batınîyye Kavramları:

Tarikat örgütlenmesi için en yaygın olarak kullanılan isim ‘çağrı’ ya da ‘vaaz’ anlamına gelen da’ve’dir (Farsçada devet). Temsilcileri davetçiler, birebir anlamıyla, atamayla göreve geline, papazlık benzeri bir sistemin kurucuları olan dailerdir. Sonraki tarihlere ait İsmailî vesikalarında bu kimseler, vaiz, müderris, mürit gibi ast ve üst mertebelere ayrılmışlardır. Bu mertebelerin en altında, müptedilerin en alt kademesi olarak ‘davete cevap veren’ manasındaki müstecipler, üzerlerindeyse ‘delil’ manasına gelen hücce (Farsçası Huccet) yani baş dai yer almakta İmamın mesajını genellikle anlaşılır hale getirerek yayan, ona taraftarlar kazandıran ve bu taraftarları zafere veya ölüme götüren dâî, yani propagandacıdır. Cezire¹⁴ kelimesi, dainin başında bulunduğu bölgesel ya da etnik nüfus alanını ifade etmek için kullanılmaktadır. Şeyhin yardımcı üç daisi bulunur. Biri Doğu İran, Horosan, Kuhistan ve Maverâünnehir’den; diğeri Batı İran ve Irak’tan; üçüncüsü de Suriye’den sorumludur.¹⁵ Diğer İslâmi mezhep ve tarikatlardaki gibi İsmailîler, dini

¹⁴ Arapça bir kelime olup, ada anlamına gelmektedir.

¹⁵ Bernard Lewis **Alamut Kalesi ve Hasan El- Sabbah**, Nokta yayınları, İstanbul, 2012, s. 96; Amin, s.133; İlhan, s.190.

reislerine çoğu zaman Arapça şeyh ve Farsça pir adını veriyorlardı. Yol arkadaşı demek olan Refik ise, daima fırka üyelerini ifade etmek için kullanılan bir terimdir.¹⁶

Müslümanlar için en çok tepki çeken ve İslâm dışı bir grup olarak tarihe geçmelerine neden olan terim ise “Takıyye” terimidir. Kendi içlerinde bile zaman zaman karşı çıktıkları İslâm dışı uygulamaları anlatmak için kullanılan bir kelimedir. İhtiyat, tedbir anlamına gelen takıyye terimi, baskı ve tehdit altındaki Müslümanın bazı dini vecibeleri yerine getirmekten muaf olduğunu kabul eden istisnai bir İslâm prensibini ifade eder. Bu prensibin çeşitli tanımları ve yorumları vardır. Takıyye, Şiilere has olmamıştır. İşkence ve baskı tehlikelerine en çok maruz kaldıklarına inananlar bunlar olduğu için Şiiler takıyyeyi çok sık uygulamışlardır. Buna göre takıyye, yöneticilerin ve halkın düşmanlığını uyandırmaya müsait olan inançların gizlenmesini ifade ediyor ve başarısızlığa uğraması muhakkak olan ayaklanmalar içerisinde, nice kimseyi ölüme götüren ölümcül mücadeleye bir cevap olarak takdim ediliyordu.¹⁷ Hiyerarşinin daha aşağısında ilme veya şiddet eylemlerine yeteneği olmayan, lesikler yani tabandaki müritler yer alır. Bunlar halktan herhangi biri olabilir. Çobanlar, dilenciler, kadınlar veya yaşlılar bölgede bilgi toplayıp üst kademeye gönderme görevi üstlenmiştir. Bunu doğrulayan bir olayda birincil kaynak olarak çalışmalarını kullandığımız Reşidü’l-Din Fazlullah’ın “*Cami’ü’t-Tevarih*” adlı kitabında anlatılmaktadır.¹⁸

1.3 Yeni Çağ’da Araştırmalar

Müslüman gruplar arasındaki bölünmüşlük ve farklılığı anlama çabası o dönemde İslâm üzerine çalışmalar yapan tarihçilerin kaynaklarında açıkça görülebilir. Mesela Sur’lu William’a göre Şiilik, asıl peygamber olan Hz. Ali’nin hakkının Hz. Muhammed tarafından gasp edilmesine inananların oluşturduğu bir mezheptir. Peygamberlik müjdesi Hz. Ali’ye incekken Cebrail’in hatası sonucu Hz.

¹⁶ Lewis Bernard , **Haşîşiler**, Sebil Yayınları, İstanbul, 1995, s. 42.

¹⁷ Bernard, 1995, s. 10-20-21.

¹⁸ Reşidü’l-Din Fazlullah, **Cami’ü’t-Tevarih**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, s. 152; Amin, s. 133.

Muhammed'e müjdelenmiştir.¹⁹ Bunun gibi birçok farklı hikâyede dönemin yazarları Şiiliği yorumlamaya devam etmiştir. Bu mezhep genellikle Haşhaşîlerin gölgesinde kalmış, Ortaçağ Avrupa'sında Haşhaşîler ile ilgili üretilen efsanelerin başlangıcı ile ilgili verilen bilgilerden yalnızca biri olmuştur. "The Use of Bâtîni, Fida'i and Hashishi" adlı makalede bu yeni organizasyonun Hristiyanlar arasında "Nizariler" ya da sadece "Haşhaşîler" olarak bilindiği söylenmektedir.²⁰ Bu çalışmaların bölgedeki Hristiyan yöneticilerin buradaki çeşitli halklara farklı şekillerde yaklaşarak fayda sağlatacağı düşünülebilir. Öte yandan al-Qalanisi'ye göre ise, ilk Haçlı Seferi sırasında Hristiyanlar ile Haşhaşîler arasında bir münasebet olmuştur. Al-Qalanisi bu durumu, o dönemde Halep civarında artan Haşhaşî etkinliklerine ve popülerliğine bağlamakta ve iki güruhun böyle bir ortamda etkileşime girmemesine imkan tanımamaktadır.²¹

1.4 Yakınçağ ve Son Dönemde Yapılan Akademik Çalışmalar

Batılılar Haşhaşîler konudaki ilk detaylı çalışmaları yapmaya karar verdiklerinde ilk olarak bölgede yaşamış Haçlıların kaynaklarını kullandılar. Bu değerlendirmeye göre yakınçağ'ın ilk başlarında tarihçi Simone Assemani'nin hazırladığı kaynağın önceki kaynaklardan çok da farklı bir durumda olduğu söylenemez. Çünkü tek bir tarafın kaynaklarını incelemek bu alanda çalışma yapan araştırmacılara pek fazla bilgi sağlamamıştır. Daha sonraları genişleyen bu konu ve yeni araştırmacılar, Arap ve Pers tarihçilerin de kaynaklarını Haçlı kaynakları ile desteklemeye başladı. Hodgson'a göre en sonunda Sacy bu çalışmalara en önemlisini ekleyerek Haşhaşîler ile ilgili hayali bilgilere dayanan birçok kaynağı saf dışı bırakan eserini yayımladı.²² Sacy'nin özellikle etimolojik araştırmalara yoğunlaşması ve Arapça-Farsça kaynakları da konuya dâhil etmesi gerçekten takdire şayandır.²³ Arapça-Farsça kaynakların Hristiyan kaynakları ile karşılaştırılması sonucunda hayali öğelerden ve hikâyelerden kurtulmak daha kolay olmuştur. Bu hayali

¹⁹ William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, trans. Emily Atwater Bobcock and A.C. Krey, New York: Columbia University, 1943

²⁰ Shakib Saleh, **The Use of Bâtîni, Fida'i and Hashisi**, Studia Islamica, No. 82, 1995, s. 35.

²¹ Cüveyni, 2013, s. 523; Al-Qalanisi, s. 2; Sevim ve Merçil, s.632; Turan., 313.

²² Marshall G. S. Hodgson, **The Order of Assassins, The Struggle of the Nizari İsmailis Against the Islamic World**, Berlin, Mouton Co., Publisher, 1955, s. 27.

²³ Edward Burman, **The Assassins**, Great Britain: Aquarian Press, 1987, s 149.

bilgilerden ve hatalı kaynaklardan kasıt belki de ünlü İtalyan kâşif ve tüccar Marco Polo'nun 13. yüzyılda yazdığı anılar veyahut Battily'nin hazırladığı ilk modern eser olabilir.

Aslında, bu konu hakkında yapılan ilk önemli araştırmaların ünlü Fransız dilbilimci Antonie Isaac Silvestre de Sacy ile başladığı da söylenebilir. Sacy ilk başlarda İsmailîlerden Nizarilerden önce ayrılan Dürzîlik ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Hatta kendisi için bu konuda araştırma yapan yazarlar arasında bir lider olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü özellikle 19. yüzyılda yapılan çalışmalar incelenirse bunların Sacy'nin öğretileri üzerine çok fazla ekleme yapamadığı görülebilir.

Yine de Sacy'ye ek olarak Avusturyalı tarihçi Joseph von Hammer-Purgstall'ın Nizariler hakkında yayınladığı kitapları da çok önemli kaynaklardır. Bu kaynaklarda Hammer-Purgstall genellikle Pers kaynaklarına başvurmuştur ve özellikle Raşidüddin Sinan dönemi ile ilgili bilgiler mevcuttur. Sacy ve Hammer-Purgstall'ın yaptığı çalışmalar özellikle 20. yüzyıl batılı tarihçilere örnek olmuş onların eklemeleri ve çevirileri ile son halini almıştır. Bu konu hakkında uzmanlaşmış ve batılı literatüre katkıda bulunmuş çevirmenlere Charles Defremery de örnek gösterilebilir. Bu çalışmalar ile birlikte artık 20. yüzyılda yapılan araştırmalar genellikle hayali hikâyelerden arınmıştır demek mümkündür. Lewis ya da Hodgson gibi bu alanda çalışmalar yapan önemli tarihçiler Nizarileri bir radikal İslâm kolu olarak incelemeyi bırakmış ve Haşhaşîler güruhunun tarihini, öğretilerini veya aktivitelerini dikkatle inceleyerek eserlerini ortaya koymuştur.

İlerleyen yıllarda Haçlılar, Nizari İsmailîleri Haşhaşîler olarak adlandırmaya başlamış ve eserlerinde bu şekilde kullanmaya başlamışlardır. Bazı yazarlar bu durumu Avrupalıların bölgedeki İslâmî kültür ile kaynaşmasının bir sonucu olarak görmektedir. Çünkü bu tarikatı Haşhaşîler olarak adlandıran kişilerin bölgedeki Müslümanlar olduğu tahmin edilmekte ve Haşhaşî isminin de Arapça'daki uyuşturucu maddeden geldiğine inanılmaktadır. Hatta bu durum uzunca bir süre devam etmiş, 19. yüzyıl yazarlarından olan Silvestre de Sacy bile İsmailîler üzerine yaptığı araştırmalarda Haşhaşî kelimesini kullanmaya devam etmiştir. Sacy'ye sonraki dönemlerde Bernard Lewis, Marshall Hodgson ve Freya Stark gibi diğer

tarihçiler de eklenmiş ve bu kelime Batı literatüründe günümüze kadar gelmiştir. Yine de yapılan bu detaylı çalışmalarda, araştırmacılar bu konunun kimi zaman İslâmi öğeler içerse de çoğu İslâmi mezhepten farklı bir şekilde yürütüldüğünün farkına varacaklardır.

Bu tür hikâyeler 19. yüzyıl Avrupa'sına kadar böyle devam eder ancak bu durum bazı Avrupalı tarihçilerin bu konu hakkında bilimsel araştırmalara yönelmesiyle gerçeğe daha yakın eserler ortaya çıkmasına sebep olur. Bununla birlikte yine Freya Stark'ın 1930'lu yıllarda bölgeye gelmesi ve saha araştırmalarında bulunması da ayrı bir önemli gelişmedir. Stark sonraki yıllarda Haşhaşîlar ve Nizari inancı ile ilgili birçok kitap ve makale yayınlayacaktır. Yine başka bir araştırmacı yazar olan Vladimir Ivanov'un ortaya koyduğu eserler de bilimsel açıdan büyük önem taşımaktadır. Yukarıdaki tarihçilerin kaynakları ve bu konuda yazılmış diğer eserler incelendiğinde sonuç içinden çıkılmaz bir hal alabilir. Çünkü gerçekten de yazılan bilimsel kaynaklar arasında dahi farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu yüzden tüm akademik çalışmalar en ayrıntılı detaylarına kadar incelenmeli ve bu şekilde gerçeğe en yakın teoriler üretilmelidir.

Batı eserlerinde Haşhaşîler hakkında üretilen hem bilimsel çalışmalar hem de popüler kültür tarzındaki eserler genellikle aynı özellikler taşımaktadır. 12. yüzyıldan itibaren dağda yaşayan yaşlı bir adam veya bir tarikat lideri ve onun verdiği emirleri sorgusuz sualsiz yerine getiren bir grup, bu hikâyelerin ana maddesi olmuştur. Bu tarikatın üyeleri öbür dünyada cennet bahçeleri ile müjdelenmiş kimselerdir ve bu uğurda ucunda ölüm olan, genellikle suikast içeren, görevleri yerine getirmeye çalışırlar. Yine de daha önceden belirtildiği gibi bu hikâyelerden bazıları bilimsel özelliklerini kaybetmiş ve efsane olarak kalmıştır.

Yeni dönemde yazılan kaynaklar sadece Nizarilerin ya da İsmailîlerin kimliklerinden ziyade onlar ve o dönem hakkında çok daha detaylı bilgileri vermektedir. İlk dönemde yazılan günlük tarzındaki eserlerin üzerinden çıkarımlar yapan tarihçiler yeni teoriler ortaya atmış, bu teorileri olayların akışına göre tartışmış ve çeşitli sonuçlara ulaşmışlardır. Bu yeni kaynakların en önemli özelliği birbirinden bağımsız yazılmış olan kaynakların incelenip olayların bütününe kapsayan eserler

halinde olmalarıdır. Bu halen tartışmalı da olsa, bir grup tarihçi tarihin sadece olayların anlatımı değil yorumlanmasının da görevlerinden olduğunu düşünür. Sonuçta bu durumdaki gerçeklik payı da, geçmişte yazılan kaynaklarda bile hatalar yapılmış olunabileceği düşünülürse, birçok kaynağın incelenmesi ile yorumlanarak hazırlanan eserlerin de tarih anlatımında büyük önem taşıyacağı düşünülmelidir. Kısaca 19. yüzyıla gelinildiğinde Haşhaşîler meselesini inceleyen batılilar, kendilerinden önce yazılan birincil kaynaklara ve eski eserlerden bolca yararlınsalar da bu kaynaklarda anlatılan olayları yorumlayarak geliştirmişlerdir.

Mesela bunlardan bir tanesi, o dönemde bölgeye gelen Hristiyanların Haşhaşîler karşısında yaşadığı korkudur. Bölgeye Hristiyanlık adına savaşmak için gelen binlerce insan savaşın ne demek olduğunu az çok bilen ya da hayatta kalmanın zorluklarından haberdar olan bir kesimi barındırmaktaydı. Bu yüzden bu bilmedikleri bölgeye gelen grupların kolayca korkuya kapılmayacağını varsaymak mümkündür. Yine de bu bilinmeyen ve bir anda ortaya çıkan suikastçılar topluluğu Hristiyanlar arasında derin bir korku yaratmayı başarmıştır. Hatta Haçlı ordularını komuta etmek için bölgeye gelen "Aslan Yürekli" Richard'ın bile hayatından endişe ettiği ve kendini sadece Haşhaşîlerden koruması için bir grubu görevlendirdiği söylenmektedir.²⁴

Bu terörün yarattığı ortamda elbette birçok hikâyenin de ortaya çıkması beklenebilir. Daha önce bahsedilen cennet bahçeleri ya da gözü dönmüş katiller hikâyelerinin çıkış noktasının bu korkuya bağlı olduğu söylenebilir. Daha da ilginç ise bu hikâyelerin çıkış noktasının Batılı kaynaklar olmasıdır. Haşhaşîlerin bölgedeki Haçlılara nazaran daha çok Sünni liderler ve devletleri hedef aldığı düşünülürse, bu konudaki Hristiyan kaynaklarına yansıyan korku ve endişenin Müslümanlara göre daha fazla olması ilginçtir. Bu durumu da olağanüstü vaatlere dayandırmaları sadece bu grubu motive eden faktörleri tahmin etmeye çalıştıkları içindir.

Yukarıda örnek olarak verilen bu çıkarım özellikle 19. yüzyıldan itibaren Batı'da yapılan çalışmaların bir sonucudur. Daha önce de bahsedildiği üzere bu teoriler çok fazla olmakla beraber her araştırmacının kullandığı kaynaklar da pek çok

²⁴ Charles Nowell, **The Old Man of the Mountain**, Speculum, Vol. 22, No. 4, 1947, s. 497; Lewis, 2012, s. 230-231.

farklılık içermektedir. Yine de kullanılan kaynakların büyük bir dönemi çok taraflı bir şekilde incelediği düşünülürse bu çalışmaların önemli bir saygıyı hak ettiği söylenmelidir. Bu yüzden ortaçağın ilk dönemlerinde ya da o dönemde yaşayan tarihçilerin eserlerindeki anlatımdan ziyade, yeni çalışmalar daha bilimsel çıkarımlar yapmaya elverişlidir. Yine de bu tezin ilerleyen kısımlarında birincil kaynaklara atıfta bulunulurken, yeni dönem tarihçilerinin de yorumlarına başvurulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAŞHAŞİLİK VE SURİYE YAPILANMASI

1.1 Haşhaşiliğin Ortaya Çıkışı: İlk Yıllar

Haşhaşiliğin ortaya çıkışı neredeyse bin yıl öncesinde gerçekleşmiştir. Yine de Haşhaşiliğe girmeden önce onun da öncesinden kısaca bahsetmek önemlidir. Bunun için bu bölümde kısaca Haşhaşiliğe kaynak olan Bâtınilik, İsmailî ve Nizari inancının çıkış noktalarından bahsedilmesi faydalı olacaktır.

Bâtınilik, Hicret'ten iki yüz yıl sonra İran'da ortaya çıkmıştır. Bu mezhebin kurucuları Meymun bin Deysan ve oğlu Abdullah bin Meymun el-Kaddah olarak gösterilmektedir. *İslâm Mezhepleri Tarihi*'ne göre bu inanış aslında Müslümanlar arasındaki birliği yok etmeyi amaçlamaktaydı.²⁵ İbn Hazm, Muhammed Reşid Rıza ve Ahmet el- Hatib gibi Batınîyye hakkında araştırmalar yapan bazı yazarlar Batınîyye'nin fikir babasının Yahudi asıllı olan Abdullah b. Sebe'nin ortaya attığı görüşleri olduğu konusunda hem fikirlerdir. Bu mezhebin kurucuları Müslümanlar arasındaki birliği yok etmek için, Hz. Muhammed'in torunlarının haksızlığa uğramasını bir propaganda aracı olarak kullandılar. Bu inanış zamanla Şii mezhebi içerisinde kendine bir yer bulmuştur.

İsmailî mezhebinin ortaya çıkışı ve yayılışı dinler tarihindeki en ilginç olaylardan biridir. Bu inancı ilginçleştiren şey ise neredeyse bin yıllık bir geçmişe sahip olsa da halen hakkında ne kadar az bilgi sahibi olunduğudur. Bu konu çeşitli akademisyenlerin ve araştırmacıların yazılarında yer bulsa da halen ortaya çıkışı, yayılışı ve günümüzdeki mezhepsel rolü hakkında tamamlanmış bulgular içermez. Bu inanç eskiden bazı devletler ve organizasyonlar tarafından benimsenmiş halen de

²⁵ Neşet Çağatay ve Diğerleri, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara, 1995, s. 76.; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 98.

geçerliliğini kaybetmemiştir. Yine de bu inanca mensup olmayan grupların doğal olarak çoğu zaman bu inanca mesafeli durduğunu söylemek yanlış olmaz.

Öte yandan bu konu hakkında yapılan çalışmalar sırasında İsmailî mezhebi sempatizanları aşırı sahiplenici bir şekilde konuyu işleyerek kaynakları çarpıtmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, Daftary'nin eserlerinin bu bağlamda ortaya çıktığı ve bu tezde kullanılamayacağı belirtilmiştir. Yine de bu kavramı detaylı bir şekilde ele almak, tarihini, gelişimini ve bölgede yayılışını incelemek tezin devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır.

Kısaca, İsmailîlik Kahire'de doğmuştur ve Hz. Fatma'nın soyundan gelenler tarafından sahiplenilmiştir. Fakat İsmailîkten önce bu kolun bağlı olduğu mezhep olan Şiiilik hakkında kısa bir bilgi vermek gerekir.

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Dört Halifeler dönemi başlamış, fakat bu dönemin son halifesi ve aynı zamanda Hz. Fatma'nın eşi olan Hz. Ali zamanında siyasi karışıklıklar iyice ortaya çıkmaya başlamıştır. Urfalı Mateos'un Vekayi-Namesi'deki Papaz Grigor'un zeylinde Haşhaşîlerin çıkışı ve ideojileri ile ilgili olarak, Ravadiler yani Ebubekir, Ömer ve Osman'a lanet okuyup onların, Muhammed'in meşru halefi olduklarını reddeden tarikata mensup olanlar demektedir. Bunlar, yalnız Ali ile onun soyundan olanların peygamberin hakiki halefleri olması gerektiğini iddia etmektedirler. Bu tarikatın içinden Batınîler ile İsmailî veya Haşîşîlerin çıktıklarından bahseder.²⁶ Hz. Ali'nin suikasta uğraması ve onun soyundan gelenlerin (Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin) yine Kerbela'da katledilmesi ile İslâm iki kola ayrılmış ve yeni ortaya çıkan Hz. Ali taraftarları olan bu yeni grup, Şii mezhebi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu grup halifelerin aksine dini liderlerini imamlar olarak benimsemiştir. Bu yüzden Hz. Ali ilk İmam olarak kabul edilmiş ve ondan sonra gelen imamlıklar da babadan oğula geçmiştir. Şii inancında on iki İmam olduğu kabul edilir çünkü zaman içerisinde bu sayıdan sonra bağlantı kopmuştur.

²⁶ Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136), Papaz Grigor'un Zeyli, Çev. Harnt Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 269.

8. yüzyılın sonlarına doğru, Şiilik mezhebi içerisindeki başka bir bölünme İsmailîlik mezhebinin ortaya çıkmasına olanak vermiştir. Öyle ki 6. İmam olan Cafer es-Sadık'ın ölümünden sonra oğlu Musa bin Cafer'i 7. imam olarak görmeyenler, Musa'nın yerine Cafer-es Sadık'ın sağlığında vefat eden oğlu İsmail bin Cafer'i 7. İmam olarak kabul etmiştir. Bu grubun ortaya çıkardığı mezhebe İsmailîlik denir. Ne var ki, aralarında Shakib Saleh'in bulunduğu bazı tarihçiler bu durumu Şiilik mezhebinin o dönemde yaşadığı buhranlarla açıklama yoluna gitmiştir. Saleh'e göre bu ayrılığın sebebi siyasi içeriklidir. O dönemde Şiilik mezhebinin Sünni mezhebinin çok gerisinde kalması, ona inananları yeni arayışlara yönlendirmiştir.²⁷ Öte yandan bu durum bir gerçeklik payı taşımaktadır. Çünkü bundan iki yüzyıl sonra, İsmailîlik de kendi içinde buna yakın sebepler ile bölünecektir.

11. yüzyılın sonlarına doğru Kahire'deki ve İran'daki İsmailîler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle daha önce de olduğu gibi bu anlaşmazlıkların kaynağı haleflik meselesi ile ilgilidir. Bu durumun sonucunda ortaya çıkan yeni kol Nizarilik adını alacaktır. Fakat bunun altında da yine siyasi sebepler yatıyor olması tesadüf değildir. Çünkü Nizarilik'in ortaya çıkışı İsmailî kolunun Şiilikten ayrılmasına benzer olgular içermektedir. Bu olguları daha iyi açıklamak için kısaca Nizarilik kolundan bahsedilmesi doğru olacaktır.

Fatımi halifesi Mustansır ölmeden önce varisini oğlu Nizar olarak açıklamıştır ve bu İsmailî inancına göre değiştirilemez bir karardır. Ancak Mutansır'ın halifeliğinin son zamanlarına doğru ülkede iç karışıklıklar baş göstermiş ve Mustansır güçten düşmüştür. Fatımi komutanlarından Bedir el-Cemali'ye geçen kontrol ondan sonra oğlu Efdal'e geçmiş o da Nizar'a vadedilen tahtı Mustansır'ın başka bir oğlu olan Mustali'ye vermiştir. Bu duruma karşı isyan eden Nizar ve etrafındakiler bir dizi mücadeleye girişmiş olsa da sonunda yenilmiş ve Nizar idam edilmiştir.

Bu olaydan sonra Kahire İsmailîleri Mustali'nin halifeliğini kabullenmiş olsa da İran'daki Hasan Sabbah'ın başını çektiği İsmailî bir grup Nizar'a sadık kalma kararı almışlardır. Bu durumun sonucunda aynı İsmailî mezhebinin Şiilikten ayrıldığı

²⁷ Saleh, s. 35.

gibi Nizariler adı altında İran'da yeni bir kol ortaya çıkmış ve İsmailîlerden ayrılmışlardır. Yine de bu ayrılığı bazı tarihçiler politik bir ayrılık olarak kabul etmektedirler. Gerçekten de ilerleyen yıllarda Hasan Sabbah'ın başını çektiği bu grubun dinden ziyade siyasi aktiviteleri ile döneme ve bölgeye damga vuracağı görülecektir.

Nizarilik kavramının da siyasi bir nedenden ortaya çıktığını şu durum ile açıklayabiliriz. Yaltkaya'nın da aktardığı gibi Müstansır Alevî hayattayken Nizâr'ı veliahd yapmışsa da Emîrû'l-Cüyûş'un oğlu Efdal onu yerinden ederek diğer oğlu Müstâ'li'ye biat etmiş, Nizâr İskenderiyye'ye kaçmış ve orada kendisine el-Müstafâ Lidinillâh unvanıyla ahâli tarafından biat edilmişti. Efdal'ın İskenderiyye üzerine gönderdiği ikinci ordu onları mağlup etmiş ve tutuklanan Nizâr, Mustâ'li tarafından üzerine duvar örülmek suretiyle öldürmüştür (487/1094). Onlara göre bir imamın belirlediği ve tayin ettiği bir imamı yerinden indirmek (imâmetini iptal etmek), Allah'ın takdirine hata isnat etmek olarak kabul edildiğinden Nizâr'ın imâmeti geçerli olup el-Mustâ'li'nin imâmetinin ise geçersiz olması gerekir.²⁸ Bernard Lewis'e göre Nizarilik doktrini ve Hasan Sabbah'ın yükselişi, aynı İsmailîlik mezhebinin ortaya çıkması gibi, Sünni-Fatımi otoritesi altında ezilen İsmailî mezhebinde yeni bir soluk getirme amacına yöneliktir. Bunun için İsmailîlerin de yeni bir öğüte ve öğretiyeye ihtiyacı vardır.²⁹ İlk başlarda Sünni devletlere karşı olarak ortaya çıkan bu grup zamanla tüm İslâm dünyası ile çatışma içine girecektir. Çevresi düşmanlarıyla sarılan bu grup gelişmek ve hayatta kalabilmek için zaman içerisinde farklı metotlar uygulamaya çalışacaktır. Bu noktada Nizarilerin Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünden sonraki isyanlarını bu metotların arasında küçük bir hikâyecik olarak gösterebiliriz. Çünkü bu zamana kadar Selçuklular karşısında etkisiz kalan ve zor durumda bırakılan Nizariler, özellikle Melikşah'ın ölümünden sonra meydana gelen siyasi boşluğu politik suikastları ile gerçek bir kargaşa ortamına çevirmesini bilmiştir. Ayrıca, bu dönemde bölgede doğan otorite boşluğu ve Haçlıların bölgeye akın etmesi ile birleşince Nizariler Selçukluların en önemli hedefi konumundan uzaklaşmıştır. Bölgedeki kargaşadan yararlanan Nizariler kendilerinden

²⁸ Mehmed Şerefeddin Yaltkaya, **e-Şarkiyat**, İlmi Araştırmalar Dergisi, 1308-963, Kasım 2014, Sayı:XII, s.218

²⁹ Bernard Lewis, **The Assassins, A Radical Sect in Islam**, London, Wiedelfeld and Nicolson, 1967, s. 36-37.

sayıca üstün ancak bölünmüş halde bulunan Selçuklu ordularını kimi zaman bozguna uğratmış ve Haçlılar ile birlikte bölgedeki bazı kaleleri ele geçirmiştir.³⁰

Bu ayrılığın sebebi her ne olursa olsun, Nizari inancı İran İsmailîleri arasında yükselmeye devam etmiş ve Sabbah'ın otoritesinin güçlenmesinde etkin de olmuştur. Bölgede artık fetihler de yapmaya başlayan bu topluluk bir devlet yapılanmasından ziyade bir dini-askeri örgüt olarak hareket etmektedir. Bu durum sonrasında bu örgütün Suriye bölgesinde de yayılmasına imkân verecektir.

Öte yandan bu inanışa diğer Müslüman grupları tarafından genellikle nefretle yaklaşılmıştır. Çünkü bu grup İslâm'ın ayrılıkçı bir kolundan meydana gelmekte ve çoğu zaman İslâmî değerleri hiçe sayarak hareket etmektedir. Mesela yapılandıkları süre zarfında Nizariler inancına ve mezhebine önem vermeden kendileri için tehlike arz eden herkesi hedef alarak büyük bir düşman kitle oluşturmuşlardır. Öte yandan özellikle gizli ve ani eylemleri düşünüldüğünde bu grubun İslâm dininin değerlerini hiçe saydığı ve ahlaktan yoksun olduğu iddia edilebilir. Öte yandan kimi zaman bu topluluk hizmetlerini gayrimüslimlere satmış ve bu yüzden bölgedeki diğer Müslümanlar zarar görmüştür. Yine bu durum Cihad anlayışı ile de çelişmektedir.

Öte yandan, İsmailî mezhebi gerçekten de Müslümanlıktan farklı öğeler içermektedir. Fakat bu öğeler İslâm ile çelişmekten ziyade onun ruhani kısmının çok daha baskın olduğu bir inanış biçimi halinde değerlendirilebilir. Bu mezhebe bağlı olanlar inançlarının kendilerine emrettiklerinin dışına çıkmaktansa hayatlarından vazgeçmeye hazır kişilerdir. Yemininden ve inancından dönen kişiler Allah tarafından hem bu hayatta hem de öteki hayatta lanetlenecektir.³¹ Bu yüzden bu inanışta adaylık ve öğrencilik çok önemli süreçlerdir.

Yine de bu dönem boyunca bu öğretiler diğer Müslüman toplumlar arasında anlaşılmaya çalışılmamış, öncelik onlara göre sapkın bir grup olan bu koldan kurtulmak olarak belirlenmiştir.

³⁰ Hodgson, s. 84-85.

³¹ Anthony Campbell, *The Assassins of Alamut*, Lulu.com, 2008, s. 11.

Bu çatışmayı en iyi ortaya koyan kaynaklardan biri de Cüveyni'nin *Tarih-i Cihan Güşa'sı*dır. Bu eserde daha detaylı bir şekilde aktarıldığı üzere Nizariler o dönemin İslâm coğrafyasında putperestler gibi görünmektedir. Hatta çoğu zaman Sünniler Nizarileri önemsememişler, kendilerine bir rakip olarak görmemişlerdir. Bu sadece Sünni Araplar için değil İran'da yaşayan farklı mezheplere mensup olan halklar için de geçerlidir. Sünni Araplar ve Türk gruplardan farklı olarak Moğol asıllı bir Fars olan Cüveyni'nin satırlarında da hem Hasan Sabbah'tan hem de Nizar'dan sahtekâr olarak söz edilmektedir.³² Cüveyni gibi yine o dönemin İslâm âlimlerinden Gazzali ve Ebu Muhammed El-İrakî gibi isimler de İsmailîlerin tehlikelerinden söz etmişler hatta bu tarikatın Hristiyan ve Yahudilerden daha da tehlikeli bir grup olduğuna değinmişlerdir.³³ Yine o dönemin tarihçileri arasında bu grup için ortak bir isim kullanılmamasını da yukarıda belirttiğimiz diğer Müslüman grupların bu gruba karşı ilgisizliklerine bağlayabiliriz.

Müslümanlarca yazılan kaynaklardan kimileri bu kolu Nizarilik olarak nitelemişse de, bu grubun adı başka kaynaklarda Bâtıniler, Fedailer, Haşhaşîler olarak geçmektedir. Yine de en çok kullanılan tabirin Bâtîni olduğu ileri sürülebilir.

Hatta Lewis bazı Suriye tarihi ile ilgili kaynaklarda bu grubun adından hiç bahsedilmediğini belirtmektedir.³⁴ Yine buna benzer olarak, Sünni kaynaklarda Nizarilerin özellikle kullanılmadığı söylenilebilir. Bu grubun adı sadece gerçekleştirdikleri terör organizasyonları ile anılır, bunun dışında öğretileri, düşünceleri ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmez. Bu tarihçiler arasında İbni el-Kalanisi'nin Nizari ve İsmailîlere olan tutumu farklıdır. *The Damascus Chronicle of the Crusades, Extracted and Translated from the Chronicle of Ibn al-Qalanisi* adlı eserde bu grubun 1100'lü yılların ilk yarısında, bölgedeki Haçlılara gösterdiği direnişten övgüyle bahsedilmiştir.³⁵ Bu konunun detayları Haşhaşîlerin Haçlılar ile mücadelesi kısmında anlatılacaktır. Sonuç olarak, Sünni tarihçilerin genellikle Bâtînilik, İsmailîlik veya Nizarilik gibi kavramlara ve konulara pek ilgi

³² Alaaddin Ata Melik Cüveyni, çev. Mürsel Öztürk, **Tarih-i Cihan Güşa**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 1999, s. 553.

³³ Hodgson, s. 126-131.

³⁴ Bernard Lewis, **Kamala l-Din's Biography of Rashid al-Din Sinan**, Arabica, No. 10, 1966, s. 225.

³⁵ Abu Y. A'la Hamzah Ib Ibn Al-Qalanisi, çev. H. A. R. Gibb, **The Damascus Chronicle of the Crusades**, New York: Dover Publications, 1932. s. 107.

göstermediğini söylemek yanlış olmaz. Ancak bu konuda yazılan batı menşe'li kaynakların da o dönemde nadiren yazılan birincil kaynaklardan yararlanılarak hazırlandığı söylenmelidir.

Haşhaşilik konusuna geri dönecek olursak, bu terimin hala nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Şu anda popüler kültür içerisinde belki Hasan Sabbah'ı ve onun tarikatını anlatan en bilinen kelime Haşhaşilik olsa da, bilinen gerçeklerden biri bu kelimenin o dönemin tarihçileri tarafından pek kullanılmadığıdır. Hatta genellikle batılı kaynaklarda kullanıldığına tanık olunan bu kelimenin çıkış noktasını o dönemim ünlü tarihçilerinden olan Sur'lu William'ın da bilmediği ifade edilmektedir. *History of Deeds: Done Beyond the Sea* adlı eserinde, bu terimin hem bölgedeki diğer Müslümanlar hem de Haçlılar tarafından kullanıldığını düşündüğünü belirtmiştir.³⁶ Bu ismin nasıl ortaya çıktığı ve meşhur olduğu tam bilinmese de bu konu hakkında bazı yorumlar mevcuttur. Bunlardan en ünlüleri Hasan Sabbah'ın fedailerine kullandığı haşhaş bitkisi ile ilgili olan senaryolardır.

Hasan Sabbah bu güruhun liderliğini üstlendiği zaman, Haşhaşiler Sünni şehirlerde ya da devletlerde yerleşmesinin ve gelişmesinin mümkün olamayacağını biliyordu. Bu yüzden Sabbah bu kol için yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyuyordu. Kısaca, bu amaca yönelik olarak İran bölgesinde çeşitli kaleleri ele geçirmeye ve bölgeye yeni kaleler inşa ettirmeye başladı. Alamut Kalesi bunların içerisinde en ünlüsü olup, Haşhaşilerin uzun bir süre merkezi konumunda olacaktır. Cüveyni Hasan Sabbah'ın, Alamut'a sınır bölgelerin ve oraya yakın yerlerin ele geçirilmesi için büyük çaba harcadığından, Mezhebe davet konusunda başarılı olduğu yerleri kolayca topraklarına kattığından, Kurduğu tehlikeli tuzaklara düşmeyenleri de katliamda bulunarak, ırza geçerek, yağma ederek, kan dökerek ve zor kullanarak kendi tarafına çektiğinden bahseder.³⁷ Buradan yayılan Haşhaşiler, bölgedeki çeşitli şehirleri gezmiş öğretilerini Müslüman dünyası ile paylaşmaya başlamıştır. Özellikle Kuzey Suriye bölgesinde, Şam ve Halep gibi bölgelerde başarılı olabildikleri

³⁶ William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, trans. Emily Atwater Babcock and A.C. Krey, New York: Columbia University, 1943.

³⁷ Cüveyni, s. 550-552

söylenbilir. Hasan Sabbah askeri kârargah ve idari merkez olarak kullandığı Alamut'tan düzenlediği operasyonları idare etmeye başladı.³⁸

Öte yandan bölgede uzunca bir süre Sünni Selçuklularla savaşmak durumunda kalan Haşhaşîler, bölgeye Haçlıların da gelmesiyle daha da zor bir duruma düşmüşlerdir. Haşhaşîler İran bölgesinde Selçuklular ile savaş halindeyken Haçlıların Suriye bölgesine gelmesi onlara yeni bir cephenin açılması anlamına gelmiştir. Çünkü Haşhaşîlik başlarda Sünni İslâm dünyasına bir tehdit olarak ortaya çıksa da, ve kimi zaman bu amaçla bölgedeki Haçlılarla ittifak kurmuş olsa da, Suriye Frankları ile birçok kez mücadeleye de girmiştir. Bu mücadelede bir savunma mekanizması olarak kendileri için tehlike arz eden hem Sünni hem de Hristiyan liderlere suikastlar düzenlemeye başlamışlardır. Düşmanlarına terör korkusu salmayı hedefleyen bu grubun faaliyetlerinden kimi zaman bölgedeki Haçlılar da nasibini almıştır. Haşhaşîliğin batı dünyasında suikastçılar olarak tanınmasında bu durumun etkili olmuş olabileceği savunulabilir.

Haçlı Seferleri sürecinde Haşhaşîler ile tanışan Hristiyanlar, bu grubu sadece Sünnileri katletmeyi amaç edinmiş bir suikastçılar topluluğu değil, aynı zamanda Hz. Muhammed ve İslâm adına Haçlıları yok etmek isteyen bir tarikat olarak da görmüşlerdir. Daha önce belirtildiği gibi bu grubun çok farklı bir organizasyon olduğu ancak uzun yıllar sonra yapılan detaylı araştırmaların sonucunda ortaya çıkacaktır.

Aslında bu araştırmaların ve yeni düşüncelerin kaynağı Alamut ve Hasan Sabbah'tan ziyade Suriye Haşhaşîleridir. Bölgenin efsanevi Haşhaşî lideri Raşidüddin Sinan El-İsmailî bölgedeki Hristiyanlar ile birçok münasebette bulunmuş ve bu yüzden pek çok kez Hristiyan kaynaklarına girmiştir. Özellikle batı literatüründe çok yaygın olan "Dağın Yaşlı Adamı" karakterinin Sinan'a atfedilerek yazıldığı söylenmektedir. Daha sonra daha uzunca bahsedilecek olan Haçlılar ile Haşhaşîler arasındaki ilişkileri iyi veya düşmanca ilişkiler olarak değerlendirmek pek mümkün değildir. Bu iki grup kimi zaman düşmanlarına ortak hareket etmeye de çalışmışlar, kimi zaman da çatışmak durumunda kalmışlardır. En azından Suriye'de

³⁸ Abdulkerim Özaydın , *Nizamülmülk*, TDVİA, 33 Cilt, 2007, ss. 347-350.

yaşayan Haşhaşîler bölgede bulunan Haçlılara karşı bir dizi düşmanca faaliyet içine girmiş ve bazı önemli kişileri öldürmüşlerdir. Yine de Hodgson yukarıdaki önermeye karşı çıkmaktadır. Bu örneklerden Haşhaşîlerin birincil görevinin Haçlıları öldürmek olduğu çıkarılamaz, der.³⁹

1.2 Hasan Sabbah Dönemi ve Yükseliş: Alamut Efsanesi

1080'li yıllarda İsfahan'da Hasan adlı bir adamın İsmailî propagandası yaptığı ve halktan bazı kimseleri İsmailî inancına döndürdüğü haberleri Selçuklulara ulaşmıştır. Başlarda İsfahan yakınlarında kendine mürit toplayan bu kişinin zamanla tebaasını genişlettiği ve daha geniş alanlarda faaliyet gösterdiği gözlenir. İşte tam bu noktada, 1949 doğumlu Lübnanlı tarih yazarı Amin Maalouf Arapların Gözünde Haçlı Seferleri adlı kitabında 11. Yüzyılın sonundan 13. Yüzyılın başına kadar süren, Haçlı Seferlerini karşı tarafın gözüyle anlatmıştır.⁴⁰

Hasan Sabbah'ın kuruculuğunu yaptığı bu grup öncelikle civardaki birkaç kaleyi ele geçirir. Hatta ele geçirdiği kalelerin ötesinde kendisi de civar bölgelere kaleler inşa etmeye devam eder. Selçuklulara ait bu bölgede yaşanan bu yeni yapılanma Selçukluların hoşuna gitmez. Bölgede yaşattıkları sıkıntı yayılma ve mürid kazandırma çalışmalarıyla paralel gider. Bu durum davete icabet etmeyen vaizin öldürülmesi olayı yani İsmailîlerin ilk kurbanı ve İsmailîlerin ilk şehit verdikleri vakadır. İbnü'l Esir, El- Kamil Fi't Tarih kitabında bu olayı detaylarıyla şu şekilde anlatmaktadır; Vasıt diğer adıyla El-Kut⁴¹ Bu yılın ramazan ayında Batınîler Vasıf'ta öldürüldüler. Orada bulunmaları ve öldürülmelerinin sebebine gelince, oraya Vasıt köylerinden aslen El- Garup köylerinden olan adı Muhammed bin Talip Bin Asiye diye adlandıran birisi kendisi Mulhit ve Batınî biri olan gelip Beni El-Haravi'nin konaklarının yanına yerleşti. İnsanları kandırdı ona bağlı olanların sayısı arttı. Kandırılanlardan birisinin de adı Hasan Sabuni'ydi.

³⁹ İbnü'l Esir, **El-Kamil Fi't Tarih**, cilt 10, s. 293; Cüveyni, s.77; Hodgson, s. 1; Lewis, **Haşhaşîler**, s. 42; Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı.244; Atıcı-Nizari İsmailîlerinin Gelir Kaynakları; Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, Çev. Ali Berkay, s.105,

⁴⁰ Amin Maalouf, **Arapların Gözünde Haçlı Seferleri**, Çev. Ali Berkay, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s.73.

⁴¹ Ortaçağda Bağdat'ın güneyinde bir şehir.

Suveyka'yı aştıklarına dair anlaştı ve bu arada kendi mezheplerinden olan marangoz biri onunla konuştu. El Sabuni ise ona çok kaba bir şekilde cevap verdi. Bunun üzerine marangoz kalkıp onu öldürdü. İnsanlar bunu duydu. Bunun üzerine ayaklandılar. Bu mezhebe bağlı olanları yakalayıp öldürdüler.

Ondan sonra ibin Assiye'nin evine yöneldiler. Onun dostlarından bir grup etrafında toplanmıştı. Kapıyı kapadılar ve çatıya çıktılar. İnsanların ona ulaşmasını engellediler. Civardaki bazı evlerin çatıları üzerinden ona yöneldiler. Evde kalanlar ise kapı ve koridoru kapattılar. Kapıları kırdılar. İnip evde bulunanları öldürdüler. Evi yaktılar. İbn-il Assiye'yi öldürdüler. Kalanlar kapıyı açıp onlardan kaçtılar. Bu haber Bağdat'a ulaştı. Bunun üzerine Fahreddin Ebul Bedir Bin Emsina El Vasiti durumun düzeltilmesi için devreye girdi.⁴² Bu olay İsmailîlerin ilk cinayetleri olması açısından önem arz etmektedir. Bölge yöneticileri tarafından üzerinde durulması gereken önemli ve tehlikeli bir grupla karşı karşıya olduklarının ispatı niteliğinde olduğundan ciddi önlemler bu olaydan sonra alınmaya başlanmıştır.

Sultan Melikşah döneminde Hasan Sabbah'ın yakalanması için bazı girişimlerde bulunulsa da bunlar sonuçsuz kaldı. Hatta bu grubun aktiviteleri sonucunda Melikşah'ın ünlü veziri Nizam-ül Mülk de bu grubun kurbanlarından biri olur. Sultan Melikşah zamanında Büyük Selçuklu Devleti için ciddi bir tehlike teşkil eden Hasan Sabbah ve adamlarıyla mücadeleyi bir devlet politikası haline getirdi.⁴³ Sultan Melikşah, Hasan Sabbah'a karşı bir askeri harekât başlatmadan önce bir mektup göndererek faaliyetlerinden vazgeçmesini, aksi halde kalelerini yerle bir edeceğini bildirmiş, Hasan Sabbah ise sultana verdiği cevapta Nizamülmülk'ü entrikacılıkla suçlamıştır⁴⁴ Özetle bahsedilen bu kişi, İran'da ortaya çıkan kimi kaynaklarda Nizari, kimi kaynaklarda İsmailî ve kimi kaynaklarda Haşhaşı hareketinin lideri olan Hasan Sabbah'tan başkası değildir.

⁴² Esir, s. 293.

⁴³ Alaaddin Ata Melik Cüveyni, (çev. Mürsel Öztürk), **Tarih-i Cihan Güşa**, TTK Ankara, 2013, s. 555; Abdulkirim Özaydın, s. 194.

⁴⁴ İbrahim Kafesoğlu, Sultan Melikşah, s s. 134-135 yazısında bu mektupların Propaganda amacıyla sonraki dönemlerde uydurulduğu söyler. Sultan Melikşah ile Hasan Sabbah'a izafe edilen mektuplar ve Nizamülmülk'ün bu konuyla ilgili olarak Sultan Melikşah'a sunduğu arza ile sultanın ona cevabı Nasrullah Felsefi tarafından "Çehar-Nfune-i Taiiti" adıyla yayımlanmış Çend Makale-i Tarff;f ve Edebi, s. 405-433) ve "Erba<a resa, il t:fulb.iyye" ismiyle Arapça'ya çevrilmiştir ı ed-Dirasatü 'l-edebiyye, VII/3-4, Beyrut, 1965, ss. 270-302.

Hasan Sabbah bugün hala Şii mezhebinin önemli merkezlerinden bir olan Kum şehrinde doğmuştur. Cüveyni Alamut kalesinin fethinde Haşhaşîlerin kütüphanesine girmiş ve Hasan Sabbah'ın kendi yazdığı hayatını anlattığı kitabında kitabı bulmuş ve şöyle aktarmıştır, 'Sergüzeşt-i Seyyidina'' dedikleri Hasan-ı Sabbah'ın hayatını ve başından geçenleri konu alan bir kitap buldum. Aslen Hımyer kabilesindendir. Babası, Yemen'den Kufe'ye, oradan Kum'a, Kum'dan da Rey'e gelerek, oraya yerleşti. Hasan-ı Sabbah orada dünyaya geldi.⁴⁵

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1050'li yıllara tekabül ettiği tahmin edilmektedir. Laurence Lockhart'a göre Hasan Sabbah'ın kökeni göz önüne alınırsa Şii bir soydan geldiği tahmin edilmektedir.⁴⁶ Dönemin önemli tarihçilerinden Cüveyni'ye göre Hasan Sabbah'ın İsmailî mezhebine geçişi önemli bir gelişmeydi ve uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmişti. Uzun bir süre Emir Zerrab adlı bir Mısırlı İsmailî ile vakit geçiren Sabbah bu kişinin etkisinde kalmıştır.⁴⁷ Gençliğinin sonlarında İsfahan'a giden Sabbah, burada birkaç yıl daha İsmailî mezhebi üzerine çalışmalar yapmıştır.

Sonrasında Mısır'a giden Sabbah burada Fatîmî halifesi Mustansır'ın maiyetine katılmıştır. Mustansır ile hiç görüşmemiş olsa da Mustansır'ın Hasan Sabbah'ın düşüncelerinden çok etkilendiğini ve onu övdüğünü yine Cüveyni'nin kaynaklarından öğreniyoruz. Sabbah gerçekten de parlak bir kişidir, özellikle insanları etkileme konusunda büyük bir yeteneğe sahiptir.⁴⁸ Bu durumdan pek hoşnut olmayan diğer tebaanın da etkisiyle, Hasan Sabbah bir süre sonra buradan ayrılmak zorunda kalır.

Fatîmî halifelerinden Mustansır'ın ölümünün ardından büyük oğlu Nizar'ın tahtta hak iddia etmesi ancak bu amacını gerçekleştirilmeden öldürülmesi birçok çevrede tepki çekmiştir. Nizar'ın soyunun imametini savunanlardan biri olan Hasan Sabbah, 1090 yılında başta Alamut olmak üzere İran ve Irak'taki çeşitli kaleleri ele geçirerek Nizari teşkilatını kurmaya başlamıştır. Hasan Sabbah aynı zamanda

⁴⁵ Cüveyni, 2013, s. 546.

⁴⁶ Laurence Lockhart, **Hasan-i Sabbah and the Assassins**, Bulletin of the School of Oriental Studies, Vol. 5, No. 4, 1930, s. 675.

⁴⁷ Cüveyni, s. 535.

⁴⁸ Cüveyni, s. 536.

İsfahan, Kirman, Yezd ve Firrim gibi şehirleri gezer, burada kendine sadık gruplar oluşturmaya başlar, öğretilerini buradaki halklar ile paylaşır. Bundan rahatsız olan Selçuklular Hasan Sabbah'ı yakalamak için harekete geçse de bu girişimler sonuçsuz kalır. Tahmini olarak 1090 yılında Sabbah artık adı hep onunla anılacak olan Alamut kalesini ele geçirir ve ömrü boyunca buradan bir daha ayrılmaz.

Burası onun hem evi hem de tüm harekâtlarını planladığı bir karargâh olacaktır. Aslında Alamut'un ele geçirilmesi hem İsmailî tarihi açısından hem de Hasan Sabbah'ın güruhu açısından son derece önemlidir. Bu kale Haşhaşîler için bir başlangıç noktası olmuş, hem dini öğretilerine hem de diğer eğitimlerine burada devam etmişlerdir.

Bu genişleme daha sonra Selçuklular ile mücadele sırasında da devam etti ve başta Masyaf, Banyas, ve Kehf olmak üzere Selçuklulara ait birçok kale Hasan Sabbah ve güruhu tarafından fethedildi.⁴⁹

Bu bölgede teşkilatlanan Nizariler, Sabbah'ın emriyle kendilerine karşı olan Müslüman gruplara ve Haçlılar'a karşı saldırılar düzenlerler. Bu saldırılar genellikle savaş meydanında değil önemli kişilere karşı yapılan suikastlar aracılığı ile olmaktadır.⁵⁰ Hasan Sabbah ve tarikatı bölgelerinde suikastlara devam ederken bir taraftan da bölgenin önemli siyasi figürlerinden biri haline gelmiştir. Bölgelerindeki topluluklarla çeşitli ilişkiler de geliştiren bu grup kimi zamanlarda Selçuklu melikleri ve emirlerle de ölçülü bir iş birliği yapmaktan geri durmamışlardır. Örnek olarak Haşhaşîleri rakiplerine karşı kullanmak isteyen Halep Meliki Rıdvan Haşhaşîlerin Halep civarında faaliyet göstermesine izin vermiştir.⁵¹

Kısaca Hasan Sabbah İsmailî hareketinin en önemli karakterlerinden biridir. Uzun süre boyunca İsmailîlik üzerine çalışmalar yapmış sonrasında ise özellikle Kuzey İran bölgelerinde bu mezhebin yayılması için faaliyetlerde bulunmuştur. Ona katılanlar ile bölgede önemli bir siyasi grup haline gelen Haşhaşîler buradaki politikalarda etkili olmaya başlamışlardır. Bu durum onların bu bölgedeki diğer

⁴⁹ Öz, s. 418.

⁵⁰ Andreasyan, s.242.

⁵¹ Öz, s. 418.

aktörler ile birçok etkileşim içerisine girmesine ve kimi zaman dostane kimi zaman ise düşmanlık içerisinde bu politikaları sürdürmelerine olanak vermiştir.

Sabbah ve fedailerinin yapılandığı bölgenin çoğunlukla Sünni devletler tarafından yönetilen topraklar olduğu düşünülürse, Sabbah'ın çalışmalarının büyük bir dezavantaja sahip olduğu söylenebilir. Sünnilerin bu denli yoğun olduğu bölgelerde farklı bir mezhep için misyonerlik faaliyeti sürdürmek oldukça zordur. Fakat Hasan Sabbah daha önce de belirtildiği üzere çok iyi bir politikacı ve diplomattır. Yerine ve zamanına göre çeşitli güçlerle etkileşimlerde bulunan Sabbah ve ekibi bölgede varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bunun yanında bu grubun sürekli genişlediği de göz önüne alınırsa Sabbah'ın kendine sadık bir toplum yaratmak da usta olduğu söylenebilir. Yine aynı şekilde oluşturduğu grubun aktiviteleri göz önüne alınırsa misyonerliğinin ona bölgede bir otorite kazandırdığı ve onu yaşadığı bölgenin en tehlikeli adamlarından biri haline getirdiği de eklenebilir. Ruhani kişiliği ve yarattığı dindarlık algısı tarikatının faaliyetleri ile birleşince Hasan Sabbah hakkındaki efsaneler hızla çoğalmıştır.

Bu noktada sorulması gereken sorulardan biri Hasan Sabbah'ın böyle bir yapılanma için neden İran coğrafyasını seçtiği olabilir. Campbell'a göre, Mısır'da İsmailik üzerine çalışmalar yapan güruhun genellikle İran bölgesinden gelen kişilerdir ve Sabbah da bu grup içerisinde yer alarak bu nedenle İran'a geri dönmüştür.⁵² Bu yüzden Hasan Sabbah da bu İsmailîler gibi misyonerlik faaliyetlerini sürdürmek için doğal olarak İran coğrafyasını seçmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi o bölgede etkin olan Sünni Selçuklular ile İsmailî gruplar karşı karşıya gelmiştir. Ancak bölgenin mezhebe olan tarihsel bağları Sabbah'ı bu durumu göz önünde bulundurarak buna karşı çıkmasına karar verdirtmiştir.

Hasan Sabbah bölgedeki varlığını koruyabilmek için Mısır'da Fatımilerin yaptığı gibi bir ordu kurup düşman üzerine hareket etmeyi düşünmemiştir. Öte yandan bölgedeki İsmailî nüfusunun azlığı düşünüldüğünde bu, muhtemelen işe yaramayacak bir girişim olurdu. Onun yerine ülkenin çeşitli yerlerinde çıkacak isyanlar ve karışıklıklar bölgedeki Selçuklu otoritesini zayıflatacaktı. Bu tür kargaşa

⁵² Campbell, s. 13.

planları Hasan Sabbah'ın benimseyeceği ve çoğu zaman düşmanları üzerinde kullanacağı en etkili silah olacaktır.

Sabbah'ın liderliğinde İsmailî mezhebi gelişme ve zenginleşme imkânı bulmuştur. Bir askeri-dini organizasyon haline gelen bu yapı zamanla civardaki başka kaleler ya ele geçirilmiş ya da pazarlıklar ile ilhak edilmiş, sonuç olarak bu guruh bölgede büyük bir alana hükmetmeye başlamıştır. Yine İsfahan da bile yayılma emareleri gösteren bu mezhep bölgeye Selçukluların hâkim olmasıyla onlarla büyük bir mücadeleye girmek zorunda kalmıştır. Bu mücadeleler genellikle Selçukluların İsmailî mezhebine inananları cezalandırması ve bunun karşılığında Sabbah ve ekibinin suikastçılığı Selçuklulara karşı etkin bir şekilde kullanması şeklinde olmuştur. Mesela 1092 yılında Selçuklu veziri Nizam-ül Mülk'ün öldürülmesi dönemin en önemli politik suikastı sayılabilir. Politik suikastlar Haşhaşilerin icat ettiği bir şey değildir. Ancak bu dönemde kullandıkları yöntemler ve bu durumdaki ustalıkları onları bu konu ile özdeşleştirmiştir. Hiç kimse kendisine, mesela ne zaman bir müteassıp haşhaşinin hançerini saplayacağını veya aşağıının kendisini zehirleyip zehirlemeyeceğini bilemezdi.⁵³

Hasan Sabbah dönemindeki mücadeleleri özetlemek istersek bu mücadelelerin çoğunun Selçuklular ile yaşandığı sonucuna varabiliriz. Öte yandan bu mücadelede bir galip olmadığı gibi kimi zaman Sabbah ve ekibi çok zor durumlarda da kalmıştır. Özellikle 1118 yılında Alamut kalesi Selçuklular tarafından kuşatılmış ancak Selçuklu sultanının beklenmedik ölümü kuşatmanın kalkmasına sebep olmuştur.

Hasan Sabbah bu tarikatın yükselmesinde ve popülerleşmesindeki en önemli karakter olsa da bölgedeki Hristiyan gruplar ile bağlantısı çok azdır. Gerek Alamut kalesinin bölgeye gelen Hristiyan topluluklara olan uzaklığı gerekse Sabbah'ın bu kaleye geldikten sonra hayatını burada geçirmesi sebebiyle bu ilişkilerin pek gelişmediğinden bahsedebiliriz.

⁵³ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 170.

Sabbah bölgeye 11. yüzyıl sonunda gelen Haçlılar ile doğrudan münasebetler geliştirmemiş olsa da bir anlamda onlara yardımcı olmuştur. Kuzeydoğuda Haşhaşîlerin yarattığı karışıklık Melikşah'ın ölümü de eklenince Büyük Selçuklu Devleti bir fetret dönemine girmiştir. Sonrasında Nizam-ül Mülk'ün de öldürülmesi karışıklıkları hat safhaya ulaştırmıştır. Bu dönemde, hem kuzeydoğudaki Haşhaşîler hem de Suriye bölgesine gelen Haçlılar bu durumdan faydalanmışlardır. Özellikle İslâm dünyasındaki bu karışıklıktan yararlanan ve Büyük Selçuklu Devleti'nin giderek karışmasından cesaret alan Haçlılar 1095 yılından itibaren bölgeye seferler yapmaya devam edecektir.⁵⁴

Ayrıca yine bu dönemde yükselerek devam eden politik suikastlar Selçuklular içerisinde yeterli seviyelerde komutan ve politikacıların yetişmesine engel olmuş yine bölgeye gelen Haçlıların burada kolayca üstünlük kurmasına olanak vermiştir. Buna ek olarak Haçlıların bölgede aktif olması ve Suriye bölgesindeki bölünmüş yapı da Haşhaşîlerin bu bölgeye gelmelerindeki yardımcı etmenlerden biri olacaktır.⁵⁵ Bunları kısaca Hasan Sabbah döneminde ortaya çıkan Haçlılar ve Haşhaşîler arasındaki dolaylı ilişkiler olarak kabul edebiliriz.

1.3 Haşhaşîlerin Siyasi Maksatları

İslâm tarihinde önemli siyasi ve itikadi tesirler meydana getiren Batınîyye tarih boyunca Sünni, Mu'tezili ve mütevil Şii âlimler tarafından İslâm dışı siyasi güçlere ve kültürlere bağlı bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Genellikle Sünni çizgiyi takip eden Abbasiler ile Selçuklular döneminde Batınîler'in bazı devlet adamlarını ve âlimleri öldürerek devleti bölücü faaliyetlerde bulunmaları, merkezi idareden ayrılarak Mısır'da Fatimiler, Bahreyn'de Karmatiler devletlerini kurmaları dikkate alındığında Batınîyye'nin İslâm dışı siyasi bir hareket olduğu hükmüne katılmak gerekmektedir. Batınîyye, XII. Yüzyıldan itibaren İslâm âlemindeki siyasi etkisini kaybetmesine rağmen fikri ve itikadi tesirlerini sürdürmüş

⁵⁴ Ayşe Atıcı, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtîni Hareketi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 76.

⁵⁵ Edward Burman, **The Assassins**, Great Britain: Aquarian Press, 1987, s. 93.

Hasan Sabbah, İslâmi monarşilerin bu zayıf yanlarının farkına vararak bir politik deha örneği sergilemiş, terörist saldırılarla bu zayıf yandan faydalanmada takdire şayan bir idari ve stratejik maharet göstermiştir.

Bu denli güçlü bir oluşum için, iki unsura bilhassa ihtiyaç duyulmuştur: Örgütlenme ve ideoloji. Öyle bir örgüt olmalıydı ki hem saldırıya geçebilmeli hem de kaçınılmaz olarak gelecek karşı saldırıları savuşturabilmeliydi; öyle bir inanç sistemi olmalıydı ki saldırganlara ölümün eşiğinde dahi ilham ve kuvvet verebilmeliydi ve elbette bu da o zaman ve mekânın koşullarında dinden başka bir şey olmayacaktı. Bunun yanında en önemli unsurlardan birisi de Hasan Sabbah'ın çok iyi dini bilgi ve etkileyici hitabet yeteneğine sahip olmasıdır.

İsmailîlerin esas düşmanı, siyasi ve askeri, bürokratik ve dini kurumlarıyla Sünnilerdi Geriye kalan kurbanlar, örneğin İsmailîlere saldıran orduların kumandanları ya da ele geçirmek istedikleri kalelerin liderleri ise daha çok anlık ve belirli sebeplerle seçilmişlerdir. Büyük Vezir Nizamülmülk, iki halife ve Selahaddin gibi önde gelen isimlerin kurban seçilmelerindeyse, taktik ve propagandif hareketler rol oynamıştır.⁵⁶

Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetname'sinde anlatıldığına göre; Alparslan zamanında kendisinden bir haber alınmayan Hasan Sabbah, Melikşah'ın saltanatı döneminde Nisabur'a geldi. Kendisini en iyi şekilde ağırlayarak padişaha takdim ettim. Kendisi, babası gibi hilekâr bir adam olduğundan kısa zaman sonra padişahın güvenini kazandı ve idare işlerini ele geçirdi diye söz etmektedir.⁵⁷ Bu hikâye Reşidüddin Razlullah-I Hemedani tarafından da kabul edilmektedir. Nizam-ülmülk'ün bu örgütü yakinen takip etmiştir ve onların İslâma aykırı faaliyetlerini gözden kaçırmamıştır. Devletin güvenliği için bu örgütle mücadelesini sürdürmüştür. Nizam-ül Mülk'ün Batınî mücadelesi Şadrüddin Ebi'l-Hasan aynen aktarmıştır. Sultanın veziri Ziya ül-Mülk Ahmed bin El-Vezir Nizamülmülk, yanında emir Çavli

⁵⁶ Lewis, 2012, s. 227.

⁵⁷ Mehmet Şerafettin Yaltkaya, **Fatimiler ve Hasan Sabbah**, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1926, sayı 4.

olduğu halde 501 de Alamut üzerine yürüdüler ve Batınî'leri hezimete uğrattılar. Onlardan hayli kırdılar.⁵⁸

Hasan Sabbah çok iyi biliyordu ki askeri güç olmadan devlet kurulamaz amacı zaten devlet kurmak olmayan bu kişi, dini-siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Sağladığı menfaatle güçlenip, yayılmıştır. Güven kazanıp, yönetimde idari işleri ele geçirme arzusu bunu gösteren en güçlü delildir. Bunun örneklerinden biri Melik Rıdvan'ın desteğini alan Batınîler ordu ve yönetim kadrolarına da sızmaya çalıştıkları gibi, halk üzerinde de baskı oluşturmaya başlamış olmalarıydı. Baskı öylesine şiddetli idi ki, eşraftan bazıları Batınî yanlısı veya bu mezhebi kabul etmiş görünmek zorunda kaldılar.⁵⁹ İdari yapı içine sızdığını gösteren olay ise Sultan Melikşah'ın veziri Sa'dü'l – mülk'ün de bir Batınî olduğunun anlaşıldığı suikast girişimi sonrası yaşananlardır.⁶⁰ Devlet idaresine ve askeri teşkilata sızdıklarının ispatı olan buna benzer birçok hadise yaşanmıştır. Suikastları başarıya ulaştığında asıl ulaşmak istedikleri menfaati bu yollarla almışlardır. Haşhaşîlerin ideolejilerini ve yapılarını anlamamızı sağlayan diğer önemli olay ise Haşhaşîlerin Selahaddin'e yönelik ilk suikast girişimleridir. Kendisinin Halep'i kuşattığı tarihlerde Aralık 1174'te ya da Ocak 1175'te gerçekleşmiştir. Aynı tarihlerde Irak'taki Şii karşıtlarının İsmailîlere saldırmasını fırsat bilen Selahaddin Suriye İsmailîlerinin üzerine ordu göndermiştir. Bu ordu Sermiyn,⁶¹ Maaratü-Mısır ve Cebelü's-Summak'a saldırmış ve birçok İsmailîyi öldürmüştür.⁶² Bu olay Selahaddin'i İsmailîlerin vazgeçilmez düşmanı haline getirmiştir.

⁵⁸ Şadrüddin Ebu'l – Hasan, **Ahbarü'd – Devleti's – Selçukkiyye**, Çvr. Necati Lugal, TTK., 1999, s.57.

⁵⁹ İbnü'l-Adim Kemalettin, **Zubdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb**, II, (1954), s. 168; J. Sauvaget, Alep, Paris 1941, s. 98.

⁶⁰ İbnü'l – Esir, Türkçe terc. X, S 347, **Reşidü'd –Din Fazlullah**, Cemi'üt- Tevarih, Selenge Yayınları – İstanbul 2011, s. 159.

⁶¹ Yine Ortaçağ yazarlarından İbn Şeddad'a ait el-A'lakü'l-hatire fi zikri ümerai's-Şam ve'l-cezire adlı eserinin 48.sayfasında aktardığı bilgiler arasında İsmailî bölgesi olduğu öğrendiğimiz bugün Suriye Türkiye sınırındaki İdlip kasabası dolaylarında olan eski adıyla Sermiyn bölgesinden şu şekilde bahseder: “Summak Dağı tarafında, mescid, cami ve çarşıları var. Suru taşandı. Bu duvarlar bizim zamanımızda yok oldu. Eski mimari tarzda mescitler vardır. söleniyeye göre taşlarla çevrilmiş yaklaşık bu mescit sayıları 300 taneymiş. Şimdi namaz kılınan camilerden başka bir yer yok. Şu anda şehir sakinleri İsmailîlerden oluşur, aynı zamanda İsmailîleri temsil edecek mekânlar var.”

⁶² Şii gruplarından Dürziler Nasr döneminde bölgede etkili olmaya başladıkları dönemde Summak dağında toplanmışlardır. Bizans'ın Antakya valisi Katban onları etkisiz hale getirme hareketine girişmiş, Nasr b. Salih de ona yardım etmiştir. (423/1032). Konu ve detayları için bkz. İbnü'l-

1.4 Selahaddin'e Yapılan Suikastler

Selahaddin'in hayatına yönelik olarak düzenlenen ilk Haşhâşî saldırısı, Aralık 1174 ya da Ocak 1175'te Halep kuşatması sırasında gerçekleştirildi. Selahaddin'in yaşamöyküsü yazarlarına göre, sözde hükümdar olan Zengi'nin çocuğu adına şehri idare eden Gümüştegin, Sinan'a, Selahaddin'e suikast düzenlenmesi karşılığında toprak ve para öneren elçiler gönderdi. Soğuk bir kış günü karargâha sızan seçkin ajanlar, komşuları olan Ebu Kubeys'in emiri tarafından teşhis edildiler. Emir, onları sorguya çektikten sonra derhal idam ettirdi.⁶³ Bunun ardından meydana gelen arbedede bir çok insan öldürüldü. Ancak, Selahaddin yara almadan kurtuldu. Sonraki yıl, Sinan başka bir saldırı düzenleme kararı aldı ve 22 Mayıs 1176'da, asker kılığına girerek orduya sızan Haşhâşîler, Azaz kuşatmasında iken Selahaddin'e saldırdılar. Selahaddin'in, zırhı sayesinde yalnızca hafif yaralar aldığı bu çatışmada, bazıları saldırı sırasında öldürülen emirler tarafından saldırganların hakkından gelindi. Bazı kaynaklar, bu ikinci saldırıda Gümüştegin'in de desteği olduğunu kaydederler. Bu olaylardan sonra daha ciddi önlemler almaya başlayan Selahaddin, tahtadan inşa edilmiş bir kulede uyumaya başladı ve kendisine ulaşma yönteminin kimse tarafından bilinmemesini sağladı.

Selahaddin'in hayatına kasteden bu iki saldırının düzenlenmesi sırasında, Gümüştegin'in teşviklerinin kendisi için birincil neden olması mümkün olmayan Sinan, Gümüştegin ile birlikte hareket ediyordu. Sinan'ın kendi nedenleri ile hareket etmesi her ne kadar olasıysa da, Gümüştegin'in yardımını kabul ederek hem maddi hem de taktik faydalar elde etti. Durumun anlatıldığı söz konusu mektup, 1174 yılında Selahaddin tarafından Kahire'den halifeye gönderildi. Aynı yıl, Mısır'da Fâtımîler adına düzenlenen başarısız komplonun liderleri, Sinan'a, ortak inançlarını vurgulayan, onu Selahaddin'e karşı harekete geçmeye teşvik eden bir mektup yazdılar. Suriye ve İran'daki Nizarî İsmâîlîler, gâsıp olarak gördükleri Kahire'deki son Fâtımîler'e sadık değildiler. Fâtımî unsurlar, neredeyse yarım yüzyıldan beri,

Adim, **Zubdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb**, I, (1951), s. 248; Sauvaget, s. 96; Özellikle Halep Batınileri için, bkz. Claude Cahen, **La Syrie du Nord**, Paris 1940, s.267; Emin Kırkıl, **Selçuklu Döneminde Halep**, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1999, s. 166.

⁶³ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 341.

liderliğini kendilerine kabul ettirmeye çalışan Fâtımî halifesi el-Âmir'e karşı Suriye Haşhâşîleri'nin yardımını elde etmeye çalışıyorlardı. Sinan'ın, Mısır'daki komplonun kesin olarak ezilmesinden sonra, onların çıkarlarını temsil etmesi olanak dışı olmasına rağmen, taktik nedenlerden dolayı Mısırlı komplocularla işbirliğine sıcak bakması mümkündür. Sinan'ın, Selahaddin'e yönelik olan saldırısının, Sıbt İbnü'l-Cevzî'in anlattığı hikayede kayıtlı olan nedeni, tuhaftır ki, çağdaş tarihçiler tarafından bahsedilmiş olmasa bile daha olasıdır. Sıbt'a göre, 1174/1175'te, Irak'ta bulunan ve Şii karşıtı bir tarikat olan Nübûviyye'ye mensup on bin atlı, el-Bâb ve Buzâa'daki İsmâîlî merkezlerine saldırarak on üç bin İsmâîlî'yi katlettiler, mallarını ganimet olarak aldılar ve bir çoğunu da esir ettiler. İsmâîlîler'in şaşkınlığından yararlanarak ordusunu onların üzerine gönderen Selahaddin; Sarmin, Maarratü'l-Mısrîn ve Cebel es-Summak'a saldırarak sözü edilen yerlerdeki ahalinin çoğunu öldürdü. Ne yazık ki Sıbt, bu olayların hangi ayda meydana geldiğinden söz etmiyor; ancak eğer görüldüğü gibiyse, Selahaddin'in, ordusunun kuzeyden Halep'e doğru ilerlediği sırada gerçekleştirdiği bu saldırılar, Haşhâşîler'in ona neden saldırdıklarını izah eder. Bu izah olmasa bile, şurası kesinlikle açıktır ki, Selahaddin'in, Müslümanları birleştiren politikasıyla Suriye'de başlıca güç olarak ortaya çıkışı, tehlikeli bir düşman olarak kabul edilmesi için yeterliydi. Ağustos 1176'da intikam almak için Haşhâşî topraklarına giren Selahaddin, Masyaf Kalesini kuşattı. Onun geri çekilişi ile ilgili değişik yorumlar vardır. Diğer Arap kaynakları tarafından da olumlanan İmâdeddin, bunu, Haşhâşî komşularının kendisinden arabuluculuk etmesini rica etmeleri üzerine aracılık yapan Selahaddin'in amcası Hama hükümdarı Şihâbeddin Mahmud İbn Takaş'ın arabuluculuğuna atfeder. İbn Ebî Taiyi, daha inandırıcı bir sebep olarak, başka bir yerde olan Selahaddin'in aceleyle buraya gelmesine neden olan Frenklerin Bekâa Vadisi saldırısını ekler. Kemaleddin'in yorumunda, Hama yöneticisini arabuluculuk için çağırının Selahaddin olduğu ve görünüşe göre Haşhaşi taktiklerinden biri olan terörün sonucu olarak barış istediği kaydedilmiştir. Tabi olarak, Masyaf'tan çekilmesinden sonra Haşhâşîler tarafından Selahaddin'e yönelik bazı hareketler olduğuna dair ipuçları olsa da, alenen saldırı düzenlendiğine tanık olmuyoruz.⁶⁴ 31 Ağustos 1177'de işlenen bir sonraki cinayet, Halep hükümdarı elMelik es-Salih Zengi'nin veziri ve Nureddin'in ilk veziri olan Şihâbeddin Ebu Salih İbn el-Acemi cinayeti idi. Vezirin iki uşağı tarafından

⁶⁴ Selahaddin'e yönelik iki suikast teşebbüsü ve Masyaf saldırısı ile ilgili olarak bakınız: Bernard Lewis, "Saladin and The Assassins".

düzenlenen başarısız saldırıların ardından gelen bu suikast, Suriyeli tarihçiler tarafından, Sinan'a gönderdiği, bu eylemi öneren bir mektupta, el-Melik es-Salih'in imzasını taklit eden Gümüştegin'in entrikalarına atfedilir. Sorguya çekildikleri zaman, yalnızca el-Melik es-Salih'in emirlerini yerine getirdiklerini itiraf eden Haşhâşîler'in söyledikleri, bu hikayeyi kanıtlar. Gerçek, daha sonra, Sinan ile el-Melik es-Salih arasında yapılan mektuplaşmalarda ortaya çıktı. Gümüştegin'in düşmanları, onun çöküşünü sağlayacak olan fırsatı ele geçirdiler. Bu hikaye ne kadar doğru olursa olsun, vezirin ölümü ve peşi sıra gelen güvensizlik ve ihtilaf Selahaddin tarafından hoş karşılanamazdı. Halep ve Sinan arasındaki gedik büyümeye devam etti. El-Melik es-Salih, 1179/1180'de elHacîra'yı Haşhâşîler'in elinden aldı. Protestoları sonuç vermeyen Sinan, ajanlarını, büyük hasara neden olan pazaryerlerini yakma eylemlerini gerçekleştirmek üzere Halep'e gönderdi. Kundakçıların hiçbirisi yakalanamadı. Şehirde yerel desteği hala ellerinde tutuyor olabiliyorlardı⁶⁵.

Haşhâşîler 28 Nisan 1192'de en başarılı eylemlerini gerçekleştirdiler – Tyre'de işlenen Montferratlı Marki Conrad cinayeti. Katiller, keşiş kılığına girerek marki ve piskoposun güvenini kazandılar. Sonra da fırsat çıkınca onu hançerlediler. Anlattıkları, kesinlikle söz konusu dönemde Tyre'de bulunan Selahaddin'in elçisinin raporuna dayanan Bahaeddin'nin söylediklerine göre, iki Haşhâşî yakalanarak sorguya çekildikleri zaman, kendilerini bu cinayete İngiltere kralının teşvik ettiğini itiraf ettiler. Batı kaynaklarının bazılarını ve doğu kaynaklarının çoğunu göz önünde bulundurduğunda, yapılan itiraflar konusunda bazı kuşkular olduğu görülmektedir. Richard'ın, markinin kayboluşuna duyduğu açık ilgi, himayesinde olan Champagneli Kont Henry'nin şüphe dolu bir hızla Conrad'ın duluyla evlenmesi ve Latin krallığının tahtını ele geçirmeyi başarması, hikayeye farklı bir hava katmaktadır –bir kimse o dönemde yaygın bir güven duygusunun bulunduğunu kolayca anlayabilir-. Fakat, itirafta bulunan Haşhâşîler'in doğruyu söyleyip söylemedikleri bir başka sorundur. İbnü'l-Esîr, Selahaddin'in hoşlanmamasına rağmen, Frenkler arasında Richard'a duyulan yaygın güvenden açıkça bahseder. Selahaddin'i azmettirici olarak kaydeder, hatta iş için Sinan'a ödediği paranın miktarından bile haberdardır. Hem

⁶⁵ <https://tr.scribd.com/document/268235887/Saladin-and-the-Assassins>; Quatremère, Etienne Marc, "Notice Histaorique sur les Ismaeliens," fundgruben des Orients, Vienna, 1814, s. 339-356; Lewis, "Saladin and the Assassins," n. 21.

Richard'ı hem de markiyi öldürmeye yönelik olan plan, Richard'ı öldürmenin mümkün olmadığı anlaşıncaya suya düşmüştür. İsmâîlî biyografî, girişimi Selahaddin'in onay ve işbirliği ile Sinan'a atfeder, ancak burada da yazarın, kahramanını, kutsal savaşında Selahaddin'in sadık bir müttetiki olarak gösterme isteği açık olarak görülür. Bunun karşılığında da Selahaddin'in, Haşhâşîler'in, Kahire, Şam, Humus, Hama, Halep ve diğer şehirlerde propaganda evleri kurma hakkını da kapsayan çoğu ayrıcalığını garantilediği gibi imkansız bir bilgiyi de ekler. Bu hikayede, Selahaddin tarafından Masyaf antlaşmasından sonra Haşhâşîler'in belirli ölçüde tanınmasının abartılı bir hatırasını fark etmekteyiz. Öte yandan İmâdeddin, kendisi de bir Haçlı liderlerinden biri olmasına rağmen Conrad'ın, Richard'dan daha saygıdeğer bir düşman olması ve öldüğünde Selahaddin ile bağlantı içinde olmasına atfen, Selahaddin'in bu cinayette parmağı olmadığını söyler. Öte tarafta ise, Conrad cinayeti barış ve anlaşma yanlısı olan Richard'ın korkusunu ortadan kaldırarak savaşa devam etme konusunda onu cesaretlendirmiştir.⁶⁶

İbn-ül Esir'in kitabında Selahaddin ile ilgili bölümünde olaylar şöyle anlatılır; Hatırladığımız gibi 572 yılında Muharrem ayında İsmailî bölgesine yönelmeden önce, Selahattin Haleb'e gittiğinde (İsmailîler) kendisine ayaklandıkları ve kendisini öldürmek istedikleri için onlara savaş açtı. Ülkelerini yağmaladı, dağıttı ve yakıtı Misyad kalesini kuşattı (en güçlü kalelerden birisi olan) ve mancenkileri konumlandırdı. İçindekileri sıkıştırdı. Ve böyle devam etti. Sinan (İsmailîler tarafından) Hama'nın sahibi Selahaddin'in de dayısı olan Şahabettin el-Harimi'ye gönderildi. Ondan (Şahabettin el-Harimi'den) arabuluculuk yapmasını, durumun düzelmesini ve şefaatte bulunmasını istedi. Ona (Sinan Şahabettin el-Harimi'ye) desin ki; 'Bunu Yapmasan seni de ve Selahaddin'in tüm ailesini de öldürürüz'. Şahabettin de onlara şefaatte bulundu. Selahaddin'den onları affetmesini istedi. Selahattin de bunu kabul etti. Onlarla barıştı. Ordusunu alıp oradan ayrıldı. Askerleri de uzun zaman orada kaldıkları için orada sıkıldı. Musul askeri seferi ve İsmailîlerden elde ettikleri yağmalamalardan ve ganimetten elleri epey doluydu. Dinlenmek için kendi ülkelerine dönmek istediler. Selahaddin onlara izin verdi. Kendisi de Mısır'a askerleriyle yöneldi. Çünkü kendisi çok uzun bir zamandır oraya

⁶⁶ Baha ad-Din, **an-Nawadir as-Sultaniyah**, s. 165; Abu Shamah, II, 196; İmadeddin, **el-Fazl el-Quasi** (nşr. C. de Landberg, *Conquils de la Syrie...*, Leyden, 1888), s. 420-422; İbnü'l-Athir, **Kamil**, XII, 51 (RHC, Or., II, 58-59); Bar Hebraeus, s. 339; Nicetas Choniates, **Historia** (RHC,

gidememişti. Şam bölgesinde olanlardan korktuğu için Şam'a yönelmişti. Seyfettin yenildiğinde kendisi de Halep krallığını kuşattı. Ve sonra barıştılar. Ülkenin güvenliğini sağladıktan sonra Mısır'a yöneldi. Mısır ve Kâhire çevresinde Makdam Dağı üzerinde bir set inşa edilmesini emretti. Bu sedin inşası sırasında Selahaddin öldü. ⁶⁷İkinci olayı ise, Kemaleddin, kendi kardeşinden duyduğu daha çarpıcı bir hikâyeye anlatır: 'Kardeşimin bana anlattığına göre Sinan, mesajını ancak özel olarak teslim etmesini emrettikten sonra, Selahaddin'e bir elçi göndermişti. Selahaddin, elçinin üstünü arattı; üzerinde tehlikeli bir şey bulunmadığı için, birkaç kişi hariç adamlarını dağıttıktan sonra ondan mesajını söylemesini istedi. Elçi: 'Üstadım bana, onu ancak özel olarak söylememi emretti' diye cevap verdi. Bunun üzerine Selahaddin, iki memlûkün dışında herkesi gönderdi ve sonra 'Mesajını bize bildir' dedi. Elçi yine 'Onu, ancak siz yalnızken verme emrini aldım' diye cevap verdi. Selahaddin: 'Bu iki adam benden asla ayrılmazlar. Eğer istiyorsan mesajını söyle, yoksa dön git' şeklinde karşılık verdi. Elçi; 'başkalarını gönderdiğin gibi bu iki adamı niye göndermiyorsun?' diye sorunca Selahaddin şu cevabı verdi: ' Ben onları kendi oğullarım olarak kabul ediyorum: onlar ve ben tek bir şahıs gibiyiz', elçi bunun üzerine, bu iki memlûkten tarafa döndü ve onlara: 'Şayet ben size, üstadım adına bu sultanı öldürmenizi emretseydim onu yapar mıydınız? 'Emri yerine getireceklerini söylediler ve kılıçları çekerek: 'Ne istiyorsan onu bize emret' dediler. Sultan Selahaddin şaşkına döndü ve elçi, memlûkleri de yanına alarak oradan ayrıldı. Bunun üzerine Selahaddin barış yapmaya ve onunla dostane ilişkilerde bulunmaya razı oldu. Allah hâkimdir'

Bir sonraki cinayet 31 Ağustos 1177'de vuku buldu. Kurban, Halep Zengi hükümdarı el-Melikü's-Salih'in yeni ve Nureddin İbn Zengi'nin ise eski veziri olan Şehabeddin İbnü'l-Acemi'dir. Suriyeli tarihçiler, vezirin silahlı iki adamına karşı başarısızlıkla neticelenmiş iki suikastı izleyen bu cinayeti, Gümüştegin'in entrikalarına bağlıyorlar. Daha önce Gümüştegin, Sinan'a gönderilen ve ondan Haşîşilerini yollamasını isteyen bir mektupta, el-Melikü's- Salih'in imzasını taklit etmişti. Bu hikâyenin kaynağı, bizzat cinayeti işleyenlerin itirafıdır. Sorguya çekilen bu katiller, el-Melikü's -Salih'in emirlerini uygulamış bulunduklarını bildirdiler. Bu entrika, daha sonra Halep hükümdarının Sinan ile yaptığı yazışma sonunda ortaya

⁶⁷ Esir, **el-Kamil Fi't Tarih**, s.81

çıkarıldı. Gümüştigin'in düşmanları onun gözden düşmesini tahrik etmek için bunu fırsat bildiler. Bu hikâye akla yatkın olsun veya olmasın vezirin ölümü ve bu olayın sebep olduğu nifak ve kuşku kesinlikle Selahaddin'i kızdırmamıştır⁶⁸

1.4 Suriye'de Yapılanma Dönemi

Haşhaşîler Suriye'de yapılanmaya karar verdiğinde bu bölgede hâlihazırda İsmailîlere bağlı toplulukların yaşadığı bilinmektedir.⁶⁹ Aşırı bir akım olarak gelişen İsmailîlik daha sert bir kimlik kazanarak o bölgede Şîîlikle de mücadele etmeye de başladı. Bu Şîî grup, daha önceki dönemlerde Karmati istilasını yaşadığı için Karmati etkisinde kalmıştır. Sonrasında ise Hamdanîler döneminden kalan bir topluluk olarak inançlarını sürdürmeye devam ettikleri bilinmektedir. Hasan Sabbah'ın buradaki topluluklara ilk elçileri göndermesi ile Haşhaşîlerin Suriye girişimi başlamıştır. Bu girişimlerin o zaman için genellikle Nizari düşüncesini yayma amaçlı yapıldığını belirtmek gerekir. Hasan Sabbah'ın gönderdiği, Hekim ve müneccim olup, El-Hakim el-Müneccim olarak bilinen kişi olduğunu öğrendiğimiz Suriye'deki ilk Haşhâşî lideri, 12. Yüzyılın başında Halep'te ortaya çıktı. Onikinci yüzyıl başlarında haşhaşîlerin Suriye'de de loncaları kuruldu.⁷⁰ Halep, önemli miktarda Şîî nüfusunun bulunduğu bir yer olup, Cebel es-Summak ve Cebel el-Bahra'daki Şîî kalelerine yakındı.⁷¹ Cenâhu'd-Devle cinayetinden iki ya da üç hafta sonra el-Hakim el-Müneccim öldü ve Suriye Haşhâşîleri'nin liderliğine başka bir İranlı olan kuyumcu Ebu Tahir es-Sâîğ'e geçti.⁷² Efâmiyeli İsmâîlî halk Kahire'den yönetici isteğinde bulununca, Fâtımî temsilcisi olarak Halef görevlendirildi. Halef, 1096 yılında şehri Rıdvan'ın elinden aldı ve eşkıyalık yapmaya girişti. Şîî ve muhtemelen İsmâîlî olmasına rağmen Halef, görünüşe bakılırsa adamlarıyla birlikte Haşhâşîler'e katılma

⁶⁸ Lewis, 1995, s. 95-99; Ramazan Şeşen, **Kudüs Fatihi Selahattin Eyyubi**, Yeditepe, İstanbul, 2013, s. s. 60-61; Hourani, s. 113.

⁶⁹ Campbell, s. 29.

⁷⁰ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 99.

⁷¹ Fuat Köprülü, **Les Origines du Bektachisme**, ayrı basım, (Tercümesi: Türk Yurdu, II. nşr.8 Mayıs 1341), Paris, 1926

⁷² Lewis, **The Sources for the History of the Syrian Assassins**, Düz.Marshall W. Baldwin, A History of the Crusade, I.Cilt, The First Hundred Years, s. 485-486, ve **Three Biographies from Kemal ed-Din**, Wisconsin University, Londra

konusunda isteksizdi ve 3 Şubat 1106'da Ebu Tahir'in emri altındaki dâiler tarafından Halep'te öldürüldü.⁷³

Bu süreci dönem dönem ele alacak olursak, Halep'ten sevk edilip Ebu Tahir tarafından idare edilen ve Cebelü's-Summak'a odaklanmış olan birinci dönem, Rıdvan'ın ölümünden sonra Halep'te İsmâîlîler'e karşı oluşan tepki ve Ebu Tahir'in 1113'deki ölümü ile sona erdi. Takipçilerinden yaklaşık iki bin kişi öldürüldü ya da hapsedildi. Bir grup firari, İbn el-Kalânîsî'ye göre, Frenk toprakları dahil çeşitli bölgelere kaçtılar. Halep'teki İsmâîlîler'i idare eden Hüsameddin İbn Dumlec Rakka'ya kaçıp orada ölünce, onun en sadık adamı olan ve İsmâîlîler'in etkisi altındaki Balis kalesini elinde tutan İbrahim el-Acemi (İranlı) Şayzer'e kaçtı.⁷⁴ Şam'dan sevk olunup başdai Behram ve İsmail el-Acemi tarafından idare edilerek Banyas ve Vadiü't-Teym'i hedef alan ikin dönem ise, 1130 yılında başarısızlık ve yıkımla sona erdi.⁷⁵ Üçüncüsü ise, yalnızca birkaçının adı bilinen komutanlar tarafından, bilinmeyen merkezlerden idare edildi ve 1132 ve 1151 yılları arasında Cebelü'l-Bahra'daki (Nusayrî yerleşkesi olmasıyla beraber Ensîriye Dağı olarak bilinmektedir) bir grup kalenin ele geçirilerek tahkim edilmesi açısından başarılı olmuştur.⁷⁶

Ebu Muhammed olarak bilinen Sinan'dan önceki son baş dâi, El-Kadmus'u ele geçiren Ebu'l-Feth adlı biri idi. Antakyalı Raymond'un Nureddin'e karşı düzenlediği seferde onunla işbirliği yapan Ali İbn Vefa adlı Kürt asıllı bir Haşhâşî lideri, 1149 yılında İnab'da savaş meydanında onunla birlikte can verdi.⁷⁷ 1162'de Kiyâ Muhammed'in ölümünden sonra onun ardılı, Sinan'ı Alamut'un temsilcisi olarak Suriye'ye görevlendirdi. 1192/93 ya da 1193/94 yılında Büyük Dağ Şeyhi öldü ve onun yerini Nasr isimli bir İranlı aldı. Yeni lider ile birlikte Alamut'un

⁷³ Lewis, **Three Biographies**, s. 326, 329, 332-336

⁷⁴ İbn Al-Qalanîsî, Abu Y. A'la Hamzah Ib, (çev.H.A.R. Gibb), **The Damascus Chronicle of the Crusades**, s. 215, New York: Dover Publications, 1932; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 105.

⁷⁵ İbn el-Kalânîsî, s. 223-224 (trc. Gibb, s. 192-194); İbnü'l-Esir, **El – Kamil Fi't-Tarih**, Türkçe terc., İstanbul, Bahar Yayınları, 1985, X, s.255; William of Tyre, XIV, 19; Quatremère, **Notice historique sur les Ismaeliens**, s.350-351; **Chaen, La Syrie du nord**, s.348; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 147.

⁷⁶ Lewis, **Three Biographies**, s. 328

⁷⁷ İbn el-Kalânîsî, s. 303; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 273.

otoritesinin yeniden tesis edildiği ve Moğol istilasından sonrasına kadar da devam ettiği görülüyor.⁷⁸

Öte yandan bu bölge gerçekten de Haşhaşîlerin yerleşebilmesi için çok elverişli bir yerdir. Çünkü o dönemde Suriye bölgesinde güçlü bir birlik yoktur.⁷⁹ Çeşitli milletlerden ve çeşitli inançlardan oluşan bu karmaşık grupta uygun bir yer bulmak çok da zor değildir. Ayrıca bölgede Dürzî ve Nusayrî topluluklarının mevcudiyeti, bu akım için Suriye bölgesini, inanç ve doktrin bakımından belli bir potansiyele sahip bir yer haline getiriyordu (Kırkıl, 1999:167). Bu yüzden ilerleyen yıllarda bölgede Nizari inancının yaygınlaşmasını hem Hasan Sabbah'ın başarısına hem de bölgedeki bu siyasi boşluğa bağlayabiliriz. Yine 12. yüzyıl başında bölgeye gelen Hristiyanlar da bu karışıklığa katkıda bulunmuş ve bölgeyi Haşhaşîler için daha da elverişli hale getirmişlerdir denebilir.

Haşhaşîlerin bölgeye tam anlamıyla yerleşmeye başlaması 1130'lu yıllara rastlamaktadır. Bu dönemde Halep Atabeyi olan Rıdvan ile iyi ilişkiler kuran Haşhaşîler hizmetleri karşısında bu liderden bu bölgeye yerleşmek için yardım görmüşlerdir. Melik Rıdvan'ın bölgede güçlü olma isteği Fatîmi Hilafetine Tabi olması, Yönetimi altındaki yerlerde Sünni hutbeyi kaldırıp Şii hutbeyi okutturması; hutbede sırasıyla Halife el-Müsta'li, Vezir el-Efdal Ebu'l- Kâsım Şahinşah ve kendi adına yer vermesiyle başlar. Böylelikle ilk defa bir Selçuklu meliki Fatımî Devleti'ni metbü tanımış oldu. (Akyol, vd., 2012, 227). Batınîlerle iyi ilişkiler kurarak onların desteğini almaya çalışan Rıdvan, bu dostluğun temini için Batınîlere Halep'te bir *daru'd-da'va* (bir nevi tekke ve propaganda merkezi) kurmalarına izin vermiştir.⁸⁰ Rıdvan zamanındaki iyi ilişkiler Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın güçlenip kontrolü eline alması ile bozulmaya başlayacaktır. Öncelikle Melik Rıdvan'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Alparslan el-Ahras, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın emriyle birçok ünlü Haşhaşî lideri öldürtmüş ya da hapse

⁷⁸ Lewis, **Three Biographies**, s. 327-328, 336-344. Quartemère, **Notice Historique sur les Ismaéliens**, s. 354-355; Chaude Cahen, **La Syrie du nord**, Paris, 1940, s. 377

⁷⁹ Suriye'de ilk Türk varlığının görülmesi, bölgenin siyasi ve askeri durumu için bkz. Hasan Akyol, Turan, Refik, Nermin Şaman Doğan, Hasan Hüseyin Adalıoğlu, Mehmet Ali Çakmak, Güray Kırpık, Osman Gazi Özgüdenli, Cevdet Yakupoğlu, Tüla Metin, Mustafa Uyar, Muhammet Ahmet Tokdemir, Rıfat Dağlı, **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 215-235

⁸⁰ İbnü'l-Adîm, II, (1954), s.141

attırmıştır. Bütün bunlara rağmen Haşîşiler Halep'teki faaliyetlerini 1124 yılına kadar sürdürdüler. Bu saldırılara karşılık Haşhaşîler de Tapar'ın emirlerine suikast düzenlemeye devam etmiştir.⁸¹ 1129'da Atabey Tuğtegin'in oğlu Böri'nin emriyle Selçuklular Haşîşiler'e karşı büyük bir harekâta başlamış ve binlerce haşîşi öldürülmüştür. Ancak Böri de bu olaylardan 2 yıl sonra Haşhaşîler tarafından öldürülmüştür. Selçuklu emirlerinin yanı sıra Nizar'ın soyundan gelmeyen Fatımi halifeleri de Haşhaşîlerin hedeflerindendir. Bu yüzden bu devletin halifelerinden bazıları da Haşhaşî cinayetlerine kurban gitmiştir.⁸²

12. yüzyılın ilk yarısında bölgedeki yapılanmalarını tamamlayan Haşhaşîler bu dönemin sonlarından 13. yüzyılın ilk başlarına kadar bu bölgede aktif bir rol oynamayı sürdürmüştür. Bu dönemde birçok politik figür (kimi zaman Sünni kim zaman Hristiyan tebaasından) Haşhaşîler tarafından öldürülmüştür. Özellikle Raşidüddin Sinan el-İsmailî döneminde Haşhaşîler bölgenin en önemli aktörlerinden biri haline gelmiş ve varlıkları buradaki diğer topluluklar tarafından da benimsenmiştir.⁸³

Arap tarihi ve düşüncesi yazarlarından Albert Hourani'nin Arap Halkları Tarihi adlı eserinde Arap halklarının dönemlerini konu aldığı, tarihi gelişmeleri geniş coğrafi alan içerisinde kültürel, toplumsal ve siyasi yönüyle değerlendirmiştir. Kitabında Suriye'de Selahaddin'in 1169 yılında Suriye coğrafyası iktidarını elinde tutması karşısında Şii Fatımilere bağlı İsmailîlerin, dine bağlı ittifakta bir değişme yaşamasından bahseder.⁸⁴

Bu dönem ile ilgili ayrıntılı bilgi tezin ilerleyen bölümlerinde verilecektir.

⁸¹ Öz, s. 418; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi, Teşkilat ve Kültür**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 226; Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara AKDITYK, 1991, s.70.

⁸² Suriye ve Rıdvan dönemi için bkz. Hasan Akyol ve diğerleri, s. 230-235

⁸³ Juliette Wood, **The Old man of the Mountain in Medieval Folklore**, Folklore, Vol. 99, No. 1, (1988), s. 81.

⁸⁴ Hourani, s.113.

1.5 Gerileme ve Çöküş: Moğolların Gelişi ve Tarih Sahnesinden Siliniş

Moğollar bölgede tarih sahnesine çıktığında, bu coğrafyada sağlam bir siyasi yapının varlığından bahsetmek zordur. Özellikle, Sünniler politik olarak bölünmüş topluluklar haline gelmiş olup zayıf bir görünüm vermektedir. Özellikle Selçuklu Sultan'ı Sancar'ın ölümünden sonra bu yapı daha da zayıflamış ve bölgedeki Selçuklu nüfuzu kırılmıştır. Bu devletten ayrılan birçok komutan çeşitli bölgelerde hükümlerlerini ilan etmişler ya da birçoğu kendi başına çeşitli bölgelerdeki Hristiyanlara karşı mücadelelere girişmişlerdir.

Özellikle Selahaddin Eyyübi ve Halep Atabeyi İmadeddin Zengi bu mücadeleleri sürdüren liderlerin başında gelmektedir. Bu liderlerin çoğunun Haşhaşîlere karşı düşman olduğu bir gerçektir ancak dönem ve bölge o kadar karışıktır ki (bir yanda Franklara karşı yürütülen mücadeleler, öbür tarafta iç çekişmeler ve devlet içindeki muhalefet) böyle bir kargaşada, Haşhaşîler ile ilgilenmek pek mümkün olmamıştır. Bu yüzden özellikle Haşhaşî lideri III. Hasan dönemi başladığında Haşhaşîlerin yerleştikleri bölgelerde rahatça aktivitelerini sürdürebildikleri söylenebilir.

III. Hasan'ın başa geçtiği yıllarda Haşhaşîler arasında ilginç değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönemde Hasan liderliğinde Haşhaşî organizasyonunun Sünni İslâm'a sempati duymaya başladığı ve bazı konularda iki gruba mensup olan organizasyonların ortak hareket ettiği söylenebilir. Hasan'ın Sünni inancını benimseyip benimsemediği belli değildir, ancak Campbell onun Sünniliği iyi kullandığını ve düşünce ile birlikte iyi bir politikaya sahip olduğunu söylemektedir.⁸⁵ Bu dönemde iki grup arasında artan ilişkiler ve kimi zaman kurulan ortaklıklar bunu göstermektedir.

Bu dönemde Haşhailer yapılandıkları bölgelerde birçok camiler ve ibadethanelerin yaptırmış ve Bağdat Halifesi Nasır ile iyi ilişkiler kurmuştur. III. Hasan'dan sonra başa geçen oğlu III. Muhammed de Hasan'a göre daha sılık bir liderlik yapsa da temelde babasının Sünni taraflı mirasına sahip çıkmıştır. Fakat

⁸⁵ Campbell, s. 45.

Muhammed'den sonra yerine gelen oğlu Rükneddin Hür Şah zamanında Haşhaşî organizasyonu içerisinde bozulmalar daha da belirgin hale gelmiş, iç karışıklıklar yönetimi büyük ölçüde etkilemeye başlamıştır. Yine de Haşhaşî organizasyonuna son verecek durum iç karışıklıklar değil doğudan gelen yeni bir güç dalgası olacaktır.

Aslında Moğollar'ın bölgeye akını bu bölge sakinleri için bir ilk değildi. Daha öncesinde Orta Asya'dan gelen akıncı Türkler de bu bölgede Moğollar kadar etkili olmuştur. Fakat Moğolların Türklerden farkı çok daha yıkıcı bir etkiye sahip olmasıdır. 1220'li yıllarda Kuzey Doğu İran'daki Harzemşahlar devletine son veren Moğollar, Cengiz Han'ın ölümüyle bölünse de, İlhanlılar kolunun kurucusu Hülagü zamanında 1250'li yıllardan itibaren Haşhaşîlerin yaşadığı bölgelere gelmeye başladılar.

İran'daki Nizari İsmailîler, 1256 yılında Hülagü'nün istilasına maruz kaldılar. Alamut Kalesi'ni ele geçiren Hülagü güçleri karşısında tutunamayan son Alamut lideri Rükneddin Hürşah kalesini terk etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra hayatının garanti edilmesi üzerine teslim olan Hürşah ve maiyetindekiler anlaşmanın Moğollar tarafından bozulması ile öldürülmüştür.⁸⁶ Bu İran'daki Haşhaşî yapılanmasının sonudur.

Öte yandan Suriye'deki Haşhaşîler, Moğol tehlikesine karşı Sünni Müslümanlarla iş birliği yapmak istese de Memlük Sultanı Baybars buna izin vermemiştir. Bu dönemde Memlükler tarafından kaleleri birer birer ele geçirilen Haşhaşîler siyasi önemlerini yitirmiş küçük bir grup haline geldiler. Bu durum aynı zamanda Haşhaşîlerin siyasi suikastlarının da sonu olmuştur.

⁸⁶ Cüveynî, 2013, s. 512-514; Öz, s. 419.; Bernard, 2012, s. 200; Bernard, 1995, s.77; Özeydin, s. 347-35; Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul, 2013, s. 289; Osman Turan, **Selçulular Devrinde Türk-İslâm Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013, s.313-119.

İKİNCİ BÖLÜM

HAŞHAŞİLER VE HİRİSTİYANLARIN BİRBİRLERİNE BAKIŞI

2.1 Hristiyanların Gözünden Kısaca İslâm

Ortaçağ'da Hristiyanların Haşhaşîler ile girdikleri etkileşime yer vermeden önce, Hristiyanların genel olarak İslâm'a olan bakış açısına değinmek önemlidir. Aslında bu bakış açısı hakkında söylenebilecek şey oldukça azdır. Zira Haçlıların bölgeye gelmeden önce, Müslümanlar ile ilgili bilgileri gayet kısıtlıydı.⁸⁷ Öte yandan, bu durum İslâm'ın Hristiyanlıktan daha sonra doğması ile de açıklanmaktadır. Örnek olarak, Hristiyanlığın İslâm ile ilk karşılaşmasında Kilise, bu dine karşı herhangi bir dogmatik ifadeye sahip olmadığı için, iki din arasındaki ilişkiyi istediği gibi düzenlemiştir.⁸⁸

Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin başlangıcı 630'lu yıllara kadar gitmektedir. Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu'ya göre bu etkileşim iki tarafın birbiri ile tanışmasından ziyade, Müslümanlığın Hristiyanlığın karşısında bir sapkın bir inanış olarak tanımlanması ve savaşılmaya gereken bir inanış olarak ortaya çıkmasıdır.⁸⁹ Bu durum Haçlı Seferleri'ne bir başlangıç niteliği taşımakla beraber, İslâm hakkında çok fazla fikri olmayan Hristiyanlar tam olarak kimler ile karşılaşacaklarını bilmeden bu topraklara girdiler. Karşılarındaki herkes onlar için bir tehdit unsuru idi. Hal böyle iken, özellikle 12. ve 13. yıllarda efsanelere dayanan bu bilgilerin üzerine bir de farklı mezhepleri düşünmeleri ya da anlamaları mümkün değildi. Zaten Hristiyanların bu anlamdaki bakış açıları ilerleyen bölümde paylaşılacaktır.

Hristiyanlar Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, özellikle Hz. Ömer zamanında yapılan fetihler ve ilerlemeler ile Müslümanlığı duymaya başladılar. İlk

⁸⁷ Norman Daniel, *Islam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh, 1966.

⁸⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta: Kardelen Kitabevi, 1999, s. 375.

⁸⁹ Aynı Yer.

olarak Sasani ve Bizanslılar üzerine yaptığı seferlerle kendinden söz ettiren bu yeni dini yapı, 7. Yüzyılın sonlarına doğru büyük topraklarda etkin bit konuma gelmişti. Özellikle Kuzey Afrika, Sicilya ve İber Yarımadası üzerindeki İslâm fetihleri Müslümanların Avrupa'daki ünlerinin yayılmasını artırmıştır. Bazı yazarlar, sürekli ilerleyen bu fetihlerin Ortaçağ'da Avrupa'da yaşanan problemlerin ve kargaşanın bir sebebi olduğunu ve Avrupalılar nezdinde büyük sarsıntılara yol açtığından bahsetmektedir.⁹⁰ Avrupa'daki endişeler Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u fethetmesiyle artacak ve 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı'nın Avrupa'daki ilerlemeleriyle zirveye çıkacaktır.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha önce, Avrupalı Haçlılar bu yeni gelişen tehdide karşı önlemler almaya çalışmışlardır. Bu önlemler Haçlıların sekiz kere denediği, kutsal toprakları Müslümanların elinde alma amacı taşıyan Haçlı Seferleri'dir. Kimi zaman başarıya ulaşırsa da bu girişimler en sonunda sonuçsuz kalmıştır. Bu duruma birçok şey sebep olarak gösterilebilir.

Öncelikle, Ortaçağ'ın Avrupa'sı siyasi olarak çok parçalanmış haldedir ve süregelen savaşlarla hanedanlar birbirlerini iyice zayıflatmışlardır. Böyle bir ortamda, din genelde ikinci planda kalmış, böyle bir sefer için toplanan ordularda bir devamlılık sağlanamamıştır. Ayrıca bu kadar karmaşık bir ortamda, Müslümanları tehlike olarak gören Avrupalı devlet sayısı çok fazla da değildir. Yine bu sebeple Papa'nın yaptığı çağrılar ilk seferlerde karşılık bulurken, dördüncü seferden itibaren hem bu seferlere katılım azalmış hem de amacından sapmaya başlamıştır.

Yine de Ortaçağın ilk yıllarına dönülecek olursa, Hristiyan dünyasında Müslümanları anlamaya ve öğretilerini incelemeye yönelik bazı adımlar atıldığını görmek mümkündür. Bazı Hristiyan din adamları bu yeni dini anlamak için bazı çalışmalar yürütmüşlerdir. Bunların en ünlülerinden biri Günah Çıkartıcı Teofanes'tir. Bizanslı bir aristokrat olan Teofanes, ilerleyen yıllarda vakanüvis olarak Kudüs ve çevresini ziyaret etmiş, orada İslâm ve Hz. Muhammed hakkında çalışmalar yapmıştır. Çalışmaları özellikle bölgede yükselen İslâm ve Hz. Muhammed'in buna etkileri üzerinedir.⁹¹ Yine bu dönemin başka ünlü bir tarihçisi

⁹⁰ Edward W. Said, **Orientalism**, London, 1978, s. 59.

⁹¹ Roger Pearse, "**Theopanes in English, on Mohammed**" ET: 12.10.2015.

olan Şam'lı John da Kur'an ve Hz. Muhammed üzerine çalışmalarını sürdürmüş, özellikle yaptığı tespitler ile İslâm'ın yalancı bir din olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.⁹² Yapılan bu ilk çalışmaların Hristiyan dünyasında İslâm'ı tanıtmaya taşımaktan ziyade, onu Hristiyanlığın bir karşılığı olarak gösterme çabası içinde olduğu söylenebilir. Daha önce de bahsedildiği gibi bu kaynaklar 8. yüzyılda yazılmaya başlandığında İslâm orduları çeşitli bölgelerde fetihlerine devam etmekteydi. Böyle bir dönemde elbette ki din adamları arasında objektif çalışmalar yürütecek birine rastlanması olağan dışıdır.

Müslümanlık giderek daha geniş coğrafyalara ulaştıkça ve Hristiyan devletlerin sınırlarına dayandıkça Hristiyanları bu tebaalara karşı bazı önlemler almaya teşvik ettiğinden bahsedilmiştir. Ancak, Hristiyanların Müslümanlar üzerine yaptığı ilk seferler beklenenin aksine Kudüs ve civarındaki kutsal topraklara değildir. İber yarımadasında hüküm süren İspanyol devletleri, 1030'lu yıllarda Endülüs Emevilerine karşı harekete geçmiştir. Uzun yıllar boyunca süren bu çatışmalar, 1492'de İber yarımadasındaki son Emevi toprağı olan Grenada'nın İspanyolların eline geçmesi ile sona ermiştir.

Bu duruma ek olarak şu da kısaca belirtilmelidir. Bu dönemde yazılan kaynaklarda İslâm ısrarla dinsizlikle suçlanmıştır. Hatta Şam'lı John eleştirilerinde İslâm'ı bir bütün olarak incelemiş bu din içerisindeki farklı inançlardan da bahsetmiştir. Bu çalışma bu açıdan bir ilki teşkil etmektedir ve içerisinde kısaca da olsa İsmailî mezhebinden de bahsetmektedir.

Bu yüzden Ortaçağ'ın ilk başlarında Hristiyan dünyasının İslâm ile bildikleri genellikle sadece Endülüs Emevileri ile çatışan İspanyolların kaynaklarına veya Bizanslı ilahiyatçı araştırmacıların tecrübelerine dayanmıştır. Sonrasında, Müslümanlar ile ilk etkileşimler Haçlı Seferleri ile başlamış ve bu etkileşimler sonucu görülüyor ki Müslümanlar Hristiyanlar nezdinde önemli bir düşman haline gelmiştir. Hatta çoğu Hristiyan din adamı İslâm'ı Hristiyanlığın karşıtlığı olarak değerlendirmiş ve onları inançsızlar olarak nitelendirmiştir.⁹³ Yine bu durum Haçlı

⁹² St. John of Damascus's Critique of Islam, ET, 12.10.2015.

⁹³ Patricia Crone, Michael Cook, **Hagarism: The Making of the Islamic World**, Cambridge, Cambridge University Press, 1980. s. 3.

Seferleri'nin düzenlenme ve destek toplama girişimleri nezdinde değerlendirilirse mantıklı görülecektir.

Yukarıda bahsedilen kaynaklar değerlendirilirse, Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde Hristiyanlar arasında İslâm'a büyük bir nefretle karışık korkuyla bakıldığı tahmin edilebilir. Bu yeni inancı bir anda Hristiyanlığın antitezi olarak sunmalarını bu duruma bağlamak mümkündür. Yine 11. yüzyıldan itibaren başlayacak olan Haçlı Seferleri'ne katılan grupların bu ortak nefret noktasında birleştiği düşünülürse, bu dönemde Hristiyanların ne ile savaştıklarını önemsemedikleri çıkarılabilir. İslâm veya Müslümanlık gibi kavramlar bu kadar ilgi dışındayken, bölgeye gelen Hristiyanların bölgedeki tüm grupları kendilerine düşman olarak görmesi de normal olacaktır. Bu durum ancak ilk Haçlı Seferleri'nden sonra Hristiyanların bölgeye yerleşip, bölge politikalarına adapte olması ile değişmeye başlayacaktır.

Doğuya yapılan Haçlı Seferlerinin başlama tarihi 1095'tir. Papa İkinci Urban, Avrupa'daki Hristiyanlara yaptığı çağrıda Müslümanlara karşı bir askeri harekât önermiş, buna bahane olarak da Haçlılar için kutsal sayılan bölgelerin ve hac yollarının Müslümanların denetimine geçmesini göstermiştir.⁹⁴ Bu çağrıya Avrupalı birçok şövalye ve kont cevap vermiş, toplanan Haçlı ordusu 1096'da Kostantiniyye'ye ve 1097'de de Suriye'ye ulaşmıştır. 1099 yılında Kudüs'e ulaşan Haçlılar buradaki Fatımi egemenliğine son vermiş ve şehri ele geçirmiştir.

Bu bölgede kalıcı olmayı hedefleyen Hristiyanlar, I.Haçlı Seferi sonunda Kudüs ve çevresinde dört küçük devlet kurmuşlardır. Bunlar Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablusşam'da Frank orijinli soyluların kurduğu şehir devletleridir. Bu devletlere ek olarak Hospitalier ve Tapınak Şövalyeleri olmak üzere iki dini-askeri grup oluşturulmuştur. Bu grup dini olarak Papa'ya sadık olup askeri olarak da bölgeyi ve hac yollarını korumayı görev edinmişlerdir. Bu devletler ve gruplar zamanla çeşitli İslâm'ı benimsemiş topluluklar tarafından bozguna uğratılmış ve Selahaddin Eyyübi'nin 12. yüzyılın sonlarındaki çabalarıyla bu bölgeden çıkarılmışlardır. Bundan sonra yapılan başka seferler başarıya ulaşmamış 1250'li yıllardan sonra bölge hep Müslüman egemenliğinde kalmıştır. Kısaca Haçlı Seferleri'nin ve bölgedeki etkinliğinin tarihçesi bu şekildedir.

⁹⁴ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 83.

1095 ve 1100'lü yılların sonuna kadar olan zaman aralığı ve bölgedeki Hristiyan oluşumlarının etkinliği, Hristiyanların İslâm hakkında daha çok bilgi sahibi olmasına yardımcı olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan Sur'lu William gibi tarihçiler bölge ve İslâm hakkında araştırmalar yapıp ilk bulguları ortaya koymaya başlamışlardır. Nadir de olsa Haçlılardan bazılarının Arap diline ve İslâm kültürü ve literatürüne ilgi gösterdiği söylenmektedir.⁹⁵ Fakat bu etkileşim çok önemli gelişmelere sebep olmamıştır, halen bölgedeki Hristiyanların amacı Müslümanlar ile kaynaşmak değil bölgeyi onlardan kurtarmaktır. Yine de bu ilk Haçlı Seferleri'nin Hristiyan dünyasında İslâm'ın tanınması ve gerçekliğinin anlaşılması açısından önemi büyüktür denebilir.

Ortaçağ'ın ilerleyen yıllarında (genellikle 11. ve 12. yüzyıllarda) Hristiyanlar arasında İslâm üzerine çalışmalar yapmanın çok daha popüler olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu çalışmaların yine iki taraf arasındaki düşmanlığı da daha çok ön plana çıkardığı eklenmelidir. Petros Alphonsi, Montbossier'li Peter, Peter Pascual, Monte Creco'lu Ricoldo ve Ramon Llull gibi isimler bu tür çalışmaları bir ileri seviyeye taşıyan tarihçilerin başında gelmektedir. Fakat bu dönemde yazılan kaynaklarda İslâm'a ve Hz. Muhammed'e yapılan saldırıların daha şiddetlendiği görülmektedir. Bu kaynaklarda kimi zaman Hz. Muhammed şeytan ile özleştirilmiş kimi zaman da varlıklı bir kadın ile evlenerek güç kazanan bir şarlatan olarak tasvir edilmiştir.⁹⁶ Bu durumun Haçlı Seferleri'nin yoğunlaştığı bir döneme denk gelmesi bu durumu açıklamaktadır.

12. yüzyıldan sonra İslâm Avrupa'da daha da tanınır bir hale gelmiştir. Fakat bu bilgiler çok tatmin edici olamamakla birlikte çoğu zaman efsanelere ve nefrete dayandığı söylenebilir. Ayrıca bu dönemde Avrupa bazı Müslüman âlimlerin de ismini duymaya başlamış, Farabi ve İbn-i Sina gibi figürler Avrupa'da tanınmaya başlamıştır. Bu yeni gelişmelerin İslâm ve Hristiyan dünyasında yeni gelişmelere yol açtığı söylenebilir. İki kültür arasındaki etkileşim genelde birbirlerine karşı yürüttükleri askeri operasyonların gölgesinde kalsa da, bu dönem sonunda artık iki taraf da birbirini daha iyi tanıyacaktı. Bu durum aynı zamanda İslâmi bilimlerin Avrupa'ya taşınması ile ikili ilişkilerdeki siyasi boyuta sosyal bir boyut daha

⁹⁵ Burman, s. 144-154.

⁹⁶ Kenneth M. Setton, **Western Hostility to Islam and Prophecies of Turkish Doom**, Philadelphia, 1992, s. 55.

kazandıracaktır. Hatta bu durum bazı durumlarda iki taraf arasında diplomatik ilişkileri de başlatacak ve bu ilişkiler çerçevesinde Müslümanlar kimi zaman bölgedeki Haçlılara, Moğollara karşı ittifak önerileri sunmasına kadar gidecektir.⁹⁷

Sonuç olarak Ortaçağ'da Hristiyanlar arasında İslâm yavaş yavaş tanınmaya başlamış, iki kültür arasındaki etkileşimler birçok yeni gelişmenin önünü açmıştır. Yine de bu durumu tüm Avrupa artık İslâm'ı tanımıştır ya da bir tehdit olarak algılamıştır gibi bir önermede bulunulamaz. Halen Avrupa'nın pek çok yerinde İslâm ve Müslümanlık hakkındaki bilgiler zayıftır. Veyahut bazı devletler ve yöneticiler İslâm'ı ve yayılmasını önemseyemeyecek kadar savaşların içinde kaybolmuştur. Hatta İstanbul'un fethiyle ortaçağı bitiren II. Mehmet ve Osmanlı Devleti bile bazı Hristiyanlar için o dönemde halen gizemini korumaktadır.

2.2 Hristiyanların Gözünden Haşhaşilik Kavramı

2.2.1 Ortaçağda İlk Efsaneler

İslâm dünyasında bölünmeler ve yeni kollar ortaya çıkmaya başladığında bu durum Hristiyanlar için bir şey ifade etmiyordu. Ortaçağ'da Hristiyanların İslâm'a olan ilgisinin çok olmadığı da göz önünde bulundurulursa mesela o dönemde Hristiyanların Şiilik hakkında bilgi sahibi olduğunu ummak hata olur. Zaten bölge tarihi hakkında incelemeler yapıldığında ya da genel olarak tarihte bu gruplar arasındaki mücadeleler incelendiğinde mezhep kavgalarının kimi zaman Hristiyan-Müslüman çatışmalarının dahi önüne geçtiği görülecektir.

Yine de İsmailîler veya Nizariler gibi yeni ortaya çıkan kolların o dönemde sadece Orta Doğu'da ve İslâm dünyası üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu söylemek yanlıştır. Öyledir ki bu gruplar ilk ortaya çıkmaya başladıklarında Müslüman dünyasında dahi iyi tanınmıyorlardı. Ya da daha önce belirtildiği gibi Sünni tarihçiler ve gruplar tarafından önem verilmeyen topluluklar olarak

⁹⁷ John A. Giles, trans. , **Matthew Paris's English History**, Vol. 1, London, 1852, s s. 131-132.

nitelendirilmekteydiler. Fakat 1100'lü yıllarda Kuzey Orta Doğu'da ve Suriye bölgelerinde önemli bir güç haline geldikçe, bölgedeki öteki Müslümanların kendilerine rakip olarak göreceği ve mücadele içerisine gireceği bir grup haline geldiler. Bu durum aynı zamanda Haçlı Seferleri ile bölgeye gelen Hristiyanlar için de geçerli olacaktır.

Her şeyden önce şu açıkça belirtilmelidir. Hristiyanlar bu bölgede yapılanmaya başladıklarında karşılaştıkları grupları ayırt etmekte zorluk çekmişlerdir. İlk başlarda Müslümanlık içerisinde çeşitli mezheplerin olduğunu anlamamış olmaları muhtemeldir. Bu durum Frankların bugünkü Urfa, Halep gibi bölgelere yerleşip, beraberlerinde bazı âlimleri de bölgeye getirdikleri dönemle birlikte değişmeye başlamıştır. Bir zaman sonra Müslüman gruplar arasındaki bölünmüşlük, bu bölgedeki Hristiyanların siyasi emelleri açısından da faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu yüzden batı tarihçileri tarafından yapılan ilk çalışmalar bu farklılığı ortaya çıkarmak ve anlamak amacıyla yapılacaktır.

12. yüzyıldan itibaren bölgedeki Haçlıların yavaş yavaş Haşhaşîler ile ilişkide bulunduğunu söylemek mümkündür. Haçlılar, bu grupla özellikle daha sonradan Suriye'de birçok kez karşı karşıya gelecektir. Yine de ilk 12. yüzyılın ilk dönemlerinde Haçlılar bu grup ile Sünni İslâm arasındaki farkı pek dikkate almamış olmaları pek mümkündür.

Bu dönemde, bölgede yaşayan topluluklar, gezginler ve din adamlarına göre bu tarikat Müslümanlığın fanatik bir koludur.⁹⁸ Bu din adamlarından biri de Süryani Mihael'dir. Vakayinamesinde Haşhaşîlerden bahsederken “İsmailîler, Arap ırkından oldukları halde, ayrı bir zümre teşkil ediyorlar. Bunlar, ne dinde, ne de adetlerinde Arap veya Türkler gibi hareket etmiyorlar. Bunlar, Hazreti İsa için diyorlar ki, o peygamberlerin ilan ettikleri adamdır fakat halaskâr olmamıştır. Çünkü, Yahudiler onu öldürmek üzere tutacakları sırada göğe kaçmıştır. O tekrar gelecek ve o zaman halaskâr olacaktır. Onlar, Muhammed hakkında da yakışsız şeyler söylüyorlar ve onun kitabını asla kabul etmiyorlar. Bunlar, kendilerini tazyik edenlerden intikam aldıkları zaman ahrette mükâfata nail olacakları ümidi ile merhametsizce hareket

⁹⁸ Hodgson, s. 25.

edip ölüme doğru koşuyorlar.⁹⁹ Özellikle Selçuklu veziri Nizam-ül Mülk'ün fedai tarafından öldürülmesinden sonra Hristiyan dünyasının bu grubu tanımaya yöneldiğini görüyoruz. Fakat Haşhaşîlerin bölgedeki siyasi gücü artıkça, Hristiyanlar ile olan ilişkileri de derinleşmeye başlayacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi bölgeye ilk gelen Hristiyanlar bu grubun savaştıkları diğer Müslüman gruplardan farklı olduğunu çözememiştirler. Öte yandan Hristiyanların Nizarileri ya da İsmailîleri tanıması için bölgeye gelmelerinin üzerine neredeyse bir elli yıl daha geçecektir. Bu yüzden Frankların 1097 yılında, ilk Haçlı Seferi ile bölgeye gelmesiyle ortaya çıkan Hristiyan-İslâm etkileşimlerinde, ne İsmailîlikten ne de Nizarilikten pek bahsedilemez. Tarihçi Charles Nowell bu durumu bölgeye gelen Avrupalı Haçlıların ilk seferi süresince bu topluluğu önemsememesine ve anlayamamasına bağlamaktadır.¹⁰⁰ Bu yüzden Haçlıların Haşhaşîlerle etkileşimleri Tapınak Şövalyelerinin bölgede başat bir güç olmasına kadar askıda kalacaktır. Özellikle ilk Haçlı seferinden sonra bölgeye yerleşen Hristiyanlar değil, bu tarikatla en çok şövalyeler karşı karşıya gelmek durumunda kalacaktır.

Hâlbuki bu dönemde Haşhaşîlik tarikatı Hasan Sabbah'ın önderliğinde kurulmuş, bölgesel bir güç olarak Selçuklu Devleti'ne karşı çıkmaya başlamıştır. İlk Haçlıların bölgeye yerleşmesine ön ayak olan Haşhaşî-Selçuklu çatışmalarının Hristiyanlar tarafından bilindiği sanılıyor.¹⁰¹ Yine de bunun Hristiyanlarca Müslüman bölgesinde yaşanan bir mezhep problemlerinden ziyade daha yüzeysel iç çatışmalar olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür. İşte böyle bir dönemin başlangıcında, Haşhaşîler ilk kez Suriye bölgesine gelen Franklar arasında da tanınmaya başlamıştır. Yine de bu dönemde bu tarikat hakkında kullanılmaya başlanan terimler, hikâyeler genellikle romantik bir düşünce üzerine olup (Haşhaşîlik gibi), gerçekliği hala tartışılmaktadır. En azından bu grubun kendilerini Haşhaşî olarak adlandırmadığı söylenebilir. Bu grup için yazılan ilk Hristiyan eserlere göre ilk Haçlılar bu grubun dağda yaşayan yaşlı bir adamdan emir aldığını ve bu emirleri

⁹⁹ Hrant Andreasyan, **Süryani Mihael Vekayinamesi**, II. Kısım (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi) 1944, s.77.

¹⁰⁰ Charles E. Nowell, **The Old Man of the Mountain**, Speculum, Vol. 22, No. 4, (1947), s. 504.

¹⁰¹ Runciman, s. 462.

sorgusuz sualsiz kabul ederek görevlerini yapmaya çalıştığını anlatır.¹⁰² Bu kişi bazı kaynaklarda Hasan Sabbah için kullanılmış olsa daçoğu kaynak bu yaşlı adamın Suriye Haşhaşîlerinin en ünlüsü olan Raşidüddin Sinan el-İsmailî olduğunda birleşir. Yine de gerçek anlamda "Assassin" kelimesine öncülük edecek Haşhaşîlik kavramının Avrupalılarca ortaya çıkması birkaç yüzyıl sonraya kalacaktır.

Nizarilerden veya İsmailîlerden Haşhaşîler diye bahsedilmesi genellikle Batılı kaynakların öykülemelerine dayanmaktadır. Çıkış noktası halen kayıp olsa da bu terim bu tarikata atfedilmiştir. Bir süre sonra o kadar yaygınlaşmıştır ki, Haşhaşî terimi Yahudi ve Müslüman kaynaklarda bile geçmeye başlamıştır.

Dönemin ünlü tarihçisi Sur'lu William'a göre bu ismin kaynağı çok da önem arz etmemektedir.¹⁰³ Zira sonraki çalışmalarda bu konu ile ilgili birçok teori üretilmesine karşın herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Teoriler ise genellikle haşhaş bitkisi ve onun meydana getirdiği çeşitli söz öbekleri ile sınırlı kalmıştır. Haşhaşîler ile ilgili başka bir kanı ise kullandıkları bu maddenin insan ruhu üzerindeki inanılmaz etkileridir. Birçok Batılı kaynaklarda bu maddeyi kullanan fedailerin çıldırdığı ve hayatlarını hiçe saymaya hazır oldukları bahsedilirken, kimi kaynaklar ise bu madde ile ruhun bedenden ayrılıp bir cennet bahçesi imgesi görmeye başladığını anlatıyor. Marco Polo'nun seyahat günlüklerinde ya da 19. yüzyıl yazarlarından olan Silvestre de Sacy'nin eserinde bu muhteşem bahçe konu edilen kavramlar arasında bulunmaktadır.

Yine de bu dönemde, bu gruba ilişkin efsaneler türetilmiş ve Avrupa'da konuşulur hale gelmişti. Yine de bu efsanelerin bir kısmında gerçeklik payı vardır. İlk Haçlıların bölgede tanık oldukları şekilde böyle bir grup vardır ve çoğunlukla İslâm dünyasına karşı düşmanlıkları gerçektir. Daha güvenilir bilgilerin Avrupa'ya akışı, Hristiyanların bölgeye yerleşip, bazı aydınlarını bölgeye gönderip İslâm hakkında araştırma yaptırmasıyla başlar. Mesela ünlü gezgin Marco Polo'nun gezilerini anlattığı eserinde "İsmailî", "Haşhaşî" gibi terimler kullanılacak ve bu grup hakkında daha detayı bilgiler verilecektir.¹⁰⁴

¹⁰² Nowell, s. 503.

¹⁰³ William of Tyre.

¹⁰⁴ Polo, s. 128-133.

Polo'nun bölgeye gelmesi ve incelemeler yapması Moğolların Haşhaşîlere son vermesinden sonraki dönemlere dayanır. Yine de Polo bölgeye geldiğinde halen Haşhaşîler hakkında çeşitli hikâyeler ve efsaneler anlatılmaya devam ediliyordu. Champagne Kontu Henry'nin 1194 yılında Haşhaşî bölgesini ziyareti esnasında Suriye Nizarieri lideri Raşüddin Sinan el-İsmailî'nin sözüyle kendilerini bir kuleden aşağı atan fedailer ile ilgili hikâye bunlara iyi bir örnektir.

O dönemin ünlü tarihçisi Sur'lu William'a göre I. Haçlı Seferi ile bölgeye gelen Hristiyanlar bir süre sonra bölgedeki Müslüman topluluğun dışladığı bu grubu tespit ederler ve Kudüs kralı aracılığıyla bu grubu Hristiyan yapmak için aracılar göndermeye başlarlar.¹⁰⁵ Aslında o dönemde Selahaddin Eyyübi ile çatışmakta olan bu grup için bölgedeki Franklar iyi bir müttefik olacaktı. Yine de bölgedeki Hristiyanlar ile Haşhaşîler arasında dalgalı bir ilişki olduğu belirtilmelidir. Bu sebeple sadece Hristiyanlar değil, bir süre zarfında Raşidüddin Sinan el-İsmailî de bölgedeki Hristiyanlara elçiler gönderecektir. Reşiddin Sinan, Amaury'ye, Nureddin'e karşı sıkı bir ittifak teklif eden ve gerek kendisinin, gerekse adamlarının Hristiyan olmayı düşündüklerini bildiren bir elçi heyeti gönderdi.¹⁰⁶ Özellikle III. Haçlı Seferi ve sonrasında iki grup arası açılır, hatta Haşhaşîlerin Kudüs'ün de facto Kralı Montferrat'lı Conrad'ı öldürmesi ile düşmanlık iyice artar. Yine o dönem de bu gruba mensup olan suikastçılara olan korku daha da artar, hatta Haçlılar bu suikastçıların aralarında yaşadığına ve dillerini çok iyi konuştuğuna inanırlar.¹⁰⁷

Yeniçağ Avrupa'sı belki de Rönesans hareketlerinin ilerlettiği yönde edebiyat ve tarih çalışmalarının daha çok yapıldığı bir dönem olmuştur. Bu durumdan Haşhaşîler konusunun da nasibini aldığı ve özellikle 17. yüzyıldan sonra bu konu üzerinde yapılan çalışmaların daha da arttığını söylemek mümkündür. Yine Burman'a göre bu durumun diğer bir sebebi de 16 yüzyılda daha önce yazılan birincil kaynakların ve günlüklerin yayınlanmaya başlamış olmasıdır.¹⁰⁸ Öte yandan o dönemde suikastçılığın artması da göz önüne alınırsa bu uygulamanın çıkış noktalarından birisi olan bir konunun çalışılması o dönem tarihçilerine pekâlâ ilginç gelmiştir. Ya da bu dönemde Haşhaşîler Avrupa'da etkisi hissedilen bazı

¹⁰⁵ William of Tyre, *Historia rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, XI, 20.

¹⁰⁶ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 331

¹⁰⁷ Campbell, s. 3

¹⁰⁸ Burman, s. 144.

faaliyetlerde bulunmuşlardır. Gerçekten de bu dönemde çalışma yapan Fransız Denis Lebey de Battily'in kitabını yazdığı dönemde Fransa Kralı IV. Henry suikasta kurban gitmiştir.

Bu dönemde yapılan ilk çalışmalar Fransa'da başlamıştır ve bu çalışmaların öncüsü Fransız bir aristokrat olan Denis Lebey de Batilly'dir. Yaptığı çalışmada Batilly genellikle Sur'lu William ve Jean de Joenville gibi tarihçilerin kaynaklarını temel almıştır. Bu kaynakta Marco Polo'nun kitabından da alıntılar bulunmaktadır. Bu eser bazı eksiklikler ve hatalar içerse de modern dönemde yazılmış bir eser olması bakımından ciddi önemlidir. Ayrıca Batilly'nin bu kitabı içerisinde farklı düşünceleri birleştiren ve kapsamlı bir eser olarak ortaya çıkar.

Batilly'nin kitabından sonra 1600'lü yıllarda bu konu üzerinde yapılan çalışmaların Avrupa'da iyice yaygınlaştığı belirtilmelidir. Falconet veya Gibbon gibi ünlü tarihçiler de Batilly gibi kendilerinden çok daha önce yazılan tüm eserleri inceleyerek kendi tezlerini ortaya koymuştur. Öte yandan bu dönemin en önemli ve en kapsamlı eseri olarak Bartholome d'Herbelot'un *Bibliotèque Orientale*'ini göstermek mümkündür. Bu ansiklopedi şeklinde yapılan çalışma sadece Haşhaşîleri değil İslâm dinini ve edebiyatını da anlatmaktadır.

2.3 Haşhaşîlerin Gözünden Hristiyanlar ve Hristiyanlık

Daha önce yukarıda bahsedildiği şekilde, Hristiyanlar için Nizarilik, İsmailîlik, hatta Müslümanlık ve İslâm ne kadar yabancıysa, Haşhaşîler için de Hristiyanlık o kadar yabancıdır. Özellikle Hasan Sabbah döneminde Haşhaşîler ile Hristiyanlar arasında gerçekleşen herhangi bir etkileşimden bahsetmek pek mümkün değildir. Bu durumun başlıca sebebi iki grup arasındaki coğrafya farklılığıdır.

Yine de Haşhaşîler Suriye bölgesine ilk kez gelip burada yapılanmaya başladıklarında muhtemelen bölgedeki Hristiyan topluluklarını pek dikkate almadılar. Sonuçta, Haşhaşîlerin yıllarca Kuzey Orta Doğu'da savaştıkları gruplar Sünni Müslümanlardı. Açıkçası bu çatışmalar hala devam etmekteyken yeni bir düşman yaratmaya da pek meyilli olmadıkları tahmin edilebilir. Ya da iki grup

birbirini tanımak için belli bir süreye ihtiyaç duymuştur. Çünkü iki grup da bu dönemde ortak bir düşmana sahiptir ve kendi aralarında yeni bir mücadele başlatmaya pek de istekli değildirler. Uzunca bir süre savaştan kaçınan bu iki topluluğun arası Trablusşam Kontu I. Raymond'un 1152 yılında suikasta uğraması ile son bulacaktır. Raymond güney kapısından başşehirine dönerken pusuya yatmış olan bir haşhaşi çetesi ansızın saklandığı yerden fırlayarak Raymond'u hançerler.

İlk Haçlı Seferi'nden sonra tanıştıkları bu topluluğun Haşhaşîler tarafından incelenmesi ve üzerine karar verilmesi hızlı bir şekilde olmamıştır. Haşhaşîlerin gözünde Hristiyanlar, sünni Müslümanlardan daha ziyade nefrete şayan değildiler.¹⁰⁹ Yine de tarih kaynaklarının bize aktardığı bilgilere göre, Haşhaşîler ve bölgeye gelen Haçlılar arasında Haşhaşîler ile Sünniler arasındaki kadar büyük çatışmalar yaşanmamıştır.

Bu durumu Hodgson ilginç bir teori ile açıklama yoluna gitmeye çalışmıştır. Hodgson'a göre Haşhaşîler Hristiyanları tanıyıp, inançları hakkında bilgi sahibi olmaya başladıkça kendilerini bu gruba daha yakın hissetmişlerdir.¹¹⁰ Bu teorisini iki güruhun da aldıkları kararlarda içsel inancın önemine atfederek desteklemeye çalışmıştır.

Aslında düşünüldüğünde gerçekten de bu iki grup arasında belirtilen benzerlikler mevcuttur. Örnek olarak, iki grup için de peygamberlerden sonra gelen âlimler çok önemlidir. Hristiyanlıktaki Azizlerin rolünü Nizarilerde İmamlar üstlenmektedir. Öte yandan yine bazı âlimlerin iki inanç içinde de ön plana çıkması başka bir benzerliktir. Buna İsmail bin Cafer ve 12 Havarilerden biri olan Yuhanna'nın bu iki inanç içerisindeki önemleri örnek olarak gösterilebilir. Buna ek olarak, yine hem Haşhaşîler hem de bölgedeki Hristiyanlar devlet yapılanması kurmaktan ziyade varlıklarını sürdürebilmek amacıyla dini-askeri organizasyonlar kurmuş ve güçlerini bu hareketlerden almışlardır. Hasan Sabbah'ın fedailerini ile Haçlıların kurdukları Tapınak ve Hospitalier Şövalyeleri bu tür iki organizasyonu temsil etmektedir. Ayrıca aynı bu organizasyonlara benzer bir hiyerarşik düzen Haşhaşîlerde de görülmektedir. Mesela Hammer-Purgstall bahsedilen gruplar

¹⁰⁹ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. s. 99-279.

¹¹⁰ Hodgson, s. 175-176.

arasındaki görev dağılımında dahi çok büyük benzerlikler olduğuna dikkat çeker. Örnek olarak da bu gruplardaki işçi, aşçı veya usta gibi görevler üstlenen kişilerin varlığı gösterilir.¹¹¹

Yukarıda kısaca bir girişi yapıldığı üzere, öncelikle Haşhaşîler ile bölgedeki Hristiyanların oluşturduğu çeşitli toplulukların farklı farklı ilişkiler yürüttüğünü anlatmak gerekir. Örnek olarak çok kısa bir şekilde Haşhaşîlerin bölgedeki Hristiyan Prenslikler ve Krallıklarla olan ilişkilerinin, Tapınak ve Hospitalier Şövalyeleri ile olan ilişkilerinden çok farklı olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü bu iki gruptan ilki siyasi bir yapılanmayı öteki ise askeri bir yapılanmayı temsil etmektedir ve Haşhaşîler her iki aktör ile farklı şekilde ilişki sürdürmenin mantıklı olduğunu düşünmüştürler. Hammer-Purgstall gibi bazı yazarlar bu ayrımı daha iyi açıklayan eserler yazmışlardır. Bu ayrımı daha iyi açıklamak için bölgedeki oluşumlar hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Kısaca Tapınak Şövalyeleri Kudüs Haçlılar tarafından ele geçirildikten sonra Hristiyanların Hac için kullanacağı yolları savunmak için kurulmuş bir dini-askeri örgüttür. Hiyerarşik düzenin ve ruhani kavramların büyük önem taşıdığı bu örgüte ait bilgileri çeşitli kaynaklardan olduğu gibi Şövalyelerin kurucuları arasında yer alan St. Bernard Clairvaux döneminde yazılan kayıtlardan alınmaktadır.¹¹²

Tapınak Şövalyelerinin tarihine ve bölgedeki etkinliklerine bakınca onların bölgede kurulan Hristiyan Prenslik ve Krallıklarına göre çok daha düzenli bir yapıda olduğu söylenebilir. Buna ilaveten, bu dini-askeri tarzdaki organizasyonun onur, şan ve mertlik gibi kavramlara çokça önem verdiği görülebilir. Öte yandan bu grup da Haşhaşîler gibi savaşlarda ya da cephelerde askeri kanat olmaktan ziyade görev odaklı faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca Haşhaşîler gibi bu örgüt de farklı sosyal çevrelerden gelen katılımcıların oluşturduğu bir topluluktur. Katılımcılar iyi bir eğitimden geçtikten sonra her kim olursa olsun örgütün dini-askeri görevine uygun olarak hareket eden sadık üye haline gelirler.

¹¹¹ J. Von Hammer-Purgstall (çev. O. C. Wood), **The History of Assassins**, derived from Oriental Sources, New York: Burt Franklin, 1968, s. 109.

¹¹² Edward Burman, **The Templars: Knights of God**, Wellingborough: Crucible Publishers, 1986, s. 26-30.

Hammer-Purgstall'a göre iki Tapınak Şövalyeleri'ndeki kardeşlik, çavuşluk ya da şövalyelik gibi kavramlar Haşhaşîlerdeki "fedai" ve "refik" gibi unvanlar ile benzerlik taşımaktadır.¹¹³ Yine çok daha korunaklı olan kalelerin mesken edilmesi ve idari işlerin oradan yürütülmesi iki grup için de ortaktır.

Elbette ki yukarıda verilen örnekler çoğaltılabilir ve bunlara karşı antitezler de üretilebilir. İki hareketin inançları olduğu gibi bölgedeki mücadeledeki hareketleri de farklıdır. Benzerliklerin yanında birçok farklılık da barındıran bu iki grup, bu dönemde bu benzerliklere ve farklılıklara çok önem vermemişlerdir. En azından, Nizarilerin çoğu zaman görev odaklı hareket ettiği ve var olma mücadelesi verdiği düşünülürse, bu dönemde bölgedeki Hristiyan oluşumlarını çok dikkatle takip ettiği beklenemez. En başta da belirtildiği gibi bu iki grup o dönemde olabildiğince birbirine yabancıdır. Fakat olayların ve şartların durumuna göre kimi zaman dostane kimi zaman da husumet içinde ilişkilerini sürdürmüşlerdir.

Öte yandan zamanla Haşhaşîler Hristiyanların bölgedeki diğer Müslümanlardan çok daha farklı olduğunu yaşayarak öğrenmişlerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durumun sebebi tecrübelerle dayanmaktadır. Mesela Edward Burman'a göre Haşhaşîler bir süre sonra Hristiyan topluluklar ile ilişkilerini daha normal seviyede sürdürmek istemektedirler. Bunun sebebi de Haşhaşîlerin Hristiyanlar üzerinde büyük bir baskı kuramamasıdır.¹¹⁴ Gerçekten de Haşhaşî suikastlarının toplumlar üzerindeki etkileri incelenirse, bu aktivitelerin Müslüman gruplar üzerinde yaptığı etki Hristiyan gruplara göre çok daha farklıdır. Müslüman liderler öldüğünde ortaya çıkan kargaşa ortamının Hristiyanlarda daha az hissedildiği görülebilir. Yine bu durumun bölgedeki Haçlıların kurduğu Haşhaşî yapılanmasına benzer yapılanmalardan da kaynaklandığı savunulabilir. Ya da bu toplulukların mensupları bölgede sürekli bir tehlike ile sarıldığı için sık değişen liderler bu topluluklar için normalleşmiştir.

Bu etkileşimin sebepleri arasında organizasyon yakınlığı kadar coğrafi konumun da önem arz ettiğini belirtmek gerekir. Özellikle Suriye Nizarileri bir dönem boyunca, Hristiyan topluluklar ile çevrelenmiş bir coğrafyada olup,

¹¹³ Hammer-Purgstall, s. 56-59.

¹¹⁴ Burman, 1987, s. 37.

Hristiyanlar ile anlaşmazlıklarını bir süre için kenara koymasına sebep olmuştur. Örnek olarak Haşhaşîlerin Suriye'deki en önemli merkezlerinden olan Masyaf Kalesi yakın güneyinde Tapınak ve Hospitaller Şövalyelerine bağlı birçok kale çevrilidir. Öte yandan yine kuzeyde, Antakya yöresinde yine Tapınak Şövalyelerine ait birçok kale bulunmaktadır.¹¹⁵ Yine Şövalye organizasyonları dışında, Trablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı ve Antakya Prenslığı de yine bu yörede Haşhaşîlerin yaşadıkları bölgeleri çevrelemektedir. Böyle hassas bir coğrafyada, Haşhaşîlerin bölgedeki oluşumlar ile kurmaya çalıştığı iyi ilişkileri garipsememek gerekir. Aynı zamanda iki grup arasındaki yüksek etkileşimin ve Haşhaşîlerin Hristiyan dünyasına bakış olarak geliştirdiği politikaların kaynağı da bu coğrafi konumun önemli etkisi vardır.

Bu ilişkilerin sürdüğü dönemlerde Haşhaşîlerin varlıklarını sürdürebilmek için kimi zaman hem Tapınak Şövalyelerine hem de Hospitailier Şövalyelerine haraç verdiğini belirtelim. Burman'a göre 1140'lı yıllardan sonra Haşhaşîler uzunca bir süre iki organizasyona da yıllık 2000 altın bezant ödemeyi kabul etmişlerdir.¹¹⁶

¹¹⁵ Guy Le Strange, **Palestine Under the Muslims: A Description of Syria and the Holy Land from AD 650-1500**, London, 1890, s. 78.

¹¹⁶ Burman, 1987, s. 125.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XII. ve XIII. YÜZYILLARDA HAŞHAŞİLER VE HİRİSTİYANLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

3.1 XII. Yüzyılın İlk Başarında İlişkiler

Suriye'deki İsmailî yapılanmasının Hasan Sabbah'ın döneminden daha önce başladığı daha önce belirtilmişti. Yine de buradaki yapılanmanın kalıcı olması Sabbah'ın görevlendirdiği misyonerlerin bölgeye yerleşmesi ile başladığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Campbell, Sabbah'ın bu bölgeyi yeni bir üs olarak seçmesini Suriye'de bulunan halkın arasındaki etnik ve dini farklılıklara bağlıyor.¹¹⁷ Aynı İran gibi Suriye de 11. yüzyılda genellikle Arapçanın konuşulduğu ancak farklı mezheplerin bulunduğu bir coğrafyaydı. İran Hasan Sabbah'ın temsil ettiği bir mezhebin ev sahiplerinden olduğu için benimsenmişti. Suriye ise bu mezhebe uzak olsa da yayılmanın oldukça elverişli bir bölge olduğu için seçilmiş olma ihtimali kuvvetlidir.

Hasan Sabbah'ın bu bölgeye yaptığı ilk girişimlerde bir başarı elde ettiğinden bahsetmek mümkündür. Bölgeye gelen ilk misyonerler oraya Fatımiler zamanında gelen İsmailîlerin Nizari inancına geçmesinde etkin bir rol oynadılar. Burada bazı yerleşkeler kuran Haşhaşîlerin liderleri İranlı olmakla birlikte buradaki halkı Sabbah'a ve Nizar'a bağlı gruplar haline getirmeyi başarmışlardır. Sonraki yıllarda ise, İran'daki durumun aksine buradaki Nizari grup kimi zaman bölgedeki Selçuklu yöneticileri ile iyi ilişkiler kuracak ve bölgedeki Haçlılara karşı ittifak yapacaklardır. Kimi zaman ise Hristiyanlar ile iyi geçinip Sünni saldırılarından sağ çıkma planları yapacaktır. Bu kısım ileriki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

O dönemde Suriye'deki politik durumun da etnik ve dini öğeler kadar karmaşık bir halde olduğu söylenmelidir. Bu durum özellikle 11. yüzyılın sonunda

¹¹⁷ Campbell, s. 29.

bölgeye gelen Haçlılar ile çok daha karmaşık bir hale gelmiş ve bu ortam 1200'lü yıllara kadar devam etmiştir. İlk başlarda yağmalarda bulunan bu Hristiyan gruplar sonrasında Kudüs ile beraber bölgedeki bazı şehirleri ele geçirecek ve bu bölgede kalıcı olacaklarını gösterecektir.

Bu bölgede fetihler yapan Hristiyanların bu bölgenin halkları arasında çok fazla ayırım yapamadığı ve genellikle herkesi düşman ilan ettiğini daha önceden belirtilmişti. Bu yüzden Hristiyanların 12. yüzyıl başlarında bu bölgede birçok kez hem Haşhaşiler ile hem de Sünni diğer melikler ve atabeyler ile savaştığını söylemek gerekir. Bu durum Hristiyanların bölgeye yayılması ve buradaki toplulukları anlayarak onlarla ilişkilerini geliştirmesi ile değişecektir.

1100'lü yılların başında Suriye'de yapılanmaya başlayan Haşhaşiler burada kaleler fethetmeye başlamışlardı. Gerçekten de Melikşah'ın ölümü, Haçlıların Urfa'yı ele geçirmesi Haşhaşilere bu tür kargaşa olanaklarını sağladı. Ayrıca Melikşah'ın oğlu olan Tutuş'un da Haçlılar ile mücadele sırasında ölmesi Selçukluları çok büyük kargaşanın içine soktu.¹¹⁸ Ancak, bölgedeki Hristiyanların güçlü ilerleyişi uzun süredir savaşmakta olan Haşhaşiler ile Selçukluları bir araya getirdi.

Haşhaşilerin bölgedeki Hristiyanlar ile girdiği mücadeleler göz önünde bulundurulursa, 1095-1113 yılları arasında Halep Meliki olan Rıdvan'dan bahsetmek gerekir. Fahrülmük Rıdvan bin Tutuş olarak bilinen bu Melik aynı zamanda Sultan Alparslan'ın torunu ve Suriye Selçuklu Devleti'nin hükümdarı olan Tutuş'un da oğluydu. Rıdvan'ın Nizarilerin anlatıldığı bu tezde yer almasının sebebi ondan önce gelen çoğu liderin aksine Nizariler ile birlik olup Haçlılara karşı mücadele etmesidir. Selçuklular böylesine müşkül bir durumda iken Haşhaşiler ile ortaklık yapmayı uygun görmüş, Haşhaşiler ise yardımları karşılığında bölgede barınmayı ödül olarak kazanmışlardır. Bu durum Hasan Sabbah'ın Suriye öngörüsü ile örtüşmektedir.

1097'den itibaren bölgeye yapılan Haçlı akınları 1101'de doruğa ulaştığında Rıdvan'ın Meliki olduğu Halep, Urfa ve Antakya'yı ele geçiren Haçlılar ile Kudüs arasındaki en önemli bölgelerden biri olarak Müslümanların elinde bulunuyordu.

¹¹⁸ Lewis, 2012, s.174; Merçil, 2013, s.188; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK., Ankara, 2014, s. 185.

Kuzeyi düşmanlar tarafından tutulan Rıdvan ve bölgedeki Haşhaşîler arasında yapılan barış o dönem için gerçekten radikal sayılabilecek kararlardandır.¹¹⁹ Haşhaşîler ile pazarlık içerisine girmesi Rıdvan için büyük sorunlar doğurabilirdi. Sonuçta bu grup Sünnilerin gözünde halen dinsiz bir gruptu.

Bu konuda ortaya atılmış birçok tez bulunmaktadır. Mesela tarihçi David Schaffnerr'e göre bu dönemde kurulan ortaklığın en önemli sebebi Rıdvan'ın İsmailî öğretilerine karşı beslediği sempattir.¹²⁰ Bu tezin kaynağı dönemin Suriye'de ikamet eden İsmailî liderlerinden El-Hakim el-Müneccim'in Rıdvan ile geliştirdiği ilişkinin hikayesidir. Bu zata bağlı olan İsmailî bir grup Halep'te Rıdvan'ın karşıtlarına suikastlar düzenlemektedir. Sonradan Şam Meliki tarafından öldürülecek bu lider Rıdvan için Haçlılara karşı oluşturulacak bir savunmada önemli bir ittifak olacaktır.

Sonuç olarak Rıdvan her ne sebeple olursa olsun bölgedeki Haşhaşîler ile işbirliği yapmaya karar verdiyse verdiği karar bölgenin Haçlılardan arındırılması için yararlı olmuştur. Hodgson özellikle Halep bölgesindeki işbirliğine ve bölgedeki Hristiyanların Rıdvan dönemindeki azalmasına dikkat çekmiştir.¹²¹ Bu dönemde Hristiyanlar azalırken Şii gruplar da Sünniler gibi güç kazanmıştır, bölgedeki faaliyetlerini artırmışlardır. Özellikle Halep'in güneybatısını Haçlılardan kurtarmak isteyen Rıdvan, bu konuda başarılı olmuştur. Yine Hodgson tarafından bu başarı, Rıdvan liderlik ettiği Türk akıncıları ve Haşhaşî yayalarının elde ettiği bir başarı olarak gösterilmektedir.¹²² Bu kurtarılan bölge bir süreliğine Haşhaşîlerin yerleşim birimlerinden biri olacaktır.

Öte yandan, bu ilk akınlardan sonra Selçuklu-Haşhaşî yakınlaşması sekteye uğramaya başlamıştır. Selçuklular bölgedeki yerini sağlamlaştırdıktan sonra Haşhaşîler ile girdiği ortaklığı bitirme emareleri göstermeye başlamıştır. Özellikle Melikşah'ın oğlu Muhammed Tapar'ın Büyük Selçuklu hükümdar olduğu dönemde Selçuklular bölgedeki Haşhaşîlere karşı mücadelelerini artırmıştır. Rıdvan ise bir atabey olarak bu mücadelelere karşı koymamıştır. Hatta üzerinde artan baskıya

¹¹⁹ Ibn Al-Qalanisi, s. 89.; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 105.

¹²⁰ David Schaffnerr, **Relations of the Order of Assassins with the Crusaders during the Twelfth Century**, Şikago Üniversitesi Tarih Departmanı, Yüksek Lisans Tezi, (1939), s. 14.

¹²¹ Ibn Al-Qalanisi, s. 57.

¹²² Hodgson, s. 91-92.

karşılık olarak topluma tehlike arz eden birkaç İsmailîyi idam ettirdiği ve bazı grupları da Halep'ten kovduğu söylenir.¹²³

Özellikle 1110'lu yıllarda Haşhaşîler üzerinde artan Büyük Selçuklu baskısı şu örnekler daha iyi açıklanabilir. Suriye'de yerleşen Batınîler Selçuklu devlet adamlarını ve âlimleri öldürmeye başladılar. Bu sırada, (1111) yılında, 500 deve yükü ticari emtia ile Haleb'e gelen Hocend'li bir Türk zengini bütün servetini Batınîlere karşı mücadele için vermişti. Sultan Mehmed Tapar da Alp Arslan'a ; ‘‘Baban Batınîler meselesinde bana muhalefet ederdi. Sen benim evladımsın; onları öldürmeni isterim’’ ifadesiyle onu Batınîlere karşı cihada memur etti. O da bir kısım reislerini yakalayarak öldürdü.¹²⁴ Muhammed Tapar, Haşhaşîler üzerine yaptığı seferlerde onlara ait birkaç kaleyi ele geçirmiş fakat bölge Haşhaşîler üzerinde hâkimiyet kurduktan sonra bu kaleler üzerinde pek durmamıştır. Bu kalelerin sonradan I. Haçlı Seferi komutanlarından Norman asilzadesi Tancred'in eline geçmesine de göz yummuştur denebilir. Özellikle İbn Al Qalanisi, Tancred'in bu bölgedeki artan faaliyetlerini Selçukluların düzenlediği akınlara ve burada oluşan otorite boşluğuna bağlamaktadır.¹²⁵ Sonuç olarak 1110 yılına doğru Tancred Antakya Prensiği'ni kurmuş ve bu bölgedeki birçok Haşhaşî liderini ele geçirmiştir.¹²⁶ Muhammed Tapar bu durumdan bir süre faydalanıp Haşhaşîler üzerine seferlerine devam etse de bir süre sonra bölgede güçlenen Hristiyanlar ile mücadele etmek için sonradan zor durumda olan Haşhaşîleri kendi hallerine bırakacaktır. Yani Haşhaşîler bu zor durumdan bölgedeki iki eski düşmanın yeniden savaşa tutuşması ile kurtulacaktır.

Yine de bölgede sonradan Haçlılara karşı girilen mücadelelerde Haşhaşîlerin oynadığı rollerden bahsedilebilir. Bazı kaynaklar, Muhammed Tapar'ın bu sefer bölgedeki Haçlılar ile girdiği mücadelelerde bazen Haşhaşîlerden faydalandığından bahsetmektedir. Özellikle Rıdvan, Muhammed Tapar'a katıldığında, ordusunda sadık İsmailî askerlerin olduğu belirtilmektedir. Bu iddialar sonradan anti-tezler ile çürütülmeye çalışılmış, Rıdvan'ın 1113'teki ölümüne kadar Selçukluların Haçlılara

¹²³ Hodgson, s. 92.

¹²⁴ Turan, 2013, s. 256; Merçil, 2013, s.90

¹²⁵ Merçil, 2013, s.90

¹²⁶ Philip K. Hitti, **History of Arabs, from the Earliest Times to the Present**, (10th ed.), London: Macmillan Publishing, 1970, s. 637-638.

karşı yürütülmüş mücadelelerde yer almadığı öne sürülmüştür. Hodgson, ise buna karşı çıkmış ve bu kaynakların Sünni tarihçiler tarafından yazılmış olduğunu vurgulamıştır.¹²⁷ Rıdvan'ın Haşhaşîler ile sürdürdüğü iyi ilişkiler, Rıdvan'ın isminin gerçekten de bu tarihçiler tarafından kötülenmek istenmesine sebep olmuştur. Yine de Rıdvan'ın hayattayken uyguladığı birçok politika onun birçok kez Haşhaşîler ile birlikte çalıştığını işaret etmektedir.

Muhammed Tapar'dan sonra yerine geçen Sultan Sancar'ın 1103 yılında Haşhaşîlerle ilk mücadelesine başladığını görmekteyiz.¹²⁸ Haşhaşîlerin onu istediği zaman öldürebileceği olayından sonra sultanın Hasan Sabbah'a dostluk ve birlik mesajlarını içeren fermanlar gönderdiğini, kendileriyle iyi geçinmek istediğini Moğollar'ın Alamut'u aldığı sırada Alamut'a giren ve bu fermanları kütüphanede bizzat gören Alaaddin Ata Melik Cuveyni'den öğreniyoruz.¹²⁹

Sultan ile Haşhaşîlerin ittifaklarına ikinci delil ise Urfalı Mateos'un Vekayi-Namesi'deki Papaz Grigor'un zeylinde aktardığı olaydır. Sancar'ın 1135 yılında Halife Mustarşid'in öldürülmesi için İsmailî fedaileri görevlendirmesi olayı sonucu Mustarşid İsmailî fedailerin hançerleri ile katledilmiştir.¹³⁰

Ayrıca Rıdvan'ın ölümü bölgedeki Haşhaşî-Sünni birlikteliğini olumsuz yönde etkilediğini söylemek doğru bir önerme olmayabilir. 1125 yılına gelindiğinde bölgede halen Haçlı ordularının aktif olduğu bilinmektedir. Özellikle bu yıllarda Şam birkaç kez Haçlılar tarafından kuşatılmış ancak yerel halkın yöneticilere katılmasıyla bu şehir başarı ile savunulmuştur. Yine Ibn Al-Qalanisi'nin notlarında bu savaşlarda Haşhaşîlerin büyük yararlar gösterdiği ve cesaretleri ile ünledikleri söylenmektedir.¹³¹ Yine bu notlarda Artuk Bey'in oğlu ve aynı zamanda Şam Emiri

¹²⁷ Hodgson s. 93.

¹²⁸ İlhan, İ.A., s. 190; Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, II.cilt, Ankara Türk Tarih Kurumu, 1954, s. 226; Sevim ve Mercil, 2014, s. 262,150

¹²⁹ Cuveyni, 2013, s.127; Marco Polo, **Dünyanın Hikâye Edilişi (Harikalar Kitabı)**, Çev Işık Ergüden, İstanbul, 2003, s.122.; İsmail Kaygusuz, **Nizârî İsmâilî Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut (Öğretisi, Tarihi,Felsefesi)**, İstanbul, 2004, s. 141.

¹³⁰ Andreasyan, s. 269.

¹³¹ Ibn Al-Qalanisi, s. 104.

olan Tuğtekin'in bölgedeki Haşhaşîlere, Banyas kalesini Kudüslü Franklara karşı korumasını emrettiği görülebilir.¹³²

Tuğtekin'in Halep'te hüküm sürdüğü yıllarda, Muhammed Tapar tarafından zayıflatılan Haşhaşîler yeniden yapılanmaya başlamışlardır. Tuğtekin'in İsmailî inancına bir sempati duyup duymadığı belli değildir. Ancak, burada kendisinin Haçlılar ile olan mücadelesinde Haşhaşîlerin gösterdiği yararlılıklar onun Haşhaşîlere iyi davranmasına ve onlara Şam bölgesinde yeniden yapılanmasına izin vermesine sebep olmuştur.¹³³

Bu dönemde artan Sünni-Haçlı mücadelelerinde Haşhaşîler genellikle Sünniler ile birlikte çarpışmış, beraber Haçlılara büyük kayıplar verdirip civardaki bazı kaleleri geri almışlardır.¹³⁴ Tuğtekin bu savaşıardan sonra Banyas kalesini Haşhaşîlere bırakmıştır.

Ancak bu durumda bile bazı zamanlar Sünniler ile İsmailîler arasında çatışmalar devam etmiş, Haçlı saldırıları bu olayların gölgesinde kalmıştır. Tuğtekin'in ölümünden sonra oğlu Tacülmülk Böri Haşhaşîler ile iyi geçinememiştir. Özellikle Haşhaşîlerin Sünnilere ihanet edeceği ve Şam'ı almak için Haçlılara yardım edeceği iddiaları üzerine bölgedeki birçok İsmailî aileleri ile katledilmiştir.¹³⁵ Öte yandan Banyas'taki Haşhaşîler gerçekten de kendilerini kurtarmak amacıyla Franklara bırakmayı kabul etmişlerdir.¹³⁶ Yine de bölgeden kaçmaya çalışan İsmailîlerden birçoğu yakalanmış ve Tacülmülk Böri tarafından öldürülmüştür. Yine de bu bölgede etkin olmaya devam etmeye çalışan Haşhaşîler hem bölgedeki Franklar hem de Sünni gruplar ile mücadelelerine devam etmiştir.

1130'lu yıllara gelindiğinde bölgedeki Hristiyanların zayıflaması Haşhaşîlerin yeniden güçlenmesi için iyi bir fırsat olmuştur. Dönemin Selçuklu Musul ve Halep atabeyi olan İmadeddin Zengi bu dönemde Haçlılar ile mücadele içine girmiş, önce Urfa'yı Haçlılardan arındırmış sonrasında ise Trablusşam üzerine yürümüştür. Bu dönemde Zengi'ye karşı yenilgiler alan Haçlılar aynı zamanda civardaki bazı kaleleri

¹³² Hodgson, s. s. 104-105.

¹³³ Lewis, s. 105.

¹³⁴ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 83.

¹³⁵ Hodgson, s. 105.

¹³⁶ Burman, 1987, s. 98.

terk etmek zorunda kalmış, bu kaleler de daha sonrasında Haşhaşîlerin eline geçmiştir.¹³⁷ Haşhaşîler bu kaleleri uzunca bir süre hem Sünnilere karşı hem de Haçlılara karşı elinde tutmuştur.

Suriye'deki Haşhaşîler zaman zaman Haçlılarla iyi ilişkiler de kurmuşlar ve Suriye'deki siyasi durumdan kendi hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak için istifade etmesini de bilmişlerdir. 1141 yılında bölgedeki Masyaf, Kehf, Kadmus, Ulayka ve Havabi gibi bazı kaleleri ele geçirirken Haşhaşîler Antakya Prensi Raymond ile Nureddin Mahmud Zengi'ye karşı iş birliği yapmıştır.¹³⁸ Bu kalelerin durumu ve Haşhaşîlerin bölgedeki konumları ile ilgili bilgiyi ünlü Fas'lı seyyah İbn-Batuta'nın Seyahatnamesinde bulabiliyoruz. İbn Batuta yolculuğu sırasında bu kalelere uğrar ve bizzat bu toplulukla karşılaşır, bilgi edinir. Bu bilgiden yola çıkarak kalelerin Haşhaşîlere verilmesi karşılığında Nureddin Mahmud Zengi'nin bu askeri örgütle iş birliği yaptığı sonucuna ulaşıyoruz. Seyyahımız Seyahatnamesine de şöyle aktarır: “Kadmus, Meyneka, Ulayka, Masyâf ve Kehf kalelerine uğradım. Bunların hepsi İsmailîye veya Fidâviye 12 denen topluluğundur. Bu cemaatin içine kendilerinden başka kimse giremez. Şu anda Melik Nâsır'ın okları gibidirler. Melik, kendisinden kaçarak Irak yahut diğer bölgelere sığınan düşmanlarının işini bunlar aracılığıyla bitirir. [İsmailî taifesinden olan] bu adamlar maaşlı çalışırlar. Sultan, bir düşmanını yok etmek için bunlardan birini gönderince parasını verir. O şahıs, hizmetini yerine getirdikten sonra sağ salim dönerse para onun olur. Ölürsa oğluna kalır. İsmailîler öldürecekleri adamları zehirli bıçaklarla vururlar. Bazen hileleri fayda vermez; Emir Kara Sunkur gibi birisi çıkar da onları öldürür. Kara Sunkur Irak'a kaçınca Melik Nâsır, İsmailî taifesinden bir grubu onun peşine takar. Ama Kara Sunkur ihtiyatlı davranınca ötekiler telef olur.”¹³⁹

3.2 Raşüddin Sinan el-İsmailî Dönemindeki İlişkiler

Daha önce belirtildiği üzere, Hristiyanların İsmailî mezhebine olan ilgisizliği düşünülrse, Raşüddin Sinan el-İsmailî'ye gösterilen ilgi oldukça ilginçtir. Kısaca

¹³⁷ Runciman, Vol 2, s. 200.

¹³⁸ Lewis, 2012, s.196; Öz, s. 418.

¹³⁹ İbn Batuta, **Seyahatnamesi**, II. Cilt, Çev. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, 2004 s.115

Sinan Suriye Haşhaşîlerinin lideri olduktan sonra bölgedeki nüfuzu artırmış ve gerçekten de döneme damgasını vuran karakterlerden biri olmuştur. Bu durum Hristiyan dünyasında da geçerliliğini korumuş ve Sinan birçok batılı eserde Haşhaşîler hakkında anlatılan hikâyelerin kahramanı olmuştur. Batılılar arasında birçok şekilde adlandırılrsa da kendisine verilen en ünlü isimler Dağın Yaşlı Adamı ya da Al-Muallim'dir. Hayatı birçok kaynakta anlatılmış olsa da, literatürdeki en iyi eserlerden olan Bernard Lewis'in *Haşhaşîler*'i veya Nowell'ın "The Old Man of the Mountain" makalesi Sinan'ı anlatmak için yazılmış en önemli eserlerden bazılarıdır ve görüldüğü üzere bu tezde çoğu kez kullanılmışlardır.

Raşidüddin Sinan'ın geçmişine ait bilgiler kısıtlıdır, yine de Basra'ya yakın bir yerde doğduğu ve bir Şii olarak yetiştirildiği söylenir. Çok genç yaşlarda ailesinden ayrılıp Alamut'a gelmiştir. Sinan Alamut'a geldiğinde Hasan Sabbah ile hiç karşılaşmamıştır. Çünkü bu dönemde Nizarilerin lideri Sabbah'tan sonra gelen Muhammed'dir. Sinan burada göze girdiği ve bu grup içerisinde saygı duyulan bir kimse olarak yetiştigi tahmin edilmektedir. Ayrıca Sinan'ın Muhammed'in oğlu ve ondan sonraki lider olacak olan Hasan ile arkadaş olduğu ve bu arkadaşlık sayesinde ileride Hasan tarafından Suriye Nizarilerine liderlik etmek üzere görevlendirileceği söylenir.¹⁴⁰

Sinan'ın Suriye'ye gelmesi ile Sinan hakkında daha çok ve farklı kaynaklara ait bilgilere erişme imkânı mümkün olmuştur. Çünkü burada sadece Sinan hakkında bilinenlerin çoğunu yazmış olan Ebu Firas değil aynı zamanda Selçuklu ve Haçlı kaynakları da işin içine giriyor. Bunların yanında tabi ki Sur'lu William'ın başını çektiği bir grup Hristiyan tarihçisinin de çalışmalarından bahsedilmelidir.

Sinan bölgeye geldiğinde bölge etnik ve dini olarak çok karmaşık bir haldeydi. Öyle ki bu karmaşa içerisinde Nizari gruplar arasında bile anlaşmazlıklar söz konusuydu. Bu yüzden Sinan'ın bölgedeki ilk aktiviteleri buradaki nizamı sağlamaya yönelik olacaktır. Sinan'ın bölgede iyi bir yönetici ve etkileyici bir lider olduğunu söylemek mümkündür. Onun liderliği boyunca Haşhaşîler bölgede kalıcı olmuş ve yaptıkları anlaşmalar ile kendilerine karşı olanları bertaraf etmeyi

¹⁴⁰ Campbell, s. 30.; Lewis, 2012, s.192.

başarmışlardır. Yıllar içerisinde Sinan en az Hasan Sabbah kadar meşhur olacak ve onun hakkında da birçok efsane yayılmaya başlayacaktır.

Sinan 1192'deki ölümüne kadar bölgede çok önemli bir politik aktör olmuştur. Özellikle diplomasideki kabiliyeti ile düşmanlarından gelen tehditleri savuşturmuştur. Bu bölümde Sinan'ın bölgede yürüttüğü dış politika açıklanacaktır. Konumuz Hristiyanlar üzerine yoğunlaşacak olsa da bölgedeki Haşhaşîlerin diğer Müslümanlar ile ilişkilerini de özetlemek önemlidir.

3.2.1 Sünniler ile İlişkiler: Nureddin Zengi ve Selahaddin Eyyübi

Raşüdidin Sinan Suriye'deki görevine başladığında bu bölgede güçlü Türk ve Sünni bir lider bulunuyordu. Bu kişi bölgeye gelen Haçlılara karşı ittifakı sağlamayı başarmış Halep Atabeyi Nureddin Zengi'dir. İnançlı bir Sünni olan Nureddin'in Haçlılara karşı yürüttüğü savaşların yanında aynı zamanda büyük bir Haşhaşî düşmanı olduğunu da tahmin etmek zor değildir. Nureddin Zengi bölgede bir taraftan Franklarla savaşırken bir yandan da Sinan tehlikesinin farkındaydı. Yine de liderliği boyunca bölgedeki Haşhaşîler ile büyük bir çatışma içerisine girmedir. Sadece uyguladığı bazı yaptırımlarla Sinan'a gözdağı vermekle yetinmiştir.

Nureddin'e ek olarak Sinan'ın bölgedeki diğer Sünni rakibi Selahaddin Eyyübi'dir. ¹⁴¹Selahaddin 1170'li yıllarda, Mısır'daki uzun süren Fatımi egemenliğine son vererek bölgeye hâkim oldu. O da bölgedeki Fatımilerin aksine Sünni mezhebindendir ve aynı Nureddin Zengi gibi İsmailî inancına karşıdır. Öte yandan yıllarca İsmailî bir hanedanın hüküm sürdüğü bu topraklarda Sünni olmanın Selahaddin için tehlikeli olduğu bilinmektedir. Hükümrانlığı boyunca Haçlılarla olan mücadelesinin yanı sıra bir taraftan ülke içindeki muhalefetle bir taraftan da kendisine düzenlenen suikastlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Hem Nureddin Zengi'nin hem de Kudüs Kralı I. Amalrik'in ölümü Selahaddin'i bölgedeki en önemli lider konumuna getirmiş ve ona kuzey fetihlerinin

¹⁴¹ Lewis, 2012, s.193; Şeşen, s. 60-61

yolunu açmıştır. Öte yandan, Suriye üzerine yaptığı seferlerde Sinan ve bölgedeki Haşhaşiler ile karşılaşmıştır. Burada Halep'i kuşattığı sırada ilk suikast girişiminden sağ çıkan Selahaddin, 1170'li yılların sonunda bölgedeki bu tehlikeli Haşhaşileri temizlemek için bir dizi harekâta girişecektir

Sinan'ın Suriye Haşhaşilerine liderlik ettiği dönem, Haşhaşiler açısından zorlu dönemlerden birine denk gelmektedir. Çünkü bu dönem aynı zamanda iyi birer Nizari karşıtı olan Selahaddin Eyyübi ve Nureddin Zengi'nin hüküm sürdükleri döneme de denk gelmektedir. Bu iki lider bir taraftan bölgedeki Haçlılar ile savaşıırken bir taraftan da Sinan'ın üzerine gelmeye devam edecektir. Hem Nureddin Zengi hem de Selahaddin Sünni mezhebinin liderlerindendir ve bu dönemde bu mezhebin koruyuculuğunu üstlenmişlerdir.

Bu dönemde Sinan özellikle Selahaddin Eyyübi ile mücadele etmek zorunda kalacaktır. Selahaddin'in birkaç kere Haşhaşilere ait kaleleri kuşattığı ancak her seferinde geri çekilmek durumunda kaldığı bilinmektedir. Bu süre zarfında ise Sinan'ın emriyle Selahaddin'e iki kere suikast düzenlenmiş fakat Selahaddin bu girişimlerden sağ çıkmıştır. Bu girişimlerden sonra Selahaddin ile Sinan arasında belli ki bir ateşkes yapılmıştır. Çünkü kaynaklara göre bu tarihten sonra iki lider ve grupları arasında çıkan herhangi bir çatışmadan bahsedilmemektedir.

Bu durum üzerine birçok rivayetler üretilse de (kimi kaynaklar iki lider arasında gizli bir ittifaktan bahseder, ya da bu durumu Selahaddin'in Sinan'ın doğaüstü güçlerinden çekinmesine bağlar) sonuç olarak Sinan iyi bir devlet adamıdır. Hodgson Sinan'ın liderliği boyunca diplomasiyi çok iyi kullandığını belirtiyor.¹⁴² Sinan'ın doğru zamanda yaptığı hamleler düşmanlarını birbirine düşürmüş ya da Haşhahaşi suikastlarını bir tehdit olarak kullanarak bölgedeki gücünü korumayı başarmıştır.

Hristiyan dünyasının gözünden bakılacak olursa, Raşüdidin Sinan el-İsmailî ile Selahaddin Eyyübi arasındaki ateşkes çok trajik bir öneme sahiptir. Bu ateşkesten sonra daha önce olduğu gibi bir kez daha Selahaddin'in ezeli düşmanları bölgedeki

¹⁴² Hodson, s. 186-187.

Hristiyanlar olacaktır ve Haşhaşîler bu kez aradan çekilecektir.¹⁴³ Gerçekten de bu ateşkesin 1170'li yıllarda yapıldığı düşünülürse, Selahaddin yirmi sene içerisinde Hristiyanların elinde bulundurduğu Musul ve Kudüs gibi önemli şehirleri ele geçirecek ve bölgedeki neredeyse tüm Hristiyan gücünü kıracaktır.

3.2.2 Raşüddiddin Sinan-el İsmailî Döneminde Hristiyanlar ile İlişkiler

Aslında bölgeye yapılan ilk Haçlı Seferi ile bu coğrafyaya gelen Hristiyanlar Suriye'deki Haşhaşîler ile bu zamanda tanışmıştır. Fakat bu toplumu daha önce belirtildiği üzere yüksek ihtimalle Sarazenler'e ya da Sünni Türklere bağlı bir grup olarak değerlendirmişleridir. Yine de meşhur olan çatışmaların ve suikastların öncesinde bu iki grup arasında 11. yüzyıldan itibaren çeşitli husumetlerin yaşandığı da bilinmektedir. Bölgeye ilk gelen Franklar, Suriye'nin kuzeyini ele geçirdiklerinde bu bölgedeki birkaç Haşhaşî kalesini de zapt etmiştir. Ancak iki grup arasındaki gerçek anlamda tanışma ve Nizarilerin ilk kötü şöhretlerinin ortaya çıkması 1152'de Kont İkinci Raymond'un Trablusşam'da öldürülmesi ile başlar.

Aslında bu suikastın sadece Hristiyanlar ve Haşhaşîlerin arasını açtığını düşünmek hatadır. Haşhaşîler İkinci Raymond'u pusuya düşürüp öldürdükten sonra, bölgedeki ona sadık askeri gruplar (Tapınak ve Hospitailer Şövalyeleri) Nizari halkı bu ölümden sorumlu tutmuş ve Trablusşam sokaklarında gördükleri her Nizariyi öldürmüşlerdir. Aslında bunun sadece Müslümanlar ile Haçlılar arasındaki ihtilafı kuvvetlendirdiği söylenebilir. Bu durum Müslüman liderler ve bölgedeki Hristiyanların arasını açmıştır.

İlginçtir ki, bu böyle bir karmaşadan sonra saldırganlar yakalanamamıştır ancak birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca bu cinayetin neden işlendiği konusunda tam bir bilgi yoktur. Yine de bu suikast 12. yüzyılın ikinci yarısında Hristiyanlar ile Haşhaşîlerin arasını açacak ve iki grup arasında çatışmalar bu süre boyunca devam edecektir. Aslında bu dönemde Haşhaşîlerin büyük zarar gördüğünü eklemek gerekir. Bu süre zarfında sadece iki güçlü düşmanla savaşmak zorunda

¹⁴³ Bernard Lewis, **Saladin and the Assassins**, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 1953, s. 244.

kalmamışlar aynı zamanda ellerindeki birçok kaleyi de kaybetmişlerdir. Hatta bir süre sonra Haşhaşîlerin Tapınak Şövalyelerine haraç ödemek zorunda kaldığı da daha önce belirtilmiştir.

Bu ilişkileri daha iyi inceleyebilmek ve değerlendirmek için ikincil kaynakların yanında özellikle Sur'lu William'ın bırakmış olduğu birincil kaynaklara eğilinilecektir. Kimi kaynaklar bu durumu Sinan'ın ve bölgedeki Nizarilerin, Tapınak Şövalyelerine ödedikleri haraçtan memnun olmadıklarından bahseder.¹⁴⁴ Özellikle bu zamana kadar Haşhaşîlerden pek bahsedilmeyen Frank kaynaklarında bu suikast ile haraç arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Fakat Nizariler ile Haçlılar arasındaki ilişkilerin birçok iniş çıkış sahip olacağını belirtmek çok önemlidir. Kimi zaman kanlı bıçaklı bir kavgaya giren bu iki topluluk kimi zaman ortak düşmanlarına karşı birleşecektir.

Mesela yukarıda bahsedilen kanlı olaydan yirmi sene sonra Sinan Kudüs Kralı Amalrik'e şaşırtıcı bir şekilde elçiler göndermiş ve bölgedeki Nureddin Zengi tehlikesine karşı bir ortaklık önermiştir.¹⁴⁵ Sur'lu William'ın eserinden yola çıkılarak bu müttefiklik teklifinin altında Raşüddin Sinan el-İsmailî'nin Tapınak Şövalyelerine ödediği haraçtan kurtulmak istemesinin de bir soncunun olduğu savunulabilir. Gerçekten de eğer bu kaynakta bahsedildiği gibi Sinan Amalrik'e böyle bir anlaşma dâhilinde Haşhaşîlerin Hristiyanlığı benimseyeceğini vaat ettiyse, Tapınak Şövalyelerinin Haşhaşîlerden haraç alması mümkün olmayacaktır.¹⁴⁶

Özellikle ilişkilerdeki bu değişimlerin ne kadar kısa sürelerde gerçekleştiği düşünülürse bu iki grup arasındaki ilişkiyi iyi ilişkiler ve kötü ilişkiler olarak ayırarak anlatmak imkânsızdır. Bu yüzden bu bölüm boyunca ilişkiler kronolojik anlamda değerlendirilecektir.

Yine de Sinan ile Haçlılar arasındaki ilişkilerin yumuşadığı dönemde bile iyi bir ortaklıktan söz edilmesi mümkün değildir. Bunun sebebi şu şekilde açıklanabilir. Öncelikle Hristiyanlar daha önce de belirtildiği üzere o dönemde Haşhaşîleri çok iyi

¹⁴⁴ William of Tyre.

¹⁴⁵ Malcolm Barber, **The New Knighthood: A History of the Order of the Temple**, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 104.

¹⁴⁶ Barber, s. 101.

tanıyamamışlardır. Bu grubun halen Müslüman olduğu ve Haçlılara karşı savaştığı tezi yaygındır.

Öte yandan Haşhaşiler içinse bu durumun doğru olmadığını Sinan'ın bölgede kurmaya çalıştığı dengelerden çıkarabiliyoruz. Haşhaşilere göre o dönemde Hristiyanlar ile Sünni Müslümanlar arasında herhangi bir fark yoktur. Campbell, Suriye Haşhaşilerinin bu iki grubun da kendilerinin mensup olduğu din anlayışı kadar yoğun bir dindarlık seviyesinde olmadığını düşündüğünden bahseder.¹⁴⁷ Bu yüzden Sinan her iki tarafla çeşitli anlaşmalar yaptığında onun otoritesini kimse sorgulamamış ve anlaşmalara karşı herhangi bir tepki ortaya çıkmamıştır.

Yine de daha önceki kısımlarda belirtildiği gibi iki grup arasında etkileşimler de kaçınılmaz olmuştur. Hospitalier'ler ve Teplier şövaleleri, krallığın resmi politikasına aldırmadan kendi zel siyasetlerini yürütüyorlardı. Böylece biz her iki tarikatın da Müslüman hükümdarlarla barış anlaşmaları yaptıklarını görüyoruz. 1172 yılında, haşhaşilerle girişilen müzakerelerin tarihi, Templier şövalelerinin açık bir şekilde daha arzuya şayan bir anlaşmayı sadece kendi mali çıkarları yüzünden hazimete uğrattıklarını ve kralı mahkemelerin nüfuz ve itibarını bile bile ayaklar altına aldıklarını göstermektedir.¹⁴⁸ Bunun ötesinde bazı görüşler de bu iki grup arasındaki etkileşimin kimi zaman tersine doğru aktığını savunmuşlardır. Mesela, bölgedeki Tapınak Şövalyeleri zamanla bazı Avrupa merkezlerinde kendi karargâhlarını kurmaya başlamışlar fakat bir süre sonra krallar tarafından dağıtılmaya başlamışlardır. Buna sebep olarak da bölgede işlenen dini cinayetlerdir ve bu cinayetler Şövalyeler tarikatı ile ilişkilendirilmektedir. Bu durumun ne kadar doğru olduğu tartışmaya açıktır. Özellikle Sacy gibi 19 yüzyıl yazarları tarafından dile getirilen bu benzerlikler tam anlamıyla doğrulanmamış ancak tamamen karşı da çıkılmamıştır.

Bu çeşitli benzerliklere karşın Haşhaşiler ve Tapınak Şövalyeleri arasındaki çatışmalar da çok büyüktür. Özellikle Sinan'ın liderliği süresinde iki grup da birbirini büyük birer tehdit olarak algılamış, hatta Haşhaşiler ile bölgedeki Haçlılar iyi ilişkiler yürütürken bile bu iki grup çatışmaya devam etmiştir. Özellikle Campbell'in

¹⁴⁷ Campbell, s. 37-38.

¹⁴⁸ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 262.

belirttiği üzere Şövalyelerin Haşhaşilere karşı büyük bir nefret beslediği ve iyi ilişkiler bir kenara bırakılıp bu grup üzerinde hâkimiyet kurulması gerektiğini düşündükleri söylenebilir.¹⁴⁹ Örnek olarak, Sinan'ın Kral Amalrik'e gönderdiği elçi grubunun geriye sağ salım bir biçimde dönmesi için Amalrik kuvvetlerinden oluşan bir grubu onlara koruma olarak tahsis eder. Fakat dönemin önemli Tapınak Şövalyelerinden Tek Gözlü Walter bu grubu pusuya düşürerek elçileri öldürür. Bu duruma çok sinirlenen Amalrik derhal Walter'ı hapse attırır. Sonrasında ise Amalrik Papa'dan bu oluşumun dağıtılması için izin ister. Bu durum Şövalyeler ve Nizarilerin ilişkilerini Hristiyanlarla olan ilişkisinden ayırmanın önemini vurgulamaktadır.

Çünkü bu olaydan sonra Kudüs Kralı Amalrik Suriye Nizarilerinden özür dileyecek ve iyi ilişkileri devam ettirmek istediğini belirtecektir. Ayrıca Amalrik Sinan ve Haşhaşiler ile dostluğunu pekiştirmek ve Sinan'ın ona yaptığı teklifi yeniden gündeme getirmek için Haşhaşilerin Tapınak Şövalyelerine ödediği haracı kendi kesesinden karşılamayı önerecektir.¹⁵⁰ Öte yandan Nizarilerin de bu özrü kabul ettiği ve bir ittifak için yeniden görüşmeleri onayladıkları bilinmektedir.

Ancak Amalrik'in bir yıl sonraki ölümü bu planları alt üst edecektir. Aslında eğer Amalrik'in ölmediği ya da onun vizyonuna sahip yeni bir kralın iş başına geldiği bir durumda böyle bir ittifakın kurulması gerçekten işten bile değildir. Nureddin Zengi'nin kuzeyden Selahaddin Eyyübi'nin güneyden sıkıştırdığı bu iki grup birbirine bağlanarak bu iki ortak düşmana karşı daha güçlü bir hale gelebilirdi. Ancak özellikle bundan sonrasında gücünü daha da arttıracak olan Tapınak Şövalyelerinin etkisiyle bu iki grubun yeniden bir araya gelmesi pek mümkün olmayacaktır.

Başka bir olayda Süryani Patrik Mihail'in 1042-1195 yılları arasında bölgede yaşanan olayları anlattığı Vakainamesin'de görüyoruz. Antakya senyoru Bedawi (Raymond de Poitiers) ile Baudoin'ın ve Keysun senyoru Reynald'ın öldürülmesi zamanına dair yazdığı bölümünde olayı şöyle anlatır: 1461 (1149)inci yılın ikinci Kânun ayında, Haleb emiri Nureddin, Antakya memleketine taarruz edip bütün bölgede yağma icra ettikten sonra Yaghra(Yafa)'yı¹⁵¹ muhasara etti.

¹⁴⁹ Campbell, s. 43.

¹⁵⁰ Burman, 1987, s. 126.

¹⁵¹ Bugünkü Tel-Aviv kenti ile birleşen Ortaçağ'da eski bir kıyı kenti.

Antakya senyoru Bedawi, şehirde bulunmuyordu. O, bunu haber alınca, acilen geldi fakat Antakya'ya girmeyip, beraberinde, Nureddinden ayrılmış olan bir Haşîşi arapla birlikte öteye geçti. Bu Arap, askerleri ile beraber, Franklara çok yardım etmiştir.

Haşîşi Arap, onlarla beraber bulunuyordu. Bu adam, onların akılsızcasına düşmanlarının içine girdiklerini görüp, Bedawi'ye: “Ey kral, nereye gidiyorsun? Mademki düşmanların her tarafta toplanıyorlar, memleketinde kal ve onlar dağılıncaya kadar sınırlarını muhafaza et. Onlar memleketine girmeğe başlayınca da, onların karşısına çık”¹⁵² dedi.

Bu anlatılan olaydan da anlıyoruz ki Haşîşi fedaileri Hristiyanlarla iş birliği yapıyor ve hatta savaş taktikleri verebilecek kadar da güven oluşturup, yakınlaşabiliyorlardı.

Bu olayın hemen ardından 1150'li yıllardan itibaren Suriye Haşhaşîlerini Hristiyanlar ile durağan bir ilişki içerisine sokacak aynı zamanda Sinan ile Selahaddin Eyyübi arasında oluşan bir saldırmazlık durumunun da ortaya çıkmasına olanak verecektir. Aslında Franklar ile Haşhaşîler arasında oluşabilecek bir ittifakı destekleyecek başka bir Hristiyan Kral tam bu dönemde iş başına gelmiştir. Bu kişi Haşhaşîler tarafından öldürülen Kral İkinci Raymond'ın yerini oğlu Üçüncü Raymond'dır. Bu kral bölgedeki karışıklıklara son vermek ve hem Müslümanlar hem de Haşhaşîler ile dostane ilişkiler yürütmek niyetinde idi. Kral bu konuda bölgedeki baronların ve Hospitalierlerin desteğini alabilmiş olsa da Tapınak Şövalyeleri bu duruma karşı çıkmış ve özellikle bölgedeki saldırgan tutumları ile Selahaddin Eyyübi'yi kendilerine düşman etmişlerdir.

1187'deki Hattin Savaşı'nda Selahaddin'e yenilen Haçlılar bölgeden ayrılmak zorunda kalmış ve parçalanmış halde bulunan Hristiyan Kudüs Krallığı da bir anlamda son bulmuştur. Yine de Selahaddin ve Sinan'ın ölümüne kadar bölgede diğer küçük Hristiyan devletler varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak bu ilişkilerin özellikle Haşhaşîler ve Hristiyanlar arasında olanlarının çok iyi devam

¹⁵² Andreasyan, 1944, s. 153-154, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi.

etmediğini söyleyebiliriz. Öyle ki, bu yıllarda Haşhaşiler Hristiyan dünyasında en büyük dalgalanmayı yaratacak suikastlarını gerçekleştireceklerdir.

Montferrat'lı Conrad Hattin'deki büyük yenilgiden sonra bölgedeki Frank gruplarını bir arada tutabilen kişidir. Uzun süre boyunca Kostantiniyye'de yaşayan Conrad, Hattin Savaşı'ndan önce bölgeye gelmiştir. Ağır yenilgiden sonra Sur'a geri dönerek orada geride kalan Frankları örgütlemiş ve Hristiyanların bu bölgede bir süre daha tutunabilmesine olanak vermiştir. 1192 yılında öldürüldüğünde Conrad bölgede hâkim bir konumdaydı ve ölümü beklenmedik bir olaydı. Rahip kılığındaki iki kişi tarafından öldürülen Conrad ile ilgili birçok teori ortaya atılmış hakkında birçok hikâyeler yazılmıştır. Dönemin ünlü şairlerinden Ambroise'ye göre bu suikast Haşhaşilerin işiydi. Yüzleri gizli olmayan iki genç Konrad'a bir anda yaklaşp onu yere düşürmüş ardından da hançerleri ile onu bıçaklamışlardır.¹⁵³ Bazı kaynaklara göre böyle bir saldırıyı bekleyen Conrad'ın çok dikkatli olduğu ancak onu öldürenlerin de en az altı ay boyunca planlama yaptığı ve uygun bir zaman beklediği söylenir.¹⁵⁴ Öte yandan Conrad'ın hemen ölmediği ve yaralı halde yakındaki kiliseye taşındığında üçüncü bir Haşhaşinin kalan işi bitirdiği hikâyesi düşünülürse böyle bir beklentinin doğru olduğu düşünülebilir.

Öte yandan bu suikastın sorumluluğu kimi zaman Selahaddin Eyyübi'ye kimi zaman da Aslan Yürekli Richard'a atfedilmiştir. Gerçekten de Conrad Trablusşam'a çekildiğinde yakaladığı Müslüman esirleri idam ettirmiş ve diğer Müslümanların tepkisini çekmiştir. Öyle ki Conrad'ın babası Marquis, Selahaddin tarafından esir tutulurken canı bağışlanmıştır. Bu olay, Selahaddin'in bu suikastta parmağı olabileceği şüphesini güçlendiren delillerden biridir. Ayrıca Burman'a göre Selahaddin Eyyübi Sinan ile hem Conrad'ın hem de Richard'ın öldürülmesi konusunda 10000 altın karşılığında anlaştığını ileri sürmektedir.¹⁵⁵

Öte yandan ünlü tarihçi Ebu Firas'a göre Selahaddin Konrad'ın ölmesini istemiş olamaz. Çünkü Konrad Selahaddin'in ezeli rakibi Aslan Yürekli Richard'ın da en güçlü rakiplerinden biridir. Ayrıca Ebu Firas, sonradan yakalanan iki Haşhaşinin olayı Richard'ın planladığını itiraf ettiklerini belirtir. Yine Richard'ın yakın dostu

¹⁵³ Nowell, s. 508.

¹⁵⁴ Campbell, s. 44.

¹⁵⁵ Burman, 1987, s. 127.

olan Champagne Kontu Henry'nin Conrad'ın dul eşi ile evlenerek kral olması da bu iddiaları destekleyen bir gelişmedir. Sonradan yazılan kaynaklarda bu iddialar daha sık gündeme gelmiş, hatta Ortaçağ'ın ileriki safhalarında yazılan eserlerde Richard'ın bölgedeki suikast tekniklerinden etkilenecek kendi krallığı içerisinde de düşmanlarından kurtulmak için bu teknikleri kullandığı belirtilmektedir.¹⁵⁶

Sonuç her ne olursa olsun, bu olaydan yakın bir süre sonra hem Selahaddin hem de Sinan hayatlarını kaybetmişlerdir. Böylece bölgedeki iki önemli liderin kaybının yaşattığı boşluk, Hristiyanlara yaramış ve Hristiyanlar bir süre daha bu bölgede varlıklarını sürdürebilmiş, bölgede etkin kalabilmişlerdir.

Raşüdidin Sinan el-İsmailî gerçekten de dönemin en önemli aktörlerinden biridir. Onun Suriye'de liderlik yaptığı dönemde Haşhaşîler ne kadar zorlu bir coğrafya ile çevrelenmiş de olsalar varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Liderliği süresince diplomasiyi ustalıkla kullanan Sinan'ın teknikleri tartışma yaratmıştır. Öyle ki, Sur'lu William satırlarında Sinan'ın Haşhaşî öğretilerinden uzaklaştığı hatta şarap içmek ya da domuz eti yemek gibi İslâm'a aykırı öğelerin Haşhaşîler arasında yaygınlaştığı söylenmektedir.¹⁵⁷ Bu bilgilerin doğruluğu tartışılmakla birlikte sonuç odaklı bir anlayış Sinan'ın döneminde başarılı bir liderlik yaptığını söyleyebilir. Öyle ki Sinan'ın ölümünden kısa bir süre sonra Suriye'deki Haşhaşîler buradaki yerlerinden kovulacaktır.

3.3 XIII. Yüzyılda İlişkiler

Haşhaşîler ile Hristiyanlar arasındaki mücadelelerin Raşüdidin Sinan el-İsmailî'nin ölümünden sonra biraz daha arttığını söyleyebiliriz. Bu dönem genel olarak bölgedeki Hristiyanların zor zamanlar geçirdiği bir zaman dilimine denk gelmektedir. Selahaddin tarafından büyük bir yenilgiye uğratılan Hristiyanlar Suriye'ye kadar gerilemiş, bundan sonra kutsal toprakları ele geçirmek yapılan bazı girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu durum Hristiyanlar açısından Suriye'de tutunmayı

¹⁵⁶ Naseeh Ahmed Mirza, *Alamut Bastion of Peace and Information*, (ET: 23.10.2015).

¹⁵⁷ William of Tyre.

zorunlu hale getirmiştir ve bu bölgede Sünni kuvvetlere göre daha az güçlü olan Haşhaşîleri kendilerine yeni hedef seçmişlerdir.

Bu durumun ortaya çıkmasını özellikle dönemin Haşhaşî lideri III. Hasan ile Hristiyanlar arasında artan mücadelelerden anlamak mümkündür. III. Hasan kendinden önceki Haşhaşî liderlerinden ayrılan bir liderdir. Kendisi zamanla Sünni inancını kabul etmiş bunun sonucunda Haşhaşî tarikatına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Hatta bazı kaynaklarda Hasan'ın kendinden önce yazılan Haşhaşî öğretilerini içeren kitapları yaktığı ve atalarını kötü bir şekilde andığı söylenir.¹⁵⁸ Bu durumun gerçekliği tartışmalı olsa da şu bir gerçektir. III. Hasan, kendi liderliğinde Sünni Abbasi halifesi Nasır ile iyi ilişkiler kurmuş ve Sünniler ile politik olarak da güçlerini birleştirmiştir. Bu dönemde Hristiyanların artan baskısına karşı Abbasi halifesinin de desteğini alan Hasan bölgedeki Hristiyanlara suikastlar düzenlemiştir. Bunlardan en önemlisi Antakya Lordu'nun oğlunun öldürülmesidir. Burman, bu hareketin Halep Emiri'nin isteği üzerine yapıldığının altını çizmektedir. Bu dönemde ortaklık kurmuş olan Sünniler ve Haşhaşîler bu suikast ile Antakya Hristiyanlarının kendi üzerlerine geleceğini ve bu olayla onlara bir savaş sebebi vereceklerini tahmin etmişlerdir.¹⁵⁹

Öte yandan başka bir düşünce ise bu suikastın yine bir Hristiyanlar arasındaki iç çekişmenin sonucu olduğunu savunmaktadır. Runciman'a göre Antakya Prensi Bohemund ile Ermenistanlı Leo arasındaki husumet aslında bölgedeki Tapınak ve Hospitaller Şövalyeleri arasındaki husumet ile alakalıdır. Leo ile birlik olan Hospitaller Şövalyeleri, Tapınak Şövalyelerinin desteklediği Bohemund'un oğlunu öldürerek onu varissiz bırakmak istemişlerdir. Bunun için de o dönemin Haşhaşîlerine hatırı sayılır bir miktarda ücret ödemeyi de kabul etmişlerdir.¹⁶⁰

¹⁵⁸ K. A. Nilakanta Sastri, **A Comprehensive History of India: The Delhi Sultanat**, A.D., 1206-1526. Telangana, Orient Longman, 1957, s. 52.

¹⁵⁹ Burman, 1987, s. 84-85.

¹⁶⁰ Runciman, **A History of the Crusades**, Vol. 3, Cambridge, Cambridge University Press, 1957, s. 135-138.

Her iki şekilde de bu olayın sonucunda Bohemund Haşhaşîlere ait olan el-Havabi kalesine saldırmış ancak Haşhaşîlerin dönemin Halep Atabeyi Zahir'den yardım istemesiyle kuşatmanın seyri değişmiştir.¹⁶¹

1230'lu yıllara gelindiğinde Suriye'deki Haşhaşî varlığı yavaş yavaş azalmaya başlamış olsa da, daha önce Haçlılara karşı oluşturulan Sünni-Haşhaşî ortaklığının devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu durumu destekleyen en önemli kanıtlardan bir tanesi 1230'lu yıllarda, Fransa Kralı IX. Lui ile Haşhaşîler arasında yaşanan bir husumete dayanır. Genel olarak bu ilişkinin diğer liderler ile Haşhaşîler arasındakine pek benzemediğini belirtmek gerekir. Zira bu durum iki tarafı da uzunca bir süre etkileyecektir.

Kral, 1237 yılında yeni bir Haçlı Seferi düzenlemeye karar verdiğinde Haşhaşîlerin o dönemki lideri III. Muhammed Suriye Haşhaşîlerini uyararak, bir kaç tane suikastçıyı bu girişimi başlamadan engellemek üzere Fransa'ya göndermesini emreder. Hikâyeye giriş yapmadan önce III. Muhammed'in tıpkı babası III. Hasan gibi Sünni-Haşhaşî işbirliğini devam ettirdiğinin altı çizilmelidir.

Ancak bu durumdan daha sonra bölgedeki Tapınak Şövalyelerinin de haberi olacaktır. Öyle ki Lui Fransa'daki Tapınak Şövalyeleri yapılanmasının en büyük destekçilerinden biridir. En yakın korumaları dahi Tapınak Şövalyeleri olan bu kişinin bu plandan habersiz olamayacağını düşünen Haşhaşîler suikasttan vazgeçtiklerini haber vermek üzere ilk gönderilen iki kişiye haber verilmesi için başka Haşhaşîleri görevlendirirler. Yeni grup suikast hazırlığındaki Haşhaşîleri durdurmakla kalmayıp, Suriye Haşhaşîlerinin iyi niyetlerini bildirmek üzere Kral Lui ile görüşme talep ederler. Şaşırtıcı bir biçimde Lui tarafından çok iyi karşılanan bu grup çeşitli hediyeler ile Suriye'ye geri gönderilirler.

Bu hikâyenin doğruluğu tartışmalı da olsa böyle bir münasebetin gelişmiş olabileceğini 1200'lü yılların ikinci yarısında yaşanan birkaç hadiseden çıkarmak mümkündür. Öncelikle Lui 1250 yılında Mısır üzerine bir sefere çıkmış, savaşı kaybettikten sonra Mısır'da tutsak kalmıştır. Esaretten kurtulduktan sonra ülkesine

¹⁶¹ Runciman, 1954, s. 99.

dönen yolda Akka'da Haşhaşî lideri ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.¹⁶² Lui bölgede aktif faaliyetler içerisinde olan bu grup ile anlaşmayı uygun görmüştür. Çünkü daha sonrasında başka bir Haçlı Seferi için girişim yaptığında hayatından endişe etmek istememiştir.¹⁶³

Bu hikâyenin asıl kaynağı dönemin ünlü Fransız tarih yazarlarından olan Jean de Joenville'in eseridir. Joenville'e göre Lui'nin en önemli adamlarından biri olan Breton'lu Peder Yves, Lui'nin elçisi olarak bölgedeki Haşhaşîlerin arasında kalmış ve onları daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur.¹⁶⁴ Onun öğretileri sayesinde Joenville gibi birçok yazar o dönemde İsmailî doktrini hakkında fikir sahibi olabilmıştır.¹⁶⁵

Bu dönemden sonra Haşhaşîler ile Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin son bulduğu iddia edilebilir. IX. Lui gerçekten de 1270 yılında Tunus'a bir Haçlı Seferi düzenlemiş ve orada ölmüştür. Bu yıllarda Haçlıların yeniden Kudüs'ü ele geçirme umutları da azalmış ve bunun için yeni bir girişim yapılamamıştır. Öte yandan Haşhaşî organizasyonunun da bu dönemlerde zayıflamaya başladığı söylenebilir. Bölgedeki Sünniler ile Haşhaşîler arasındaki yakınlaşma, Haşhaşîlerin Moğollar tarafından yok edilmesine kadar devam edecektir.

Sonuç olarak, 1100'lü yılların sonundan 1200'e kadar hem Selahaddin Eyyübi'nin Haşhaşîler ile mücadeleyi bırakması hem de Haşhaşî lideri III. Hasan'ın Sünni yanlısı politikasını Haşhaşî-Hristiyan çatışmasını tırmandırmıştır. Bu durumu 12. yüzyıl boyunca Haçlıların lehine olan suikastların sona ermesi ve rüzgârın tersine dönməsi olarak da değerlendirebiliriz. Gerçekten de bu yüzyıl boyunca işlenen suikastlara bakılırsa genelinin bölgedeki Sünni organizasyonu kaosa sürüklediği görülebilir. 1190'lara kadar birçok Sünni halife veya sultan ya da generaller Haşhaşîler tarafından öldürülmüş, bu dönemde sadece Trablusşam'lı Raymond bir Hristiyan olarak Haşhaşîlerin hedefi olmuştur.

Öte yandan 1190'lar ve 1200'lerin başlarının ve Haşhaşî aktivitelerinin Hristiyan dünyası ve bölgesel politik düzen üzerinde büyük etkileri olmuştur. Mesela

¹⁶² Runciman, 1957, s. 261.

¹⁶³ Barber, s. 153.

¹⁶⁴ Nowell, s. 514.

¹⁶⁵ Burman, 1987, s. 130.

Montferrat'lı Conrad'ın öldürülmesi Sir Steven Runciman'a göre yeniden yükselebileme şansı olan Kudüs Krallığı için büyük bir darbe olmuştur. Conrad o dönemde Selahaddin Eyyübi'ye karşı gelebilecek ve Kudüs'ü Müslümanların elinden alabilecek önemli şahsiyetlerden biridir.¹⁶⁶ Onun ölümünden sonra Hristiyan birlikler dağılmaya başlamış ve Kudüs'ün yeniden fethi imkânsız hale gelmiştir.

Bu noktada Haşhaşîlerin bölgedeki Hristiyanlar ve onlara yaptığı etkilerin boyutu tartışılabilir. Sonuçta, bu ilginç topluluk suikastlar ile kaos yaratmak dışında bölgedeki Hristiyan organizasyonlar ile boy ölçüşebilecek seviyede değildi. Yine de belki Haşhaşîler bölgedeki Hristiyanların kaderi üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmadı ancak Hasan Sabbah, Raşidüddin Sinan el-İsmailî veya Haşhaşîler bugün bile halen Batı dünyasında birçok çalışmaya, esere, uyarlamaya konu olan konular arasında yer almaktadır. Bu yüzden iki grup arasındaki etkileşimin etkisiz olduğunu düşünmek çok büyük bir hatadır. Ayrıca buradaki Nizarilerin İsmailî inancına mensup olan Mısır Fatımilerinin ve Sünnilerin yanında bölgedeki Hristiyanlar ve Yahudiler ile de ticaret yaptıkları da bilinmektedir. Bölgedeki kalelerin etrafının yeşillik ve sulak olması itibariyle İbn Batuta kurutulmuş meyve ihraç ettiklerinden bahseder.¹⁶⁷ Bu bilgi gelir kaynaklarının ve bölge içinde etkileşimlerinin boyutunu gösteren güçlü bir delildir.

¹⁶⁶ Runciman, 1957, s. 65.

¹⁶⁷ Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, İstanbul, 1986, s.137.

SONUÇ

1250'li yılların sonundan itibaren Haşhaşî organizasyonun bir gerileme dönemine girdiği söylenebilir. İlginç bir şekilde bu dönem hem en önemli rakiplerinden olan Selçukluların hem de kimi zaman büyük zararlar gördükleri bölgedeki Hristiyan unsurların da çöküşe geçtiği bir dönemdir. Yine de, bölgedeki Hristiyan unsurların olmasa da Selçukluların çöküşü doğudan gelen yeni Moğol istilasını ile olacaktır. Aynı istila Selçukluların dağılmasından sonra da etkisini sürdüren İran Haşhaşîleri'ni de büyük ölçüde etkileyecektir. Bölgedeki Haşhaşîler, Moğolların İran'ı ve Bağdat'ı ele geçirmesine kadar ayakta kalmış, sonrasında ise son liderleri Rükneddin Hür Şah'ın Moğol Hanı Hülagü'nün isteklerine boyun eğmesiyle elindeki kaleleri 1270 tarihine kadar Moğollara teslim etmiştir. Moğollar başta Haşhaşîlerin efsanevi kalesi Alamut olmak üzere ellerine geçirdikleri tüm kaleleri yakıp yıkmışlardır. Suriye Haşhaşîlerinin varlığı da 1273 yılında kalelerini Memluk Sultanı Baybars'a teslim etmeleri ile son bulacaktır.

Bu dönemden sonra yurtsuz kalan Suriye Haşhaşîleri bir süre daha varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bir süre boyunca Baybars'a hizmet eden Haşhaşîler Baybars'ın da ölümünden sonra "takiye" kavramını benimsemiş ve kimliklerini liderlerinin yeniden doğumuna kadar gizlemeye devam etmişlerdir.¹⁶⁸

Öte yandan İran Haşhaşîlerinin ise kaderlerini Suriye Haşhaşîleri kadar kolay kabul etmediği söylenebilir. Bu bölgedeki Haşhaşîler Moğol hanedanı olan Arghun'un sona ermesi ile yeniden Alamut Kalesi'ninele geçirmiş ve Harzemşahlar ile bir dostluk anlaşması yapmışlardır. Ancak bu ortaklık yeni Moğol Hanı Abaka'nın bölgeyi yeniden ele geçirmesi ile son bulacaktır.¹⁶⁹ Bir kere daha Moğollara yenilen Haşhaşîler yeniden ayağa kalkamayacaktır. Bölgedeki İsmailî inancına sahip olan nüfus gitgide azalmasına rağmen 15. yüzyıla gelindiğinde bile hala bölgede İsmailî inancına sahip bir grup yaşamaya devam etmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Hodgson, s. 274.

¹⁶⁹ Hodgson, s. 275.

¹⁷⁰ Hammer-Purgstall, s. 205-209.

Bu tez çalışması Ortaçağ'da genellikle Batılı kaynaklarda Haşhaşiler olarak adlandırılan grubun varlıklarını sürdürdükleri dönemde Hristiyanlar ile ilişkilerini incelemek amacı ile yazılmıştır. Bundan daha önce yapılan çeşitli araştırmaların aksine iki grup arasında önemli etkileşimler meydana gelmiş ve bu etkileşimler sonucunda iki grup önemli kültür alışverişi içerisinde bulunmuştur. Yine sanılanın aksine Haşhaşiler Sünni Müslümanlar kadar bölgedeki Hristiyanlar ile de birçok kez karşı karşıya gelmiş, bu sebeple iki topluluk kimi zaman dostane kimi zaman ise çatışma içinde geçen bir ilişkiye sahip olmuşlardır.

Birbirleri ile 1100'lü yılların başında tanışan bu iki topluluğun kolayca birbirini tanıyabildiği söylenemez. Özellikle Haçlı Seferleri ile Suriye, Akka ve Kudüs gibi bölgelere yerleşen Hristiyanlar zamanla Suriye civarında yaşayan Haşhaşilerin zamanla farkına varacaktır. Bu topluluk hakkındaki ilk eserlerin özellikle Raşüddin Sinan el-İsmailî zamanına denk gelmesi ve bundan sonra çoğalması hem ilginç hem de anlaşılabilir. Gerçekten de Sinan döneminde iki grup arasındaki ilişkilerin yoğunluğu hat safhaya ulaşmıştır denebilir. Özellikle dönemim Hristiyan tarihçileri Sinan ve Haşhaşileri tanıdıkça hikâyelerini ilerideki nesillere taşımakta daha çok ısrarcı olmuşlardır. Kesinlikle Haşhaşilerin askeri organizasyonlarından dini ritüellerine kadar orijinal bir yapıda olmaları da bu araştırmalara sebep olan etmenlerden biridir.

Ortaçağ'ın ilerleyen yıllarında bölgeyi ziyaret eden diğer Hristiyanlar da kendilerinden önce yazılan eserlerden yola çıkarak ve Sünni kaynaklara da danışarak Hasan Sabbah ve efsanevi Alamut Kalesi'nin tarihini de yazmaya başlamışlardır. Konu zenginleştikçe çeşitlenmiş, çeşitlendikçe efsane haline gelmeye başlamıştır.

Son olarak 19. ve 20. yüzyılların Haşhaşiler ile ilgili Batı literatüründe bir milat olduğu söylenebilir. Bu dönemde yazılan hem kurgusal hem de bilimsel çalışmalar hem konuyu canlı tutmuş hem de konu hakkında çok daha önemli bulgular ortaya koymuştur. Yukarıdaki 900 yıllık gelenek ve literatür incelendiğinde Batı'nın Haşhaşileri anlama ve onlar hakkında çalışmalar yapma konusunda ne kadar niyetli olduğunu sonucuna varmak mümkündür.

Öte yandan Haşhaşilere ait kaynaklardan günümüze çok fazla bilgi gelememiş olmasına rağmen, Haşhaşilerin de bölgedeki Hristiyan topluluklarını anlama konusunda en az onlar kadar yol kat ettiğini söyleyebiliriz. Daha Hristiyanlar bölgeye gelmeden Selçuklular ile Kuzey İran'da mücadele veren Haşhaşiler, rakiplerini zayıflatması ile Hristiyanların bölgeye gelmesine ve yerleşmesine istemsiz bir biçimde ön ayak olmuşlardır. Sonrasında ise Suriye kolunun kurulması ile Urfa ve Halep yöresinde yerleşmiş olan Hristiyan topluluklar ile ilişkileri başlar. Açıkçası 12. yüzyıl boyunca süren bu ilişkileri dostane veya düşmanca olarak tanımlamak mümkün değildir. Her Hristiyan lider ya da her Haşhaşi lideri bu iki grup arasındaki ilişkiyi farklı olarak değerlendirmiş, ona göre hareket etmiştir. Bu durum kimi zaman kısa süreli ittifakları ortaya çıkardığı gibi, kimi zaman mücadeleyi dönemleri de meydana getirmiştir. Bu ilişkiler her nasıl şekilde devam etmiş olursa olsun şu bir gerçektir. Aynı coğrafi bölgede uzun yıllar varlıklarını birlikte sürdüren bu iki grup birbirinden etkilenmiştir.

Bu etkileşim iki yönlü olmuştur. Mesela Haşhaşi organizasyonları ile Tapınak Şövalelerinin organizasyonları arasında birçok benzerlik göze çarpmaktadır. Dini-askeri tarzda olan bu iki organizasyon aynı zamanda hiyerarşik yapısı bakımından da birbirine çok benzemektedir. Kimi yazarlar bu duruma dikkat çekmiş özellikle Suriye'deki yapılanmanın Tapınak Şövalyeleri'nden bir hayli etkilenecek kendilerini ona benzetmeye çalıştıklarını ileri sürmüştür. Öte yandan bölgedeki Hristiyanlar da Haşhaşi öğretilerini taklit etmeye ve bu öğretileri Avrupa'ya taşımaya yardımcı olmuştur. 12. yüzyıldan sonra Avrupa'da suikastçılık bir silah olarak kullanılmaya başlanmış Aslan Yürekli Richard gibi bazı liderler bu iş için kendilerine askerler tutmuşlardır. Bunun yanında Macaristan bölgesinde ve Rönesans İtalya'sında dahi bu tür organizasyonların varlıklarını biliyoruz. Bu yüzden bu tezde bu iki grup arasındaki etkileşimin önemi ve boyutuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Haşhaşiler ile Hristiyanların etkileşim içerisinde olduğu dönem ve coğrafya birçok aktörün de bu ilişkileri içerisinde kendine yer bulmasına olanak sağlamıştır. İlişkilerin kronolojik anlatımında bu aktörlerden hali çok kez bahsedilmiş ve onların bu sürece etkileri tartışılmıştır. Daha önce yukarıda kısaca bahsettiğimiz farklı dönemlerdeki farklı ilişkiler bazı aktörlerin uyguladığı politikaların sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu olaylar üçüncü kısımda detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Örnek

olarak Raşüddin Sinan el-İsmailî ve III. Hasan dönemlerindeki değişimler bize bu ilişkilerin açıklayıcılığında önemli yardımcıları olmuştur.

Yine olayların kronolojisi Halep Atabeyi Fahrülmülk Rıdvan bin Tutuş, Montferrat'lı Konrad, Selahaddin Eyyübi veya İmadeddin Zengi gibi siyasi aktörlerin de bu dönemdeki önemlerini ortaya koymuştur. Olayları, kişileri ve durumları detaylı bir biçimde incelemesiyle bu tez, Haşhaşîler ile Hristiyanların 12. ve 13. yüzyıllardaki ilişkisine önemli bir ışık tutacaktır.

Bu tez çalışması boyunca kullanılan kaynakların birçoğu ikincil kaynak olmakla birlikte, kimi bilgiler dönemin önemli aktörlerinden alınmıştır. Bu noktada Sur'lu William ve al-Qalanisi'nin eserlerine ayrı bir paragraf açmak gerekir. Bu iki kaynak dönemlerini iyi bir şekilde yansıtmakla beraber bu alanda yapılan diğer çalışmalara ön ayak olmuşlardır. Tez boyunca önemli ölçüde kullanılan bu kaynaklar verilen bilgilerin derinleştiği ve detaylandığı bölgelerde daha çok görülmektedir. Öte yandan tezin öykülenen bazı bölümlerinde de bu kaynaklardan alınan bilgiler dikkat çekmektedir. Bu iki kaynağın yanında yine Cüveyni'nin eseri de buna benzer bir görev üstlenmektedir.

Öte yandan bu tezin başka ana kaynakları olarak sayılabilecek diğer kaynakları ise Lewis, Hodgson, Burman ve Hammer-Purgstall'ın eserleridir. Bu eserler hem içerdikleri bilgilerin detaylanması açısından hem de bu bilgilerin coğrafik ve kronolojik konular ile harmanlanması bakımından tezde birçok kez başvurulmuştur. Bu kaynakların ilk kullanıldıkları yer tezin geçtiği dönem, coğrafya ve terimlerinin açıklandığı kısımlardır. Haşhaşîler ve Hasan Sabbah hakkında verilen bilgiler ışığında bu tarikatın genişlemesi ve siyasi bir aktör konumuna gelmesi bu yazarlar tarafından işlenmektedir. Bu aktörün dönemde ve bölgede yaptığı etkiler ise yine bu kaynaklarda detaylı bir biçimde işlenmiş olup, olayların akışının ilerlemesinde kolaylık sağlamaktadır.

Bahsedilen kaynakların diğer bir kullanım alanı ise tezin direk olarak konusu ile bağlantılı olan Haşhaşîler ile Hristiyanlar arasındaki etkileşimi açıklamada ortaya koyduğu yeterliliklerdir. Yukarıda bahsedilen ana kaynaklar özellikle Raşüddin Sinan döneminde Suriye'deki yapılanmayı ve buradaki Haşhaşî-Hristiyan ilişkilerini

detaylı bir biçimde incelemektedir. Yine buradaki olayların kronolojik ve coğrafi şekilde yansıtılması da bu kaynakların teze olan katkısını daha iyi anlatmakta ve neden ana kaynaklar olarak seçildiklerini açıklamaktadır.

BİBLİOGRAFYA

Kitaplar

Arayancan Atıcı Ayşe-Nizari İsmailîlerinin Gelir Kaynakları

Barber, Malcolm, **The New Knighthood: A History of the Order of the Temple**, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Bundari, **Zübbetü'ül-Nusra ve Nuhbet'ül-Usra** (Çev. Kıvameddin Burslan) TTK Yay. 2. Baskı Ankara, 1999.

Burman, Edward, **The Assassins**, Great Britain: Aquarian Press, 1987.

Campbell, Anthony, **The Assassins of Alamut**, Lulu.com, 2008.

Chopra, R. N., Chopra, G. S., **The Present Position of Hemp Drug Addiction in India**, Calcutta: Indian Medical Research Memoirs, 1933.

Crone, Patricia, Cook, Michael, **Hagarism: The Making of the Islamic World**, Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, (çev. Mürsel Öztürk), **Tarih-i Cihan Güşa**, TTK Ankara, 2013.

Daniel, Norman, **Islam and the West: The Making of an Image**, Edinburgh, 1966.

Edward Burman, **The Templars: Knights of God**, Wellingborough: Crucible Publishers, 1986,

Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta: Kardelen Kitabevi, 1999,

Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul, 2013.

Esir, İbnü'l, **El- Kamil Fi't Tarih**, 10. Cilt

Fazlullah, Reşidü'd-Din, **Cami'ü't-Tevarih**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2011.

Giles, John A., (trans.), **Matthew Paris's English History**, Vol. 1, London, 1852.

Haldûn, İbn, **Mukaddime**, C. I-II, (trc. Halil Kendir), Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul 2004.

Hammer-Purgstall, J. Von, (çev. O. C. Wood), **The History of Assassins, derived from Oriental Sources**, New York: Burt Franklin, 1968.

- Hitti, Philip K, **History of Arabs, from the Earliest Times to the Present**, (10th ed.), London: Macmillan Publishing, 1970.
- Hodgson, Marshal G. S., **The Order of Assassins: The Struggle of the Nizari İsmā'ilis Against the Islamic World**, Berlin: Mouton Co., Publisher, 1955.
- Hourani, Albert, **Arap Halkları Tarihi**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim yayınları, 2013.
- Hrant Andreasyan, **Süryani Mihael Vekayinamesi**, II. Kısım Çev. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi, 1944.
- Ibn Al-Qalanisi, Abu Y. A'la Hamzah Ib, (çev. H. A. R. Gibb), **The Damascus Chronicle of the Crusades**, New York: Dover Publications, 1932.
- İbn Batuta, **Seyahatnamesi** II. Cilt Çev. Sait Aykut – Yapı Kredi Yayınları -2004.
- İbn Haldûn, Mukaddime, C. I-II, (trc. Halil Kendir), Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul 2004
- İbnü'l – Esir, Türkçe terc. X, S 347, **Reşidü'd –Din Fazlullah**, Cemi'üt- Tevarih, Selenge Yayınları – İstanbul 2011.
- İbnü'l Adim Kemaleddin, **Zubdetü'l- Haleb min Tarih-i Haleb**, II, 1954
- İlhan, Avni, **Batınîyye**, Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Cilt, 1992.
- J. Sauvaget, **Alep**, Paris, 1941.
- Kaygusuz, İsmail, **Nizari İsmailî Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut: Öğretisi, Tarihi, Felsefesi**, İstanbul: Su Yayınları, 2004.
- Kırkıl, Emin, **Selçuklu Döneminde Halep**, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1999.
- Köymen, Mehmet Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, (Cilt 1,2,3) Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 1954.
- Le Strange, Guy, **Palestine Under the Muslims: A Description of Syria and the Holy Land from AD 650-1500**, London, 1890.
- Lewis Bernard, **Alamut Kalesi ve Hasan El- Sabbah**, Nokta yayınları, İstanbul 2012.
- Lewis Bernard, **Haşîşiler**, Sebil Yayınları, İstanbul 1995.
- Lewis, Bernard, **Saladin and the Assassins**, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 1953.

- Lewis, Bernard, **The Assassins: A Radical Sect in Islam**, London: Wiedelfeld and Nicolson, 1967.
- Lockhart, Laurence, **Hasan-i Sabbah and the Assassins**, Bulletin of the School of Oriental Studies, Vol. 5, No. 4, 1930.
- Maalouf Amin, **Arapların Gözünde Haçlı Seferleri**, Çev. Ali Berkay, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Merçil, Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara: AKDITYK, 1991.
- Neşet Çağatay ve Diğerleri, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, Ankara, 1995.
- Öz, Mustafa, **Haşişîyye**, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Cilt 16, 1997.
- Özaydın , Abdulkerim, **Nizamülmülk**, TDVİA, 33 Cilt, 2007..
- Polo, Marco, (ed., çev. A. C. Moule and P. Pelliot), **Marco Polo: The Description of the World**, Vol. 1, London, 1938.
- Polo, Marco, **Dünyanın Hikâye Edilişi (Harikalar Kitabı)**, (Çev Işık Ergüden), İstanbul, 2003.
- Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, II. Cilt, (Çev. Prof. Dr. Fikret İşıltan) TTK, Ankara, 1992
- Said, Edward W., **Orientalism**, London, 1978.
- Sastri, K. A. Nilakanta, **A Comprehensive History of India: The Delhi Sultanat, A.D. 1206-1526**. Telangana: Orient Longman, 1957.
- Setton, Kenneth M., **Western Hostility to Islam and Prophecies of Turkish Doom**, Philadelphia, 1992.
- Sevim, Ali ve Merçil, Erdoğan, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK., Ankara, 2014..
- Şadrüddin, Ebu'l – Hasan, **Ahbarü'd – Devleti's – Selçukkiyye**, Çev. Necati Lugal – TTK. 1999.
- Şeşen, Ramazan, **Kudüs Fatihî Selahattin Eyyubi**, Yeditepe İstanbul, 2013.
- Tabakoğlu, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul, 1986,
- Turan, Osman, **Selçulular Devrinde Türk-İslâm Medeniyeti**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2013.
- Urfalı Mateos **Vekayi-Namesi(952-1136)**, **Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev. Hrant Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, 2000.

Makaleler, Tezler ve İnternet Kaynakları

Akyol, Hasan, Suriye Selçukluları, **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2012.

Atıcı, Ayşe, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Bâtîni Hareketi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Cahen, Claude, **La Syrie du Nord**, Paris 1940.

Etienne Marc, Quatremère, “**Notice Histaorique sur les Ismaeliens**,” fundgruben des Orients, Vienna, 1814,

<https://tr.scribd.com/document/268235887/Saladin-and-the-Assassins>

Köprülü, Mehmet Fuad, **Les Origines du Bektachisme**, ayrı basım, (Tercümesi: Türk Yurdu, II. nşr.8 Mayıs 1341), 1926

Lewis, Bernard, **Kamala I-Din's Biography of Rashid al-Din Sinan**, Arabica, No. 10, (1966).

Lewis, Bernard, **Saladin and the Assassins, The Sources fort he History of the Syrian Assassins, Three Biographies from Kemal Ed-Din**,

Mirza, Dr. Naseeh Ahmed, **Alamut Bastion of Peace and Information**, <http://www.alamut.com/subj/ideologies/alamut/mirza-Sinan.html>, (ET: 23.10.2015).

Nowell, Charles E., **The Old Man of the Mountain**, Speculum, Vol. 22, No. 4, 1947.

Pearse, Roger, **Theopanes in English, on Mohammed**, ET: 12.10.2015., <http://www.rogerpearse.com/weblog/2009/07/17/theophanes-in-english/> (ET: 12.10.2015).

Saleh, Shakib, **The Use of Bâtîni, Fida'i and Hashisi**, Studia Islamica, No. 82, 1995.

Schaffnerr, David, **Relations of the Order of Assassins with the Crusaders during the Twelfth Century**, Şikago Üniverstiesi Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1939.

St. John of Damascus's Critique of Islam,

http://orthodoxinfo.com/general/stjohn_İslâm.aspx, (ET: 12.10.2015).

Turan, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1965.

Türkiyat Araştırmaları Dergisi-231

William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, trans. Emily Atwater Babcock and A.C. Krey, New York: Columbia University, 1943.

Wood, Juliette, **The Old Man of the Mountain in Medieval Folklore**, Folklore, Vol. 99, No. 1, 1988.

Yaltkaya, Mehmed Şerefeddin, **e-Şarkiyat**, İlmi Araştırmalar Dergisi, 1308-963, Sayı: XII, Kasım 2014.

Yaltkaya, Mehmet Şerafettin, **Fatimiler ve Hasan Sabbah**, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 4. 1926

EKLER

Ek 1: Alamut Vadisi - www.hamrahetarikh.ir.

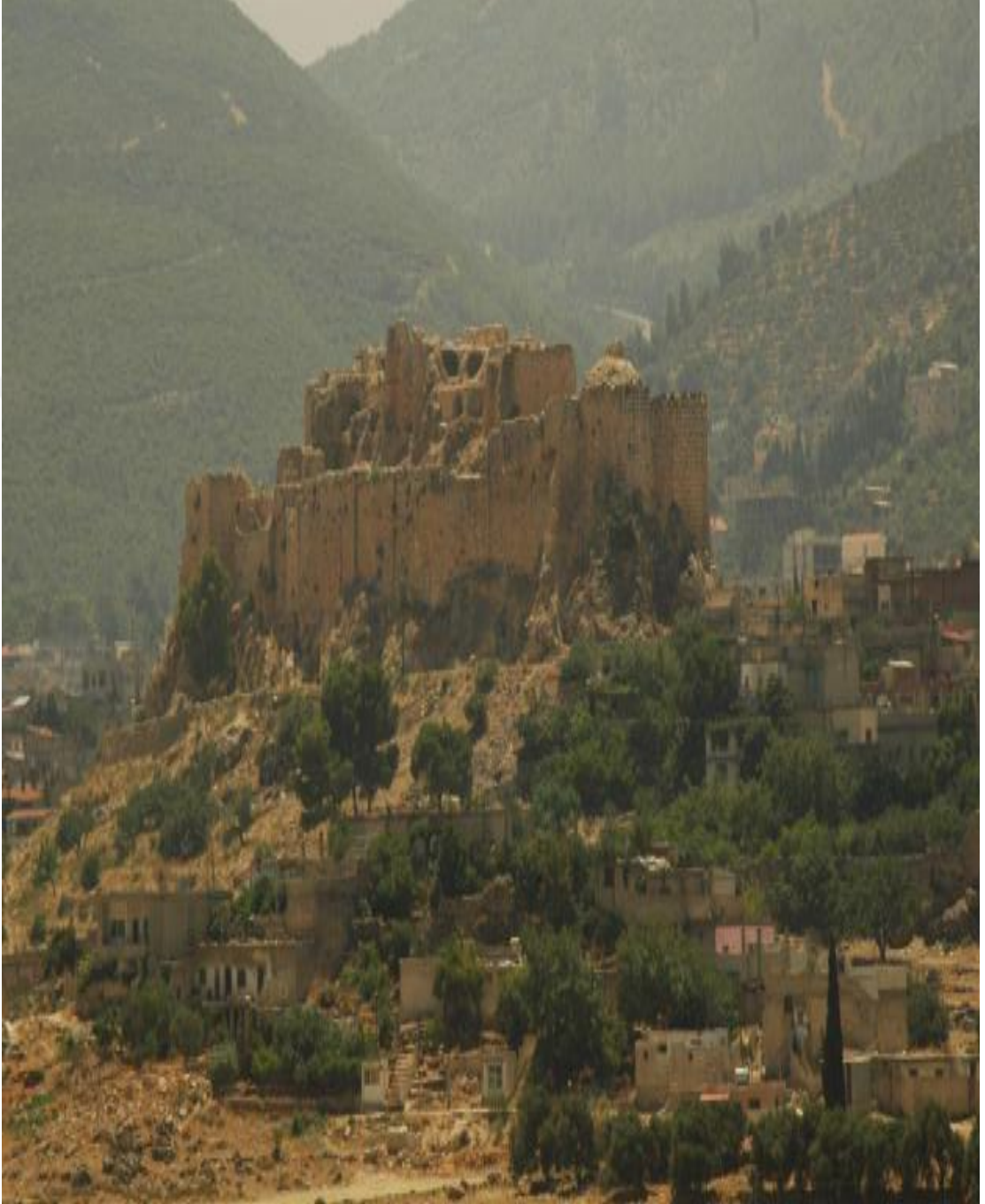
Ek 2: Haşhaşilerin İran Coğrafyasındaki kaleleri - www.macacofonico.net

Ek 3: Haşhaşîlerin Suriye ve İran Bölgelerindeki kaleleri - The Institute of İsmailî Studies, <http://www.iis.ac.uk/>

Ek 4: Reşiddin Sinan-Masyaf Kalesi, Hama Dolayları-Suriye-
kyleorton1991.wordpress.com

Ek 5: Masyaf Kalesi- Suriye, kyleorton1991.wordpress.com

